

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi
Journal of Humanities and Social Sciences Academy

İ N T O B A

www.intoba.org

VOLUME 5 / ISSUE 2 / DECEMBER 2025

Cilt 5 / Sayı 2 / Aralık 2025

ISSN: 2791-6766

İ N T O B A

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal

Bilim, insanlığın en değerli mirasıdır.

İNTOBA

Science is the most valuable heritage of humanity.

JHSSA

ISSN: 2791-6766

DERGİ BİLGİSİ

PUBLICATION INFORMATION

İNTOBA

İNTOBA

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi
Uluslararası Hakemli Dergi
Cilt 5, Sayı 2 – Aralık 2025
ISSN: 2791-6766

JHSSA

Journal of Humanities and Social Sciences Academy
International Peer-Reviewed Journal
Volume 5, Issue 2 – December 2025
ISSN: 2791-6766

Bu dergideki tüm makaleler turnitin programında taranmıştır.
All articles in this journal have been scanned in the turnitin programme.

***

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

***

Research and Publication Ethics have been respected in the published articles; the international standards published by COPE (Committee on Publication Ethics) for Editors and Authors have been taken into consideration.

DİZİNLER VE VERİTABANLARI | INDEXING AND ABSTRACTING

ERIHPLUS

Türkeğitimindeksi – TEİ

Asos İndeks

İndex Copernicus

Yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayınlanmakta olup, her bir sayı, alanında uzman (Doktor, Doçent, Profesör) hakemler tarafından titizlikle değerlendirilen özgün çalışmaları içermektedir.

İNTOBA, sosyal bilimler, eğitim bilimleri, kültür-sanat ve dil alanlarında özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları uluslararası bir platformda paylaşmayı amaçlayan, çift-kör hakemli, açık erişimli bir dergidir. Dergimiz, disiplinlerarası bir yaklaşımla, bu alanlardaki güncel tartışmalara, araştırmalara ve uygulamalara yer vermektedir.

*It is published twice a year, in **June** and **December**, and each issue contains original studies that are meticulously evaluated by expert referees (Doctor, Associate Professor, Professor).*

INTOBA is a double-blind peer-reviewed, open access journal that aims to share original and qualified scientific studies in the fields of social sciences, educational sciences, culture-arts and language on an international platform. With an interdisciplinary approach, our journal includes current discussions, research and applications in these fields..

CİLT | VOLUME 5 / SAYI | ISSUE 2 / ARALIK | DECEMBER 2025

YAYIN DİLİ / PUBLICATION LANGUAGE

Türkçe - English

Ücretsiz | Free of Charge

İMTYAZ SAHİBİ - YAYINCI | PROPRIETOR - PUBLISHER
Assist. Prof. Dr. Mehmet Nuri ŞANDA – Ardahan University

TASARIM | DESING
Oresoft Yazılım Ltd. Şti.

YÖNETİM YERİ VE YAZIŞMA ADRESİ
MANAGEMENT CENTER AND COMMUNICATION

www.intoba.org

info@intoba.org

intobadergisi@gmail.com

Sırrı Çelik Bulvarı No: 4 Kat: 9/124 Çekmeköy / İstanbul / Türkiye

İNTOBA'da yer alan makalelerdeki görüşler, bu görüşlerden doğabilecek hukuki ve cezai sorumluluklar, varsa yazım eksiklikleri ve hataları makale sahiplerine ait olup İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi'ni - İNTOBA'yı bağlamaz.

Bu dergide yayımlanan eserlerin telif hakları yazarlarına aittir. Bu nedenle İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi (İNTOBA) yazarlardan hakem değerlendirme ücreti talep etmez ve makalesi yayımlanan yazarlara ödeme yapmaz. Makaleler, Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 (CC BY-NC) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Lütfen yazar ile iletişime geçmek için iletişim bilgilerinin yer aldığı eserin ilk sayfasına bakınız.

The opinions in the articles in INTOBA, the legal and criminal responsibilities that may arise from these opinions, and the spelling deficiencies and errors, if any, belong to the article owners and do not bind the Journal of Humanities and Social Sciences Academy - INTOBA.

The copyrights of the works published in this journal belong to their authors. For this reason, the Journal of Humanities and Social Sciences Academy - INTOBA does not demand a peer review fee from the authors and does not pay the authors whose articles are published. Articles are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY-NC) International Licence. Please see the first page of the manuscript for contact information to contact the author.

DERGİ BİLGİSİ

PUBLICATION
INFORMATION

İNTOBA

EDİTÖR KURULU

BOARD OF EDITORS

İNTOBA

BAŞ EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Emeritus Prof. Peter Benjamin Golden *Rutgers, The State University of New Jersey - USA*

EDİTÖR | EDITOR

Prof. Dr. Elçin İbrahimov *Karabakh University - Xankendi - Azerbaijan*

Assist. Prof. Dr. Fasih Dinç *Ardahan University - Ardahan - Türkiye*

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ | ENGLISH LANGUAGE EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Fatma Köprülü *Near East University - Nicosia - TRNC (Cyprus)*

Assist. Prof. Dr. Bashir Saade *University of Stirling - Scotland - United Kingdom (UK)*

Dr. Üstün Yüksel *Independent Researcher - Kayseri - Türkiye*

Science Expert. Zeynep Sav *Republic of Turkey Ministry of National Education - Ankara - Türkiye*

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ | TURKISH LANGUAGE EDITORS

Assist. Prof. Dr. Yasemin Çürük *Dogus University - İstanbul - Türkiye*

Assist. Prof. Dr. Hatice Veli *Istanbul Gelisim University - İstanbul - Türkiye*

ALAN EDİTÖRLERİ | AREA EDITORS

ANTROPOLOJİ

Prof. Dr. Antonella Minelli *University of Molise - Molise - Italy*

ÇEVİRİ BİLİM, DİL BİLİM, FİLOLOJİ

Prof. Dr. Natalia Luchianciuc *B.P. Hasdeu State University - Cahul - Republic of Moldova*

Assoc. Prof. Dr. Jozef Stefcik *University of Economics in Bratislava - Bratislava - Slovakia*

EDEBİYAT VE KÜLTÜREL MİRAS

Assist. Prof. Dr. Sandra Guglielmi *University of Molise - Molise - Italy*

EĞİTİM BİLİMLERİ VE PEDAGOJİ

Prof. Dr. Kulash Mamirova *Kazakh National Women's Teacher Training Univ. Kazakhstan*

MÜZİK - SANAT

Prof. Dr. Katarina Eric *University of Kragujevac - Kragujevac - Serbia*

TARİH

Assoc. Prof. Dr. Alev Duran *İstanbul Aydın Üniversitesi - İstanbul - Türkiye*

PSİKOLOJİ

Prof. Dr. Rejep Rejepov *Cyprus Aydin University - Kyrenia - TRNC (Cyprus)*

SOSYAL BİLİMLER

Assist. Prof. Dr. Yaroslav Pylypchuk *National Pedagogical Dragomanov University - Kyiv, Ukraine*

SOSYOLOJİ

Assist. Prof. Dr. Kateryna Bannikova *Kharkiv University of Humanities - Kharkiv - Ukraine*

BİLİM KURULU

BOARD OF SCIENCE

İNTOBA

BİLİM KURULU | SCIENCE BOARD

Prof. Dr. Şerife Yorulmaz	<i>Mersin University - Mersin – Türkiye</i>	
Prof. Dr. Hasan Yürek	<i>Mersin University - Mersin – Türkiye</i>	
Prof. Dr. Martin Stokes	<i>King's College London University – London – İngiltere</i>	
Prof. Dr. Rabije Murati	<i>University of Tetovo – Tetova – Republic of North Macedonia</i>	
Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu	<i>Necmettin Erbakan University – Konya – Türkiye</i>	
Prof. Dr. Mirzana Pasic-Kodric	<i>International University of Sarajevo – Bosnia and Herzegovina</i>	
Prof. Dr. Nazife Aydınöğlü	<i>International Final University – Kyrenia – TRNC (Cyprus)</i>	
Prof. Dr. Leila Mingazova	<i>Kazan Federal University – Kazan – Russian Federation</i>	
Prof. Dr. Kateryna G. Mykhaylyova	<i>Kharkiv University of Humanities – Kharkiv – Ukraine</i>	
Prof. Dr. Nadiia Stezhko	<i>Kyiv National Economic University – Kyiv – Ukraine</i>	
Prof. Dr. Selahattin Döğüş	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam University – K.Maraş – Türkiye</i>	
Prof. Dr. Cıldız Urmanbetova	<i>Kyrgyzstan-Turkey Manas University - Bishkek - Kyrgyzstan</i>	
Prof. Dr. Amina Siljak-Jesenkovic	<i>Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu – Bosnia and Herzegovina</i>	
Prof. Dr. Lütviyye Asgerzade	<i>Azerbaijan National Academy of Sciences - Baku - Azerbaijan</i>	
Assoc. Prof. Dr. İbrahim Bozkurt	<i>Mersin University - Mersin – Türkiye</i>	
Assoc. Prof. Dr. Artea Panajotovic	<i>Alfa BK University - Belgrade - Serbia</i>	
Assoc. Prof. Dr. Jolita Dudaite	<i>Mykolas Romeris University - Vilnius - Lithuania</i>	
Assoc. Prof. Dr. Richard Szanto	<i>University of Szeged - Szeged - Hungary</i>	
Assoc. Prof. Dr. Saida Quliyeva	<i>Baku State University - Baku - Azerbaijan</i>	
Assoc. Prof. Dr. Dragica Zugic	<i>University of Donja Gorica - Podgorica - Montenegro</i>	
Assoc. Prof. Dr. Shahnoza Nazarova	<i>Academy of Sciences of Uzbekistan - Uzbekistan</i>	
Assoc. Prof. Gabriela Dubcova	<i>University of Economics in Bratislava – Bratislava – Slovakia</i>	
Assist. Prof. Dr. Girayalp Karakuş	<i>Amasya University - Turkey</i>	
Assist. Prof. Dr. Raziikhan Abdieva	<i>Kyrgyzstan-Turkey Manas University - Bishkek - Kyrgyzstan</i>	
Assist. Prof. Dr. Radka Stolarikova	<i>Czech University of Life Sciences Prague – Czech Republic</i>	

HAKEM LİSTESİ

LIST OF REFEREES

İNTOBA

HAKEM LİSTESİ | LIST OF REVIEWERS

Prof. Dr. Süleyman Kaan Yalçın	<i>Fırat University - Elazığ – Türkiye</i>
Prof. Dr. Azizağa Necefzade	<i>Karabakh University – Hankendi – Azerbaijan</i>
Prof. Dr. Yılmaz Karadeniz	<i>Amasya University - Amasya – Türkiye</i>
Prof. Dr. Faride Allahverdiyeva	<i>Azerbaijan University of Languages - Baku – Azerbaijan</i>
Prof. Dr. Mehmet Emin Usta	<i>Sakarya University - Sakarya – Türkiye</i>
Assoc. Prof. Dr. Aytən Qurbanova	<i>Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası - Baku – Azerbaijan</i>
Assoc. Prof. Dr. Hatice Gedik	<i>Aksaray University - Aksaray - Türkiye</i>
Dr. Çiğdem Duman	<i>Tarsus University - Mersin – Türkiye</i>
Dr. Hasan Gürkan	<i>Toros University – Mersin – Türkiye</i>

DERGİ HAKKINDA

ABOUT THE JOURNAL

İNTOBA

İNTOBA

İNTOBA, Uluslararası, çift kör hakemli, akademik, açık erişimli bir dergidir. İNTOBA Azerbaycan, Amerika Birleşik Devletleri, Bosna Hersek, İngiltere, İtalya, Kazakistan, Kırgızistan, KKTC. (Kıbrıs), Litvanya, Macaristan, Makedonya, Karadağ, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Slovakya, Türkiye ve Ukrayna'dan farklı disiplinlere mensup akademisyenleri bir araya getirmiştir.

AMAÇ

İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi (Journal of Humanities and Social Sciences Academy), eleştirel bakış açılarını teşvik eden dergi, farklı disiplinlere mensup bilim insanlarının bilimsel niteliği yüksek çalışmalarını yayınlamaya alanındaki bilgi birikimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

KAPSAM

İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi Antropoloji, Çeviri Bilim, Dilbilim, Filoloji, Edebiyat ve Kültürel Miras, Eğitim Bilimleri ve Pedagoji, Müzik, Sanat, Psikoloji, Sosyal Bilimler, Sosyoloji, Uluslararası İlişkiler alanlarında yapılan özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları uluslararası bir platformda paylaşmayı amaçlayan, çift-kör hakemli, açık erişimli bir dergidir.

Yayımlanma Ayları

İNTOBA, **Haziran – Aralık**'ta yayımlanır.

AÇIK ERİŞİM

İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi, bilimsel çalışmaların ilerleyebilmesi için BOAI - Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi'nde yer alan, hakemli dergi literatürünün açık erişimli olması girişimini destekler ve yayımlanan tüm yazıları herkesin okuyabileceği ve indirebileceği bir ortamda ücretsiz olarak sunar. İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi, editörler kurulu, yayın kurulu, danışma kurulu, yazarları ve hakemleri "Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics, COPE)" ve "Açık Erişim Dergiler Dizini (Directory of Open Access Journals, DOAJ)" gibi kuruluşlar tarafından belirlenmiş "Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık İlkeleri ve En İyi Uygulamalar"a bağlı kalarak, akademik ve etik standartlarla uyumlu bir şekilde yayıncılıkta yanlış uygulamaların önüne geçmeyi taahhüt eder.

INTOBA

INTOBA is an international, double-blind peer-reviewed, academic, open-access journal. INTOBA has brought together academics from various disciplines from Azerbaijan, the United States of America, Bosnia and Herzegovina, England, Italy, Kazakhstan, Kyrgyzstan, TRNC (Cyprus), Lithuania, Hungary, Macedonia, Montenegro, Uzbekistan, the Russian Federation, Serbia, Slovakia, Turkey, and Ukraine.

AIM

INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy, a journal that promotes critical perspectives, aims to contribute to the body of knowledge in its field by publishing high-quality scientific works of researchers from various disciplines.

SCOPE

INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy is a double-blind peer-reviewed, open-access journal that aims to share original and high-quality scientific studies in the fields of Anthropology, Translation Studies, Linguistics, Philology, Literature and Cultural Heritage, Educational Sciences and Pedagogy, Music, Art, Psychology, Social Sciences, Sociology, and International Relations on an international platform.

Publication Months

*INTOBA is published in **June and December**.*

OPEN ACCESS POLICY

INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy supports the initiative for open access to peer-reviewed journal literature, as stated in the BOAI - Budapest Open Access Initiative, for the advancement of scholarly work, and provides all published articles free of charge in an environment where everyone can read and download them. INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy, its editorial board, publication board, advisory board, authors, and reviewers are committed to preventing malpractice in publishing in accordance with academic and ethical standards by adhering to the "Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing" determined by organizations such as the "Committee on Publication Ethics (COPE)" and the "Directory of Open Access Journals (DOAJ)".

DERGİ HAKKINDA

ABOUT THE JOURNAL

İNTOBA

ARŞİV POLİTİKASI

İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi (Journal of Humanities and Social Sciences Academy)'de yayımlanan tüm çalışmalar derginin kendi web sitesinde yazar ve araştırmacıların faydalanması amacıyla arşivlenmektedir. Dergide yayımlanan tüm makalelere ait üst veriler ve tam metinler XML ve .pdf formatında 3. parti bulut bir sunucuda erişime kapalı bir şekilde saklanmaktadır. ZENODO aracılığıyla tüm makaleler (.pdf) formatında ZENODO sunucularında saklanmakta ve makaleye verilen doi numaralarıyla erişime sunulmaktadır. Dergide yayımlanan tüm makaleler Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Milli Kütüphane bünyesindeki EYDES SİSTEMİ'ne yüklenmekte ve orada depolanmaktadır.
<https://www.millikutuphane.gov.tr/page/eydes>

ARCHIVE POLICY

All works published in INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy are archived on the journal's own website for the benefit of authors and researchers. All metadata and full texts of articles published in the journal are stored in XML and .pdf formats on a closed-access, third-party cloud server. Through ZENODO, all articles (.pdf) are stored on ZENODO servers and made accessible with the doi numbers assigned to the articles. All articles published in the journal are uploaded to the EYDES SYSTEM within the National Library affiliated with the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey and stored there: <https://www.millikutuphane.gov.tr/page/eydes>

DOI KULLANIMI

DOI, alıntılama yapmak ve elektronik dokümanlara bağlantı vermek için kullanılmaktadır. DOI, elektronik yayımlamanın başlangıcında yayımcı tarafından belgelere atanan, alfa-nümerik şeritlerden oluşur ve benzersizdir. Atanan DOI hiçbir şekilde değişmez. Bu sebeple, bir dokümandan alıntılama yapmak için uygun bir araçtır. İNTOBA (ISSN: 2791-6766), yazarlara, bir makalenin kendi kendine arşivleme (yazarın kişisel web sitesi) ve yayınlandıktan sonra kurumsal bir havuzda arşivleme için bir makalenin (yayıncı pdf) nihai yayınlanmış sürümünün kullanılmasına izin verir.

DOI USAGE

DOI can be used for citation and linking to electronic documents. DOI consists of unique alphanumeric strings assigned to documents by the publisher at the beginning of electronic publication. The assigned DOI never changes. Therefore, it is a suitable tool for citing a document.

INTOBA (ISSN: 2791-6766) allows authors to use the final published version of an article (publisher pdf) for self-archiving (author's personal website) and archiving in an institutional repository after publication.

İNTİHAL POLİTİKASI

İNTOBA'ya gönderilen tüm çalışmalar **Turnitin İntihal Tespit Programı** ile taranmaktadır. Makalelerin intihal (benzerlik) oranı en fazla % 20 olmalıdır. Bu oranı geçen makaleler reddedilerek yazar(lar)ına iade edilir. Raporda makalelerin tek bir kaynağa benzeşim oranı %10 ve üzeri olamaz. Benzerlik oranı %20'in altında olsa da sorun görülen makalelerin değerlendirme süreci sonlandırılır. Tezden üretilen makalelerde benzerlik oranı % 30'u geçemez.

PLAGIARISM POLICY

All submissions sent to INTOBA are scanned with the Turnitin Plagiarism Detection Program. The plagiarism (similarity) rate of articles must be a maximum of 20%. Articles exceeding this rate are rejected and returned to the author(s). In the report, the similarity rate of articles to a single source cannot be 10% or higher. Even if the similarity rate is below 20%, the evaluation process of articles with identified issues is terminated. For articles derived from theses, the similarity rate cannot exceed 30%.

DERGİ HAKKINDA

ABOUT THE JOURNAL

İNTOBA

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

ETHICAL PRINCIPLES AND PUBLICATION POLICY

İNTOBA - İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi (Journal of Humanities and Social Sciences Academy), Committee on Publication Ethics (COPE), ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) yayın etiği ilkelerini benimsemiştir. Directory of Open Access Journals (DOAJ) ve Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönetmeliği tarafından yayınlanan Ulusal ve Uluslararası Etik Yayıncılık İlkeleri'ni benimsemiştir.

Editör ve Bilim / Yayın Kurulu Üyelerinin Dergide Makale Yayınlama Politikası:

- Derginin içeriğinin çeşitliliğini korumak ve diğer yazarlara daha fazla fırsat tanımak amacıyla derginin yayıncısı, baş editörü, editörleri, alan editörleri, yayın ve bilim kurulu üyeleri dergiye yayınlanmak üzere her yıl en fazla 1 (bir) makale gönderebilir.
- Her sayıda, dergi yönetiminden en fazla 2 (iki) kişinin makalesi yayınlanabilir. Daha fazlası yayınlanamaz.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Ön Değerlendirme Süresi: Ön değerlendirme süreci 15 gün içinde tamamlanmaktadır. Ön değerlendirme sürecinden başarıyla geçen makaleler için hakem süreci başlatılmaktadır.

Çift Kör Hakem Süreci: Dergimiz çift kör hakem süreci yürütmektedir. Hakemlerin yazarlarla aynı kurumdan olmamalarına özen gösterilmektedir. Hakemlerin isimleri titizlikle saklanmakta ve hiçbir şekilde açıklanmamaktadır.

Hakem Ataması ve Karar: Makalenin alanına göre ilk aşamada iki hakem tayin edilmektedir. Gelen raporlar doğrultusunda editör incelemesini yapmakta ve bir karara varmaktadır. Editör gerekli görürse ilave hakem görüşüne başvurabilmektedir. Bir ret ve bir majör/minör revizyon veya kabul kararı verilmesi halinde editör üçüncü bir hakem görüşüne gerek duymadan kendi değerlendirmesini yaparak makale hakkında karar alabilir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergimiz gönderilen makaleler APA 6 referans formatına uygun hazırlanmalıdır. Yayımlanmak üzere gönderilecek bilimsel çalışmaların EASE (European Association of Science Editors) ilkelerindeki esaslar (Başlık, Yazar Listesi, Özet, Anahtar Kelimeler, Giriş, Yöntem, Bulgular ve Sonuç) dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

INTOBA - Journal of Humanities and Social Sciences Academy has adopted the publication ethics principles of the Committee on Publication Ethics (COPE) and ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors). It has adopted the National and International Ethical Publishing Principles published by the Directory of Open Access Journals (DOAJ) and the Council of Higher Education Scientific Research and Publication Ethics Directive.

Policy on the Publication of Articles by Editors and Science/Publication Board Members in the Journal:

- To maintain the diversity of the journal's content and provide more opportunities for other authors, the journal's publisher, editor-in-chief, editors, field editors, and members of the publication and science boards can submit a maximum of 1 (one) article each year for publication in the journal.
- In each issue, a maximum of 2 (two) articles from the journal management can be published. More than this cannot be published.

EVALUATION PROCESS

Preliminary Evaluation Period: The preliminary evaluation process is completed within 15 days. For articles that successfully pass the preliminary evaluation process, the refereeing process is initiated.

Double-Blind Peer Review Process: Our journal employs a double-blind peer review process. Care is taken to ensure that the referees are not from the same institution as the authors. The names of the referees are meticulously kept confidential and are not disclosed in any way.

Referee Assignment and Decision: In the initial stage, two referees are assigned according to the field of the article. Based on the received reports, the editor conducts a review and makes a decision. If the editor deems it necessary, they may consult an additional referee. If one rejection and one major/minor revision or acceptance decision are received, the editor can make a decision about the article based on their own evaluation without needing a third referee's opinion.

ARTICLE WRITING GUIDELINES

Articles submitted to our journal must be prepared in accordance with the APA 6 reference format. Scientific works submitted for publication should be prepared taking into account the principles in the EASE (European Association of Science Editors) guidelines (Title, List of Authors, Abstract, Keywords, Introduction, Method, Findings, and Conclusion).

DERGİ HAKKINDA

ABOUT THE JOURNAL

İNTOBA

MAKALENİN SAYFA TASARIMI

- Makalenin tümü Cambria yazı fontu ile A4 kağıt boyutunda yazılmalıdır.
- Sayfa yapısı olarak sağ, sol, alt ve üst kısımlardan 2,54 cm kenar boşluğu bırakılmalıdır.
- Satır aralıkları 1,15 cm şeklinde ayarlanmalıdır.
- Kapak sayfasındaki Türkçe ana başlık 11 punto, koyu ve büyük harfle; İngilizce ana başlık 11 punto, koyu, küçük harfle; özet abstract ve künyede kullanılan yazılarda 8 punto kullanılmalıdır.
- Makalenin iç bölümlerinde tüm yazılar 11 punto ile yazılmalıdır.
- Tablo, harita, fotoğraf, şekillerin başlık, içerik ve altında verilen kaynakları iki yana yaslı ve 10 punto ile yazılmalıdır.
- Sayfa en altında verilen dipnotlar da 10 punto ile yazılmalıdır.
- Paragraflar başında girinti bırakılmamalıdır.
- Paragraflar öncesi ve sonrasında 6nk boşluk bırakılmalıdır.
- Yazılarda ve kısaltmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'na uyulmalıdır.
- Dergimizin Türkçe ve İngilizce "Örnek Makale Yazım Şablonu"na web sitemizdeki Formlar menüsünden ulaşabilirsiniz.

ARTICLE PAGE DESIGN

- The entire article must be written in Cambria font on A4 paper size.
- A margin of 2.54 cm should be left on the right, left, bottom, and top sides as the page layout.
- Line spacing should be set to 1.15 cm.
- The Turkish main title on the cover page should be 11 points, bold, and in uppercase letters; the English main title should be 11 points, bold, and in lowercase letters; the text used in the abstract and author information should be 8 points.
- All text in the body of the article should be written in 11 points.
- The titles, content, and sources given below tables, maps, photographs, and figures should be written in 10 points and justified.
- Footnotes given at the bottom of the page should also be written in 10 points.
- No indentation should be left at the beginning of paragraphs.
- A spacing of 6nk should be left before and after paragraphs.
- The Turkish Language Association's Spelling Guide should be followed in writings and abbreviations.
- You can access the Turkish and English "Sample Article Writing Template" of our journal from the Forms menu on our website.

GİZLİLİK BİLDİRİMİ

Editör, değerlendirme sürecinde gizliliği korumalıdır. Yazarların çalışmaları, hakemlere ve yayın ekibi dışında hiçbir kişiye açıklanmamalıdır. Hakem raporları da gizli tutulmalı ve yalnızca ilgili kişilerle paylaşılmalıdır.

CONFIDENTIALITY STATEMENT

The editor must maintain confidentiality during the evaluation process. Authors' work should not be disclosed to any individuals other than the reviewers and the publishing team. Reviewer reports must also be kept confidential and shared only with the relevant parties.

ÜCRET POLİTİKASI

İNTOBA, yazarlardan gönderim bedeli, makale işleme bedeli, yayım ve basım ücreti gibi isimler altında **hiçbir ücret almaz**. Makale yayınlamak için de yazarlara ödeme yapılmamaktadır.

FEE POLICY

INTOBA does not charge authors any fees under names such as submission fee, article processing fee, publication fee, or printing fee. Authors are also not paid for publishing articles.

LİSANS

İNTOBA - İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi'nin, açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC 4.0) ile lisanslıdır.

LICENSE

The open-access articles of INTOBA - Journal of Humanities and Social Sciences Academy are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

Edebiyat - Dil - Kültür Çalışmaları | Literature - Language - Culture Studies

Anar Farajov

Language death under globalization: Causes and level of danger

77-87

Küreselleşme Altında Dil Ötümü: Nedenleri ve Tehlike Seviyesi

Sosyal Bilimler - Tarih | Social Sciences - History

Edip Uzundal

19. Yüzyıl Osmanlı basınında medeniyet tasvirleri: Zerrât mecmuası örneği

88-111

Asiye Ay

Depictions of Civilization in the Ottoman Press of the 19th Century: The Case of Zerrat Magazine

Edebiyat - Dil - Kültür Çalışmaları | Literature - Language - Culture Studies

Gunel Hümmetova

Bakhtiyar Vahabzade Lirîğinin Konu Çevresi ve Multikültürel Değerleri

112-125

The Theme Scope and Multicultural Values of Bakhtiyar Vahabzade's Lyrics

Eğitim Bilimleri | Educational Sciences

Dudu Pelin Koylu

Mevsimlik Tarım İşçisi Öğrencilerin Okula Karşı Tutumlarının İncelenmesi

Vehbi Uzundağ

An examination of the attitudes of seasonal agricultural worker students towards school

126-146

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

İNTOBA

Anar Farajov

LANGUAGE DEATH UNDER GLOBALIZATION: CAUSES AND LEVEL OF DANGER

Abstract: The purpose of this article is to show how languages are dying under globalization, its causes and the level of danger. As we know, the development of technologies has brought the communication between people to a new level and it has created a threat to many languages as a result. According to various studies, about half of the languages in use today will die within the next 100 years. In this regard, it is necessary to investigate the relevant topic on the basis of certain analyses. The article also analyzes the modern state of languages, statistics on the death of languages in different countries, as well as the modern state of endangered Turkish languages. The current state of the Azerbaijani language, as one of the Turkic languages, is also reflected in the research. Certain suggestions regarding the causes of this problem and what needs to be done are also given. Threats to languages have become more rapid nowadays. In the future, the problems of languages that are the state language will also increase.

Keywords: Endangered languages, Death of languages, Language policy, Bilingualism, Multilingualism

Küreselleşme Altında Dil Ölümü: Nedenleri ve Tehlike Seviyesi

Özet: Bu makalenin amacı, küreselleşme altında dillerin nasıl öldüğünü, nedenlerini ve tehlike seviyesini göstermektir. Bildiğimiz gibi, teknolojilerin gelişmesi insanlar arasındaki iletişimi yeni bir seviyeye taşıdı ve bu durum birçok dil için bir tehdit oluşturdu. Çeşitli çalışmalara göre, bugün kullanılan dillerin yaklaşık yarısı önümüzdeki 100 yıl içinde ölecek. Bu bağlamda, ilgili konuyu belirli analizler temelinde araştırmak gerekmektedir. Makale ayrıca dillerin modern durumunu, farklı ülkelerdeki dillerin ölümüyle ilgili istatistikleri ve tehlike altındaki Türk dillerinin modern durumunu analiz etmektedir. Türk dillerinden biri olan Azerbaycan dilinin mevcut durumu da araştırmaya yansıtılmıştır. Bu sorunun nedenleri ve yapılması gerekenler konusunda belirli öneriler de araştırmada yer almaktadır. Dillere yönelik tehditler günümüzde daha hızlı hale geldi. Gelecekte, devlet dili olan dillerin sorunları da artacak.

Anahtar Kelimeler: Tehlike altındaki diller, Dillerin ölümü, Dil politikası, İki dillilik, Çok dillilik

Corresponding Author / Sorumlu Yazar: Dr. (Ph.d), General linguistics, Baku State University, Baku, Azerbaijan, anarfarajov@bsu.edu.az

Atf için / How to cite this article (APA 6): Farajov,A. (2025). Language death under globalization: causes and level of danger. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademik Dergisi*, 5(2), 77-87.

Lisans / Licence: Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18071189>

INTOBA, Aralık/December 2025; 5(2), 77-87.

ISSN: 2791-6766 - www.intoba.org

MAKALE GEÇMİŞİ / ARTICLE HISTORY

Gönderim (Received): 17.06.2025

Revizyon (Revised): 05.11.2025

Kabul (Accepted): 20.11.2025

INTRODUCTION

One of the most significant problems affecting the world lately is the rapid loss of many languages; this may not be a source of concern for ordinary people. Of course, there are many reasons for this. However, it would be more accurate to state that the main reason is the corruption caused by globalization. It is true that the process of dying of languages has manifested itself at different times of human history, but in no other period has the process of dying of languages occurred so rapidly as at the present stage.

According to The UNESCO World Atlas of Languages research, the number of languages in the world is more than 6000. Only 23 of these languages are spoken by half of the world's population. Additionally, it should be noted that these languages are not geographically distributed equally around the world. For example, only 4% of the world's languages are in Europe, and this number rises to 18% in Oceania. It should be noted that Azerbaijani, one of the Turkic languages, is one of the top 25 languages in the world in terms of the number of users (WTS, 2025).

"UNESCO reports that 10 languages die every year. In this situation, some of the 6,000 languages that are thought to be alive will die within 100 years, and at the end of these deaths, English, German, French, Spanish, Chinese, Malay, and Indonesian will remain. Considering the number of speakers of these languages and their influence in global politics, science and art and technology today, German, French and Malay cannot be included in the list of permanent languages." (TTDP, 2025).

There have been many famous dead languages in the world that have survived to this day with their written monuments. These languages include Sumerian, Elamite, Akkadian, Hittite, Etruscan, etc. can be attributed. There are also certain differences between languages that are facing the threat of dying in modern times and the ancient dead languages shown. Many of the mentioned dead languages have given rise to new languages. An example of this is the emergence of several Indo-European languages based on the ancient Sanskrit language. However, when most of today's languages fall to the level of dead languages, the process of deriving new languages from them almost does not occur.

ENDANGERED LANGUAGES

There are various statistics about the state of use of languages in the world. So, according to the research of the research center "SIL International" of the USA, the world population currently uses 7117 languages. 40% of them, i.e. 2926 languages, are in danger of dying. The number of speakers of endangered languages does not exceed 1000 people. In general, 88% of the world's population uses up to 200 languages" (HMLW, 2025). According to UNESCO, languages that are facing the threat of dying in the next 100 years can only be taken by states and societies by taking certain measures. UNESCO intends to draw attention to this global problem with the "Endangered Languages Program" and to solve the problem with professionals. In the "Program", endangered languages are listed in the following 6 levels of danger, from non-endangered to dead languages:

Table 1. Ranking of languages according to their level of danger

Degree of danger	The level of people's use of the language
Reliable	The language is used by all generations.
Poorly reliable	Most children speak their mother tongue, but in certain places (e.g. at home)
In danger	The mother tongue is no longer spoken at home.
In grave danger	The language is used by older people, they do not speak at a level that children can learn
Critically endangered	Almost all the speakers are old people and they speak very badly.
Dead	There is no speaker.

Source: [UNESCO]

Language becoming a dead language,

"is a serious problem that has attracted the attention of linguists and language planners for the past few decades. For a variety of reasons, many speakers of smaller, less dominant languages stop using their mother tongue and switch to another language. Parents begin to use only that second language with their children, and intergenerational transmission of the heritage language gradually declines or even ceases to be used. The language may exist only in audio recordings or written notes, as well as transcriptions, or it may be completely absent. Languages without written examples disappear completely" (EL, 2025)

In many countries of the world, the attitude of the states to this issue is different. For example, various projects and programs are organized for the protection of languages in the countries of the European Union, even a special day has been established for European languages, which is of great importance for the protection of local languages. We should also say that the danger of local languages dying in European countries has increased recently.

Many projects are carried out to study the status of endangered languages. Of course, UNESCO has a special role in this work. "In the framework of the Endangered Languages Project, studies were conducted on the state of languages in different countries, and statistical information was placed in the form of a directory on the website of the project (www.endangeredlanguages.com). This project was implemented by the First Peoples Cultural Council and the Language Information and Technology Institute at Eastern Michigan University, and the information is currently updated regularly. Based on the information there, let's take a look at the situation in some countries:

Table 2. Information on the number of widespread and endangered languages in countries

Nº	Country	Total number of languages	The number of languages in danger
1	Australia	401	361
2	Papua New Guinea	852	349
3	Indonesia	723	273
4	India	452	205
5	Brazil	238	183
6	Nigeria	530	172
7	USA	238	167
8	Demon	306	147
9	Russia	121	113
10	Vanuatu	113	106
11	Colombia	90	78
12	Cameroon	286	76
13	Canada	99	74
14	Peru	104	74
15	Nepal	122	70
16	Iran	79	56
17	Chad	133	50
18	From Sudan	77	45
19	Ethiopia	93	45
20	Malaysia	132	43
21	Vietnam	111	43
22	Bolivia	45	40
23	Venezuela	49	39
24	Laos	87	36
25	Tanzania	130	31
26	Myanmar	122	31

Source: (<https://www.endangeredlanguages.com/lang/region/5>)

If we look carefully at the table, we will see that more than 50% of the languages spoken in most of the countries mentioned are in danger of dying. One of the conclusions we have come to is that languages are dying faster in more developed countries. Because the central government is strong in those countries, and the communication opportunities with the country's population are wide. Relatively speaking, the situation of local languages in Russia (93%), Australia (60%) and USA (70%) is worse.

STATUS OF TURKIC LANGUAGES

Some of the endangered languages include several languages belonging to the Turkic language family. Let's look at some information about the status of these languages:

Table 3. Turkic languages in danger

№	The name of the language	Number of speakers	The area where they live
1	Afshars and Afsharja	850 thousand	Iran
2	Bashkirs and Bashkir	1 million 450 thousand	Russia
3	Chalkan Turks and Chalkan Turkish	539 (2010)	Russia
4	Chulim Turks and Chulim Turkish	656 (2002)	Russia
5	Chuvash and Chuvashka	1 million 325 thousand (2002)	Russia
6	Dayi Turks and Dayi language	There is no	Turkmenistan
7	Dolgans and dolganja	4865 (2002)	Russia
8	Prayers and prayers in Turkish	500	Mongolia
9	Fu-yü Kyrgyz and Fu-yü Kyrgyz	10	Russia
10	Gagauz and Gagauz	180 thousand	Moldova
11	Khakas and Khakas	20 thousand (2007)	Russia
12	Carpets and rugs	42100	Iran
13	Karaites and Karaites	50 (approx)	Lithuania, Ukraine, Poland
14	Crimean Tatars and Crimean Tatar	243400	Ukraine
15	Krymchaks and Krymchak	Over 1000 (2001)	Ukraine, Crimean Peninsula
16	Commandants and commandants in Turkish	3114	Russia
17	Kumans and kumansh	There is no	Hungary
18	Lopnur Turks and Lopnur Turkish	14151(1957)	China, Uighur Autonomous Region
19	Nogais and Nogais	103660	Russia
20	Pamir Kyrgyz and Pamir Kyrgyz	1000 (Afghanistan), 1707 (Turkey) (2011)	Turkey, Afghanistan
21	They shake and shake	88697 (2000)	China, Uighur Autonomous Region
22	Yellow Uyghurs and Yellow Uyghur	10079	Demon
23	Siberian Tatars and Siberian Tatar language	150 thousand	Russia
24	Soyots and soyotcha	There is no	Russia (Oka)
25	Sungur Turks and Sungur Turkish	There is no exact information	Iran
26	Salts and shorsh	16033 (1979)	Russia
27	Telengits and Telengit	2368 (2002)	Russia, Altai
28	Teleuts and Teleutsh	2650	Russia
29	Tofalar and tofash	837	Russia
30	Truhmens and truhmensch	13937 (2002)	Russia
31	Tubas and tuba language	1562 (2002)	Russia
32	Tuvals and Tuvash	265 thousand	Russia, China, Mongolia
33	Ulupamir Kyrgyz	1000 (Afghanistan), 1707 (Turkey) (2011)	Türkiye, Afghanistan
34	Urums and Urumsh	193 thousand (2000)	Ukraine, Georgia, Greece
35	Yakuts and Yakut	363 thousand (1993)	Russia
36	Khorasan Turkish	2 million	Turkmenistan, Uzbekistan, Iran

Source: (https://tehlakedekidiller.com/?fbclid=IwAR0a6QPK0isq6hoREkCo2ly41E_dy9wdr9K6v2l0UJVFYRNt4rfu1vJHoo)

As it can be seen, the situation regarding endangered Turkic languages is quite serious. Considering that the statistics related to the number of speakers are at least 10 years ago, it means

that the current situation is even worse. One of the main problems with these languages is the lack of sources of accurate information.

STATUS OF AZERBAIJANI LANGUAGE

This problem has always affected the Azerbaijani language and is still relevant today. Regarding the modern state of the Azerbaijani language, it is necessary to approach from two contexts:

1. The state of the Azerbaijani language in the country - the Azerbaijani language is strongly supported by the state in the country. Against the threats created by globalization, the establishment of the Monitoring Center on the expansion of the use of the Azerbaijani language in the electronic space, including the correct use of our language, is part of the state's policy on the protection of our language. The main problem is with users. In many cases, speakers of the language do not know the laws of our language or because they know our language at a low level, serious mistakes are made in their use. This is clearly evident in social media and mass media. If one of the main reasons for this is the influence of foreign languages, the second reason is related to the preference of some speakers for the prestige of the language, that is, the tendency to foreign languages. This problem is typical of many societies.

2. Status of the Azerbaijani language outside the country - It is one of the rare situations in the world that the number of native speakers in a country is less than the number of users outside the country. One of such languages is Azerbaijani language. Azerbaijani language is spoken in Iran (30 million), Turkey (3 million), Russia (2.5 million), Georgia (600 thousand), Iraq (800 thousand), etc. is used as a mother tongue in countries. Although the Azerbaijani language is taught in schools in some countries, in many countries it is not used in education, and as a result, the Azerbaijani language poses a serious threat. From this point of view, our language used in South Azerbaijan is facing bigger problems.

REASONS WHY LANGUAGES DIE

But why do languages die? In this regard, various researchers have conducted research and revealed certain reasons. Based on our conclusions, we can systematize those reasons in the following way:

1. Migrations and exiles - One of the issues that is happening in the world and is always relevant is migrations and exiles. It is true that, although the issue of exile does not occur seriously in our modern times, the process of migration continues. As a result of this process, the nation is divided, and the language of the representatives of the same nation, who have moved away from the territory, is destroyed. Although the representatives of the migrated people preserved their language in the early days, they are forced to undergo a process of integration into the countries they migrated to, and the next generation is forced to forget their mother tongue. For example, the blacks who were brought to America as slaves have already completely forgotten their mother tongue and turned into a people formed as Americans. The peoples who migrated from Africa to England, from North Africa to Spain, Italy and France, from Afghanistan to America have already forgotten their mother tongue. Also, as a result of China's pressure on the Uyghur Turks, they moved to Turkey in the 1930s, and they also forgot their mother tongue.

It should also be noted that displaced people do not always lose their language. For example, we can say that the Kipchak Turks who were brought as slaves from Central Asia and the Caucasus to Egypt managed to preserve the Mamluk Kipchak language. The reason for the preservation of this language is related to the long-term establishment of power in Egypt.

Jews also have an interesting history of reviving the dead Hebrew language. As we know, Jews are one of the peoples spread in many countries of the world. Despite preserving their religious

beliefs and traditions, they forgot their language. However, after establishing the state, they began to study Hebrew extensively using religious books, and through various language courses, they made this language a living language.

2. Genocide and pressures - this factor has a special role as one of the reasons for the death of languages in human history. It is known that large nations are interested in destroying the language and culture of small nations when they are in power in the territories where they live. because they think of it as a threat. For example, during the time of the tsarist government, the Russians took gold and coal deposits from the Kets living in Siberia, and as a result, some of them died of hunger, some of them died of disease, and some of them became Russified because they had no other income to live on. According to 2019 data, the number of speakers of this language is only 20 people. The Ket language should be considered a dead language.

In North and South America, Africa, and Australia, European colonizers forced them to forget their native languages as a result of their oppression of native peoples. For example, before Europeans came to America, the number of indigenous people there was up to 100 million, but now it does not exceed 1 million, or the gold-skinned people in Mexico, whose population was 25 million in 1520, There were 1 million in 1601. In America, hundreds of languages have become dead languages.

3. Depletion of speakers - The lack of growth in the population, especially the decline in the number of young people, accelerates this process and the language used becomes a dead language. For example, the Cornish language in England and the Ubih language from the Circassian languages are already dead languages as the last speakers of this language have died.

4. Education and media being influenced by foreign language - Language and society are interconnected. The processes taking place in society are reflected in language in one way or another. Sometimes such processes take place in the society that the demand for people to use their native language decreases. If the language does not meet the needs of the people, a foreign language begins to take its place. This is one of the biggest problems with languages in the modern world. Language has become a tool for people in many cases to find a good job, get a good salary, have a strong career. In this regard, there are strong influences on the Azerbaijani language. In many cases, it is an indicator that parents choose a foreign language school for their children to study in a foreign language. One of the reasons for increasing interest in foreign languages is its promotion. This propaganda accelerates the death of the mother tongue. If the press promotes literature in foreign languages or films in foreign languages, and considers people who do not know about them as backward people, then of course the demand and love for the native language will decrease. In general, observations indicate that this process will end the existence of many languages. In our opinion, only the state will be the power to prevent this. In the present case, it is the state that protects the language. Languages that are state languages are able to stand up to international languages because their use is mandatory.

5. Assimilation of culture - Language can die even if the language bearers are alive. One culture is strongly influenced by the culture of another nation, and as a result of this process, cultural assimilation occurs. This can be in several ways. For example, many peoples in Australia and North America were influenced by the foreign people and forgot their language.

6. Natural disasters and diseases - one of the factors affecting the death of the language is related to natural disasters and diseases. If natural disasters cause many people to die, it can also cause a decrease in the number of speakers of the language they speak. Of course, it is difficult to show more accurate figures in this area. But many studies are enough to justify what we say. "On July 17, 1998, a 7.1-magnitude earthquake occurred in the Saundaun area on the coast of Papua New Guinea, and as a result, 2,200 people died, and more than 10,000 people were displaced from

their homes. Since the vast majority of speakers of the local language, which has few users, have died, the language has also disappeared. (Crystal, 2007, 3-15).

One of the important elements of this factor is related to climate change and hunger. Climate change continues rapidly in many parts of the world. The lack of natural conditions for people to live causes them to migrate to other areas, and as a result, they face the danger of losing the language they carry. The threat of famine has also seriously affected many peoples. Especially, the fact that people in Africa are facing hunger has caused the disappearance of hundreds of languages there.

7. Economic and political situation - One of the most important factors for the survival of a language is the economic situation. States with a strong economy protect their languages more reliably, and the prestige of those languages increases, and in many cases representatives of other nations also tend to learn their languages. In many economically weak African countries, hundreds of languages are either dying or at risk of dying. Even in countries with a strong economy, the risk of minority languages dying is greater. If such states do not have a clear language policy, this process will go faster than weak countries. USA, European Union countries, as well as China, etc. countries, it can be said that sometimes up to 80%-90% of local languages are in danger of dying out.

Political reasons have also had a serious impact on this process and continue to do so. For example, the division of Korea into two parts has started to create certain differences in the Korean language. The same issue can be applied to the Azerbaijani language. Due to the division of Azerbaijan, there have been many differences between the language used in the south and the language used by us. The differences may increase in the future.

Recently, various conferences and projects related to the preservation of languages have been organized around the world. One of the most important issues in this field is related to the establishment of "February 21 - International Mother Language Day" adopted by the UN. Many studies show that the processes taking place in the world are in such a situation that even for big languages, threats may arise in the future. For this reason, certain opinions of some scientists against the danger of dying languages attract attention.

Ways to save languages from dying. D. Kristal's opinion on this is interesting. He explains this with the following 6 factors:

- “1. If the prestige of the users increases among the people, the endangered language will develop.
2. If the economic power of the users in the nation increases, the endangered language will develop.
3. If the political power of the users increases in the people, the endangered language will develop.
4. If the users have a strong presence in the education system in the nation, the language will develop.
5. An endangered language will thrive if users can write in their native language.
6. If its users use the language within the framework of modern technological possibilities, the language will develop.” [Crystal, 2007, 155-169]

Another researcher, Akira Yamamoto, considers the following 9 factors important for the preservation and development of small languages:

1. Having a society that views multilingualism as normal;
2. The speakers of the endangered language have a strong sense of ethnic identity;

3. Preparation of various educational programs related to endangered language and culture;
4. Development of bilingual/bicultural school programs;
5. Teacher training from native language users;
6. Full participation of native speakers in this process;
7. Preparation of easy-to-use language materials;
8. Development of both oral and written literature,
9. Strengthening of groups using the language". [Yamamoto, 2007, 215]

CONCLUSION

We can show the conclusions we reached in our research and the ideas related to the solution of this problem in the following several directions:

1. The threat of languages dying has always been there and this process will continue in the future.
2. The main reason for the death of languages is the decrease in demand for local languages in the globalized world. This has not been the main reason for the death of languages in any period of history.
3. The idea that "Language should also promise a good life for people" has become very relevant in recent times, and from this point of view, it has led to the rapid death of unwritten languages.
4. One of the main reasons for the death of languages is the rapid introduction of the Internet and social media into people's lives.
5. States with a strong economy, by promoting their languages in the form of various programs, result in interference in the language life of small nations and make them forget their native language.
6. One of the biggest problems is the strict policy of many states against local languages in their territory. In order not to make them forget their languages, they are neither taught in school, nor are media used, nor are other motivational projects implemented.

To solve this problem, the following points should be considered:

1. Centers that protect the culture of the peoples whose languages are in danger should be operated.
2. Written language should be formed or developed.
3. Electronic versions (audio, written, dictionary) of endangered languages should be created by means of modern information technologies, and this should be available for future generations. In this case, interest in those languages will increase and the language will also develop
4. The development of artificial intelligence will become an important tool in the preservation of languages. Simply, the application of artificial intelligence to such languages should be increased.
5. States should implement promotional projects related to the protection of languages living in their territory.

In the end, we can note that this process is heading towards an unstoppable point. With the implementation of the mentioned issues, the process of avoiding this tendency of many languages will go on and will be affected later. For languages that are the state language, serious threats are not expected at the moment. The main task facing these languages should be to constantly expand the range of use.

REFERENCES

- Asher, R. E. (Ed.). (1994). *The encyclopedia of language and linguistics* (Cilt 4). Oxford: Pergamon Press.
- Austin, P. K., & Julia, S. (2011). *The Cambridge handbook of endangered languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2007). *Dillerin katli* (G. Cansız, Çev.). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Eker, S., & Ülkü, Ç. Ş. (2016). *Tehlikedeki Türk dilleri* (4 cilt). Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Ertem, R. (2012). *Dillerin ölümü*. <https://www.tded.org.tr/dillerin-olumu-rekin-ertem> adresinden 02.02.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Hale, M. (2007). *Historical linguistics: Theory and method*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Homai, Y., & Torabi, M. (2023). Language endangerment, language death and its factors. *International Journal of Social Science Research and Review*, 6(10), 655-662.
- Hüseynova, M. (2019). *Dilin elmi ve estetik problemleri*. Bakı: ADPU Neşriyyatı.
- İbrahimov, E. (2023). Müasir Türk toplumlarında dil siyaseti (Gürcüstanda Türk dili ile bağlı aparılan dil siyaseti). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(2), 473-481.
- Janse, M., & Tol, S. (2003). *Language death and language maintenance: Theoretical, practical and descriptive approaches*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Karabulut, F. D. (2004). Dil ölümü sürecinde Kazak Türkçesinin durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 67-88.
- Moseley, C. (2007). *Encyclopedia of the world's endangered languages*. UK: Routledge.
- Nasilov, D. M. (1997). *Sibiryaya Türk halkları (etnik azınlıkları) ve dilleri*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Nettle, D., & Romaine, S. (2002). *Kaybolan sesler: Dünya dillerinin yok oluş süreci* (H. Ö. Turan, Çev.). İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Pereltsvaig, A. (2012). *Languages of the world: An introduction*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Wright, S. (2004). *Language policy and language planning*. New York: Palgrave Macmillan.
- Yamamoto, A. (2007). A survey of endangered languages and related resources. *Newsletter of the Foundation for Endangered Languages*, 213-215.
- 180 countries/territories with ELCat entries. (2025, 22 Nisan). *Endangered Languages Project*. <https://www.endangeredlanguages.com/lang/region> adresinden 26.12.2025 tarihinde edinilmiştir.
- Endangered languages. (2025, 8 Mayıs). *Ethnologue*. <https://www.ethnologue.com/endangered-languages> adresinden 26.12.2025 tarihinde edinilmiştir.

Endangered languages: The full list. (2025, 17 Mart). *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/news/datablog/2011/apr/15/language-extinct-endangered> adresinden 26.12.2025 tarihinde edinilmiştir.

How many languages are endangered? (2025, 14 Mayıs). *Ethnologue*.
<https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages-endangered> adresinden 26.12.2025 tarihinde edinilmiştir.

How many languages are there in the world? (2025, 18 Mayıs). *Ethnologue*.
<https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages> adresinden 26.12.2025 tarihinde edinilmiştir.

New world atlas of languages. (2024, 18 Aralık). *UNESCO*.
<https://en.wal.unesco.org/index.php/en/discover/languages> adresinden 26.12.2025 tarihinde edinilmiştir.

Resources on endangered languages. (2025, 15 Mayıs). *SIL International*.
<https://www.sil.org/sociolinguistics/resources-endangered-languages> adresinden 26.12.2025 tarihinde edinilmiştir.

Tehlikedeki Türk Dilleri Projesi. (2025, 15 Haziran). *Tehlikedeki Türk dilleri*.
<https://tehlikedekidiller.com/> adresinden 26.12.2025 tarihinde edinilmiştir.

What are the top 200 most spoken languages? (2025, 24 Mart). *Ethnologue*.
<https://www.ethnologue.com/guides/ethnologue200> adresinden 26.12.2025 tarihinde edinilmiştir.

MAKALE BİLGİLERİ

Etik Kurul Kararı:	Araştırma Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Araştırmada herhangi bir katılımcıya yer verilmemiştir.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Makalede kullanılan telif hakkı içeren herhangi bir görsel yer verilmemiştir.

ARTICLE INFORMATION

Ethics Committee Decision:	The research is exempt from Ethics Committee Decision.
Participant Consent:	No participant was included in the research.
Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Copyrights:	No images claiming copyright are included in the article.

*
Edip Uzundal

**
Asiye Ay

19. YÜZYIL OSMANLI BASININDA MEDENİYET TASVİRLERİ: ZERRÂT MECMUASI ÖRNEĞİ

Özet: Bu çalışma, 19. yüzyıl Osmanlı basınında medeniyet anlayışının nasıl inşa edildiğini ve farklı kültürlerin bu bağlamda nasıl temsil edildiğini, Avlonyalı Süreyya Bey'in 1886-1887 yıllarında yayımladığı Zerrât Mecmuası örneği üzerinden incelemektedir. Osmanlı modernleşmesinin hız kazandığı Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde basın-yayın faaliyetleri, yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda ideolojik yönlendirme aracı olarak önemli bir işlev üstlenmiştir. Zerrât Mecmuası, bu dönemde Osmanlı aydınının Batı ve Doğu medeniyetlerini karşılaştırma çabalarının ansiklopedik bir yansımasıdır. Mecmuada Japonlar, Koreliler, Franklar gibi farklı toplumlara dair bilgiler, Osmanlıların kendi medeniyetini bu örneklerle mukayese etmesine imkân sağlamıştır. Uzak coğrafyalar ve farklı topluluklara dair bilgilere ulaşmanın hâlâ zor olduğu 19. yüzyıl sonları için bu tarz ansiklopedik mecmuaların yayınlanmış olması hem dönemin Osmanlı toplumu hem de günümüz kültür araştırmacıları için çok kıymetlidir. Bu çalışmada, Zerrât Mecmuası ana kaynak olarak ele alınmıştır. Ayrıca mecmuada farklı medeniyetlere ve onların tarihi gelişimine dair verilen bilgiler dönemin diğer mecmualarıyla birlikte arşiv belgeleri ve telif eserlerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl, Avlonyalı Süreyya Bey, Zerrât Mecmuası, Medeniyet.

Depictions of Civilization in the Ottoman Press of the 19th Century: The Case of Zerrât Magazine

Abstract: This study examines how the concept of civilization was constructed in the 19th-century Ottoman press and how different cultures were represented within this context, using Zerrât Magazine, published by Avlonyalı Süreyya Bey between 1886 and 1887, as a case study. During the Tanzimat and the reign of Abdülhamid II, when Ottoman modernization accelerated, press and publishing activities served not only as a means of disseminating information but also as an important tool for ideological guidance. Zerrât Magazine reflects the encyclopedic efforts of the Ottoman intellectuals of the period to compare Western and Eastern civilizations. It provided information on societies such as the Japanese, Koreans, and Franks, allowing Ottomans to evaluate their own civilization in relation to these examples. For the late 19th century, when access to knowledge about distant lands and foreign communities was still limited, the publication of such encyclopedic magazines holds significant value for both contemporary Ottoman society and modern cultural researchers. In this study, Zerrât Magazine is analyzed as the primary source. The information it provides on different civilizations and their historical development is further supported by other periodicals, archival documents, and secondary literature from the era.

Keywords: Ottoman Empire, 19th Century, Avlonyalı Süreyya Bey, Zerrât Mecmuası, Civilization.

Açıklama / Explanation: Bu makale, Asiye AY tarafından Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde sunulan "Avlonyalı Süreyya Bey'in Zerrât isimli Mecmuası'nın Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1886/1887 (H.1304.))" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author * Doktor Öğretim Üyesi, Tokat Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye, edip.uzundal@gop.edu.tr

** Uzman, Bağımsız Araştırmacı, Tokat, Türkiye, asiyeyay35@gmail.com

Atf için / How to cite this article (APA 6): Uzundal, E. & Ay, A. (2025). 19. Yüzyıl Osmanlı Basınında Medeniyet Tasvirleri: Zerrât Mecmuası Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademik Dergisi*, 5(2), 88-111.

Lisans / Licence: Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18071229>
İNTOBA, Aralık/December 2025; 5(2), 88-111.
ISSN: 2791-6766 - www.intoba.org

MAKALE GEÇMİŞİ / ARTICLE HISTORY
Gönderim (Received): 07.10.2025
Revizyon (Revised): 27.12.2025
Kabul (Accepted): 29.12.2025

GİRİŞ

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti için yalnızca siyasi değil, aynı zamanda kültürel ve zihinsel bir dönüşüm dönemidir. Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla başlayan modernleşme süreci, II. Abdülhamid döneminde merkezileşme, sansür ve eğitim politikalarıyla farklı bir yön kazanmıştır. Bu süreçte basın-yayın organları ve özellikle mecmualar hem bilgi aktarımı hem de bilgilerin yönlendirilmesi hususundan önemli araçlar hâline gelmiştir. Bu bağlamda 1886-1887 senelerinde Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da yayın hayatına sunulan ve Avlonyalı Süreyya Bey tarafından çıkarılmış olan Zerrât¹ Mecmuası, dönemin ansiklopedik mecmularından biri olarak dikkat çekmektedir. Beş cilt şeklinde çıkarılan mecmuanın içeriğinde, tarihsel, kültürel, edebi ve toplumsal pek çok konuyu barındırmasıyla yalnızca bir bilgi kaynağı değil, aynı zamanda Osmanlı aydınının dış dünyaya bakışını yansıtan bir düşünce platformudur. Bu vesile ile farklı medeniyetlerin tarihlerini, kültürlerini, sosyal çevrelerini görmemize ve kendi medeniyet çevremizde değerlendirmemize imkân tanımıştır.

Müellifi tarafından "risâle-i mevkute" şeklinde zikredilen Zerrât, isminin geçmiş olduğu çalışmalarda ve araştırma alanlarında dergi ve mecmua şeklinde yazılmıştır. II. Abdülhamid zamanında, 1886-1887 (H.1304-1305) senelerinde 5 sayı olarak Maârif Nezaretinin izni ve incelemesi ile Avlonyalı Süreyya Bey tarafından çıkarılmış olup, her bir sayısı 32'şer sayfadan oluşup toplam 160 sayfa yazılmıştır. İstanbul yayın hayatına sunulmuştur. İlk üç sayısı 1886 senesinde dördüncü ve beşinci sayısı 1887 senesinde çıkarılmıştır. Zerrât Mecmuasının sayılarının hangi günlerde ve aylarda yayımlandığı ise belirtilmemiştir. Tek yazarı derginin kapak sayfasında da mevcut olduğu üzere, Avlonyalı Süreyya Bey'dir, yazar dışında dergi içerisinde başka bir isme rastlanılmamıştır. Zerrât'ın tüm sayılarında sahibi ve naşiri Kitapçı Arakel olarak belirtilmiştir.

Medeniyet² kelimesinin Türkçe literatürde 1838'lerden itibaren kullanıldığı görülmektedir. Medeniyet doğrudan Osmanlıların türettiği bir kelimedir. Lakin Osmanlılar, medeniyet kelimesini kendi kültürlerine bağlı olarak değil de Avrupa'dan gelen kavrama karşılık olarak düşünmüşlerdir (Baykara, 1992, s. 1). Medeniyet kelimesi Osmanlı aydınının kavram dünyasında merkezi bir alan olmuştur. İncelenen basın-yayın gruplarında da sık kullanılan kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı aydınları ve bürokratları, medeniyet kavramını kullanarak uygarlığı dinî ve kültürel bağlamından ayırmış, onu evrensel ve üstün bir yaşam biçimi olarak tanımlamışlardır (Reyhan & Halaçoğlu, 2023, s. 6-7). Bu kavramın Osmanlılar tarafından türetilmesi, "civilisation" kelimesinin Osmanlı kültürüne uygun görülmemesi ve buna karşılık olarak yeni bir kavram oluşturma isteğinden kaynaklanmıştır³. Civilisation, Osmanlı toplumunun inancı, ahlak ve değerlerle çelişen, Avrupa merkezli sömürü düzeninin meşruiyet aracı olan bir kavramdı. Buna rağmen Osmanlı uleması ve yazarları, bu kelimeyi tamamen olumlu anlam taşıyan "medeniyet" ile özdeşleştirerek topluma benimsettiler (Vatandaş & Vatandaş, 2023, s. 419). Böylece Osmanlı Devleti'nde medeniyet kavramı modern anlamıyla; belirli alanlarda aşamalı bir ilerleme sonucunda önceki durumdan daha yüksek bir seviyeye ulaşmayı amaç edinir.

¹ Zerrât: Kelime anlamı itibari ile "saçmak, yaymak, dağıtmak" anlamına gelen zerr veya zer kökünden türetilmiş olan Arapça kökenli "zerre" kelimesinin çoğulu olup, pek ufak parçalar, zerrelere, moleküller manasına gelmektedir.

² Medeniyet; Bir millet ve toplumun maddi, manevi varlığına ait üstün niteliklerden, değerlerden, fikir ve sanat hayatındaki çalışmalardan, ilim, teknik gibi alanlardan faydalanarak ulaştığı rahatlık, uygarlıktır. (<https://lugatim.com/s/MEDENİYET> Erişim: 27.08.2025).

³ Osmanlı Devleti'nin modernleşme medenileşme sürecini daha detaylı bilgi için (Lewis, 1993; Berkes, 2003).

Bu ilerleme sürecini kayda geçirenlerin, kaydetmeyenlere kıyasla daha imtiyazlı ve üstün bir konum edinmesini de ifade etmektedir (Görgün, 2003, s. 298).

Osmanlı toplumu, medeniyet kavramını müspet ve tekâmül unsurlarıyla benimsemekte, dönemin bazı aydınları da farklı milletlerin yaşayış biçimlerini inceleyerek bu anlayışı somutlaştırmaya çalışmaktaydılar. Bu bağlamda, Avlonyalı Süreyya Bey'in Zerrât Mecmuası önemli bir örnek teşkil etmektedir. Süreyya Bey, Zerrât Mecmuasında *âdât ve rûsûm* başlığı altında farklı toplumların yaşam tarzlarını ve onlara has kültürel özelliklerini detaylı bir şekilde ortaya koyar. Bu gözlemler Cemâhîr-i Müttefika Devletleri (Birleşik Devletler-Amerika), Japonya, Kore, Franklar ve Avrupa Medeniyetleri başlıkları altında şekillenir. Süreyya Bey, mecmuasında medeniyetler üzerine yazdığı yazılarında hem kendi gözlemlerine dayanan bilgileri hem de araştırma ve okumaları sonucunda edindiği verileri aktarmaktadır. Medeniyetlerin tarihsel, kültürel ve sosyal yönlerine geniş biçimde yer vererek, Osmanlı Devleti'nin bu açılardan diğer medeniyetlerle karşılaştırılmasına imkân sağlamıştır.

Bu çalışmada, Süreyya Bey'in Zerrât Mecmuası'nda farklı toplumlara ilişkin gözlemleri üzerinden Osmanlıların medeniyet anlayışının nasıl şekillendiğini ve farklı kültürlerle karşılaştırılmaya başlandığından itibaren nasıl yorumlandığını ele alınacaktır. Ayrıca, mecmuada yer alan medeniyetlerin tarihsel, kültürel, sosyal ve toplumsal özelliklerini inceleyerek bunların Osmanlı Devleti bağlamındaki yansımaları değerlendirilecektir.

AVRUPA'YA RAKİP SESSİZ VE HIZLI İLERLEYİŞ: CEMÂHİR-İ MÜTTEFİKA DEVLETLERİNİN (AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ) GELİŞMESİ

Cemahir-i Müttefika devletlerini oluşturan birliklerin geçmişteki ve günümüzdeki durumları arasında görülen fark ve orana dikkatle bakıldığında, medeniyet yolunda ne kadar olağanüstü bir hızla ilerlemiş oldukları anlaşılmakta ve bu durum dünyada ilk defa gözlemlendiği için dikkat sahiplerini şaşkınlık ve hayrete düşürmektedir. Cemahir-i Müttefika Devletleri'nin kuruluşu, 15. yüzyılda başlayan göç olaylarına kadar dayanmaktadır. Avrupa'da yaşanan savaşlar, doğudaki zenginliklere ulaşma arzusu ve yeni kıtanın keşfi ile insanlar baskılardan daha uzak, özgür ve refah içinde bir hayat kurabilmek için akın akın bu yeni kıtaya göç etmişlerdir (Önder, 2018, s. 59-60). 1585 yılında Sir Walter, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth adına bu bölgeyi ele geçirdiğini bildirerek, kraliçenin "Bakire Kraliçe" olarak anılmasından esinlenip bölgeye "Virginia" adını vermiştir. Söz konusu bölge, diğer kıtalar gibi tamamen vahşi bir çöl olup İngilizler ile yerli halk uzun bir müddet savaşmış ve hükümetleriyle büyük anlaşmazlıklara girmişlerdir. İngilizler, Virginia'daki medeniyeti geliştirmeyi başarmışlardır. Ancak zamanla vergi gelirlerini artırmaya ve kendi çıkarlarını korumaya yönelik İngilizlerin hırslı tutumları, Amerika'daki doğal kaynakların yetersiz kalmasına ve halkın ağır vergiler altında ezilmesine yol açmıştır. Ayrıca ticareti tamamen kendi kontrollerine alarak tekel oluşturmuş olmaları, Amerikalıların tepkisini ve şikâyetlerini giderek artırmıştır. Özellikle 1760 yılına doğru, İngilizlerin Amerikalıların ithal ettiği her türlü mala yüksek gümrük vergileri koyması ve temel bir ihtiyaç olarak görülen çaydan da kilogram başına üç peni vergi alınması, halk arasında büyük bir tepki ve huzursuzluğa neden olmuştur (Karaağaç, 2020, s. 135). Bu nedenle halk, çay yüklü gemilerin boşaltılmasını engellemiş; o dönemde iskelelerde birçok hurda gemi bulunmasına rağmen Amerikalı koloniciler bir gemiye saldırarak yükünü denize dökmüş ve imha etmiştir. Böylece, Amerikan tarihinde ilk halk protestosu ve kalkışması olarak kabul edilen "Boston Çay Partisi" olayı gerçekleşmiştir (Önder, 2018, s. 62). İngilizler bu hareketler üzerine sert önlemler almaya başlamış, Amerikalılar ise karşılık olarak çeşitli girişimlerde bulunmuş ve on üç eyaletten oluşan bir heyet toplamıştır. Bir yıl sonra düşmanca eylemler başlamış ve yedi yıl süren savaşın ardından, 3 Eylül 1783'te

Birleşik Devletler bağımsızlığını ve özgürlüklerini ilan etmiştir. Özetle, 16. yüzyıl ortasında Amerika'ya göç eden yeni yerleşimciler, önceki yerleşimcileri dikkate almayarak 17. yüzyıl başlarında bölgede egemenliklerini sağlamışlardır (Erinç, 1991, s. 45) Bu şekilde bağımsız sayılan on üç birleşik hükümet, "Virginia, Delaware, Kentucky, Maryland, Massachusetts, Pennsylvania, New Jersey, Güney Carolina, Kuzey Carolina, New York, New Hampshire, Rhode Island ve Yorklyn adıyla bilinen cumhuriyetlerden ibarettir (Zerrât Mecmuası, S. 1, s.9)

Bağımsızlığını ilan eden eyaletlerin yüzölçümü 2.112.400 km² ve nüfusu 3.929.827 idi. Bu eyaletlerin 75 milyon dolar borcu vardı ve temel ihtiyaçları ile uygarlığın gerektirdiği araçları dışarıdan almak zorundaydılar. Yeni kurulan cumhuriyet hükümetleri ise savaşın doğuracağı yıkımı göze alamıyor ve yönetimi güvence altına alacak yeterli güç ve imkânlarla sahip değildi. Yani Birleşik Devletler (Cemâhir-i Müttefika) hükümeti, medeniyetin yeni doğmuş bir çocuğu gibi (nevzâd-ı medeniyet), halkın ihtiyaç ve zorunluluklarına yönelik girişimlerini çeşitli anlaşma ve sınırlamalarla yürütmek zorundaydı (Karaağaç, 2020, s. 135-139; Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 9).

O dönemde Birleşik Devletler sınırları içinde fabrikalar kurulmuş, yerli sanayi ve ürünler hem yurt içinde hem de yurt dışında rağbet görmeye başlamıştır. 1861 yılına kadar genel ilerleme bu şekilde devam etmiş, özellikle "New England" bölgesi sanayi açısından öne çıkmıştır. Ancak aynı yılda başlayan ve dört yıl süren iç savaş, ülkeyi yeniden büyük bir felakete sürüklemiştir. Güney yönetimi köleliğin devamını desteklerken, kuzey yönetimi köleliğin kaldırılmasını savunmuştur. Neticede Kuzey galip gelmiş, kölelik kaldırılmış ve esirler serbest bırakılarak konu çözüme kavuşturulmuştur (Karaağaç, 2020, s. 141-145). Serbest bırakılan kölelerin maddi değeri yaklaşık 4,5 milyon dolar olup, bu süreçte taraflardan bir milyona yakın kişi zarar görmüştür. Neticede yaklaşık 2 milyar dolar maddi kayıp meydana gelmiştir. Bu nedenle Amerika toprakları büyük ölçüde tahrip olmuştur. Buna rağmen Birleşik Devletler halkı, ardışık şoklara rağmen gelişimini sürdürmüş ve iç savaştan sonra yirmi yıl içinde Avrupa ile rekabet edebilecek, hatta bazı alanlarda üstünlük gösterebilecek bir düzeye ulaşmıştır. Bu ilerleme öncelikle nüfus artışıyla başlamış olup, Amerikan büyümesini anlamak için Zerrât Mecmuası'nda Süreyya Bey'in gözlemleri incelenebilir.

Tablo 1: Birleşik Devletler'de Nüfus Artışı

Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus
1790	3.929.827	1820	9.638.161	1860	31.443.321
1800	5.305.925	1830	12.866.020	1870	38.558.371
1810	7.239.814	1840	17.099.454	1880	50.438.960
		1850	23.191.876	1885	53.671.480

Kaynak: Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 10.

Bu tablo, 1790–1885 yılları arasında nüfusun hızlı ve sürekli bir artış gösterdiğini ortaya koyuyor. 1790'da yaklaşık 4 milyon olan nüfus, 60 yıl içinde 31 milyonu aşmış, 1885'e gelindiğinde ise 53,6 milyona ulaşmıştır. Artış özellikle 1820 sonrası hızlanmış; 1830–1860 döneminde nüfus neredeyse her 10 yılda bir 5–8 milyon kişi artmıştır. Bu hızlı büyüme, o dönemde göçlerin artması, batıya doğru genişleme, yüksek doğum oranları ve sanayileşmenin etkisiyle şehirleşmenin hızlanması gibi dinamiklerle açıklanabilir. Genel olarak tablo, 19. yüzyıl ABD'sinin güçlü bir demografik büyüme sürecinde olduğunu göstermektedir.

Birleşik Devletler'in hızla artan nüfusu ve çeşitlenen toplumsal yapısı, ülkenin ekonomik dönüşümünü de doğrudan etkilemiş ve dış ticaret göstergelerinde belirgin değişimlere yol açmıştır. Bu hızlı nüfus artışının arka planını anlamak için, aynı dönemde Birleşik Devletler'e yönelen yoğun göç hareketlerine ve ülkenin demografik yapısındaki çeşitlenmeye bakmak gerekmektedir. Birleşik Devletler'in nüfusu, dünyanın pek çok yerinden özellikle de Avrupa'dan

gelen göçmenlerin buraya yerleşmeyi tercih etmesi ve yerel yönetimin sağladığı güvenlik ve düzen sayesinde artmıştır. 1790-1885 yılları arasında Birleşik Devletler'e gelen yabancı sayısı on milyonu aşmıştır. Bu göçmenlerin %46'sı İngiltere ve İrlanda'dan, %29'u Almanya'dan, %3,5'u Fransa'dan, %3'ü İskandinav ülkelerinden, %8'i İsviçre'den ve geri kalanı çeşitli ülkelerden gelmiştir (Erinç, 1991, s. 44). Ayrıca, 1885 yılında Birleşik Devletler'de 6.577.151 Siyahi, 105.717 Slav ve 260.000 Kızılderili yaşamaktaydı. New York şehrinin nüfusu 1739 yılında yalnızca 4.622 iken, 1788'de 23.614, 1791'de 33.331, 1845'te 371.123, 1850'de 505.547, 1860'ta 813.669, 1870'te 942.292, 1880'de 1.209.561 ve 1885'te 1.343.195 olarak kaydedilmiştir. Günümüzde ise ABD'nin nüfusu 347.275.807'ye ulaşmıştır (<https://www.worldometers.info/tr/dunya-nufusu/abd-nufusu/>).

Ticaret

1883 yılına kadar Birleşik Devletler'de ithalat, ihracattan fazla iken, bu yıldan sonra her yıl ihracatın ithalattan yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, ülkenin genel servetinin ilerleme düzeyini ölçmede önemli bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. İhracat fazlası 1874'te 57.100.000, 1876'da 120.200.000, 1878'de 261.700.000, 1880'de 584.000.000 ve 1885'te 871.000.000 dolara ulaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin bu denli büyümesi ve diğer ülkelerle karşılaştırılamayacak ölçüde genişlemesinin temel nedeni, sahip olduğu devasa üretim değerleridir (Erinç, 1991, s. 45-46).

İthalatın azalması ve ihracatın artması, sanayi araçlarının ve yerel ihtiyaçların ülkede üretilmeye başlanmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca tarım, zanaat ve teknolojik icatların geliştirilmesi, Birleşik Devletler'in Avrupa ile rekabet edebilecek düzeye ulaşmasını sağlamıştır. Ülkenin genel olarak verimli topraklara sahip olması ve bayındırlık ile imara elverişli olması da üretimi desteklemiştir. 1850 yılında 37 milyon hektolitre buğday, 278 milyon hektolitre⁴ mısır ve 5,3 milyon hektolitre yulaf üretilirken, 1880 yılında üretim sırasıyla 174 milyon hektolitre buğday, 554 milyon hektolitre mısır ve 9,5 milyon hektolitre yulafa ulaşmıştır. Günümüzde ise çeşitli tahılların toplam üretimi 950 milyon hektolitreyi aşmakta ve kişi başına 17,5 hektolitre düşmektedir. Karşılaştırma olarak, Almanya'da kişi başına 6,5 hektolitre, Fransa'da 6 hektolitre ve İngiltere'de 4 hektolitre tahıl düşmektedir (Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 11). Bu veriler, Birleşik Devletler'in 19. yüzyıldan itibaren tarımsal üretimde olağanüstü bir büyüme kaydederek hem kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen hem de uluslararası ölçekte güçlü bir rekabet gücüne ulaşan bir ekonomik yapıya kavuştuğunu göstermektedir.

Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler, tahıl ihtiyaçlarını karşılamak için dışa bağımlı olup, önemli miktarda tahıl ithal etmektedir. Britanya, transit edilen tahıllar dışında 1,2 milyar; Almanya 350 milyon; Fransa ise 60-100 milyon şilin değerinde tahıl ithal etmektedir. Avrupa'daki diğer bazı ülkelerde ise Avusturya-Macaristan 220 milyon, Rusya 1 milyar ve Romanya 60 milyon şilin değerinde tahıl ihraç etmektedir. Buna karşılık Birleşik Devletler, tarım makinelerinin etkinliği, üretim düzeni ve halkının çabası sayesinde tahıl üretiminde Avrupa ülkelerinden üstünlüğünü göstermektedir. Bu durum, ülkenin tarımsal verimliliği ve küresel tahıl piyasasındaki güçlü konumunu kanıtlamaktadır (Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 11). Bu veriler, Birleşik Devletler'in yalnızca kendi ihtiyacını karşılayan bir tarım ülkesi olmaktan çıkarak dünya tahıl piyasasının belirleyici aktörlerinden biri hâline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır

⁴ Ticarete buğdaylarda aranan ve dünya standartlarında sınıflandırmada esas alınan değerlendirmelerinden biri de hektolitre ağırlığıdır. Hektolitre ağırlığı, 100 litre buğdayın kg cinsinden ifadesidir.

Birleşik Devletler, tahıl üretiminin yanı sıra her yıl 800 milyon şilin değerinde pamuk ihraç etmekte ve aynı zamanda yerel üretim için yeterli miktarda pamuğu elinde bulundurmaktadır. 1860 yılında, köleliğin devam ettiği dönemde 4.884.770 balya pamuk üretilmişken, köleliğin kaldırılmasından sonra bu miktar azalmamış, aksine artarak 1885 yılında 5.000.675 balyaya ulaşmıştır. Tütün üretiminde de ülke önemli bir ilerleme göstermiştir. 1860 yılında 75 milyon libre⁵ tütün üretilirken, 1870'te 262 milyon libreye, 1880'de ise 370 milyon libreye yükselmiş ve günümüzde bu miktar daha da artmıştır (Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 11). Bu veriler, Birleşik Devletler'in pamuk ve tütün gibi stratejik tarımsal ürünlerde de istikrarlı bir üretim artışı göstererek dünya piyasalarındaki güçlü konumunu pekiştirdiğini ortaya koymaktadır.

Zerrât Mecmuası'nın verilerine göre, Amerika Birleşik Devletleri'nde hayvan nüfusu yıllık olarak kayıt altına alınmış ve bu sayede tarımsal üretimle ilgili detaylı istatistikler oluşturulmuştur.

Tablo 2: Birleşik Devletler'de Hayvan Sayısı

Hayvanat	Yıl 1850	Yıl 1870	Yıl 1880	Yıl 1885
Bargir	4.336.727	8.960.219	11.000.000	12.300.000
Öküz ve İnek	18.428.244	28.074.582	33.500.000	37.300.000
Koyun	21.723.220	28.477.951	38.300.000	41.400.000
Canavar	30.353.213	25.134.569	34.800.000	36.300.000

Kaynak: Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 12.

Tablodaki verilere göre, Birleşik Devletler'de her bin kişiye 1.671 baş büyükbaş hayvan düşmektedir. Buna karşılık Almanya'da bu oran 907, Fransa'da 811 ve İngiltere'de 990'dır. Bunun yanı sıra, Birleşik Devletler'deki hayvanlar kalite ve cins açısından Avrupa'daki hayvanlardan üstündür. Ülke, İngiltere'ye yıllık 350 milyon, Almanya'ya 100 milyon ve Fransa'ya 150 milyon şilin değerinde çeşitli et ürünleri ihraç etmektedir. Ayrıca, 400 milyon mark değerinde et de diğer ülkelere gönderilmektedir (Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 12).

Birleşik Devletler'in hayvancılık ve et ürünleri ihracatındaki bu güçlü konumu, ülkenin dış ticaret ilişkilerinde de belirleyici bir rol oynamış ve aynı dönemde Osmanlı Devleti ile yürüttüğü ticari temasları doğrudan etkilemiştir. 1800'lerde Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri, birçok ticaret muahedesinde bulunmuşlardır. Gerek ihracat gerek ithalat anlamında ticaretlerini sürdürmüşlerdir. İhraç edilen ürünlerin çoğunluğunun Osmanlı tütünü olduğu belgelerde anlaşılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ne ayrıca Türk Halı ve kilimleri de gönderilmektedir (BOA, HR.TH. 235-88; Kara, 2014, s. 35-49). Bu ticaret anlaşmaları ile ülkeler arası anlaşma ve tanınırlık daha da artmıştır.

Sanayi

1871 yılına kadar Birleşik Devletler, her türlü medeni araç ve gerekli mamulleri büyük ölçüde dışarıdan temin etmek zorundaydı. Ancak bu tarihten sonra sanayi olağanüstü bir gelişme göstermiştir. Örneğin, 1870 yılında yalnızca 73 milyon centner⁶ demir mamulü üretilirken, 1885 yılında bu miktar 160.302.800 centner (yaklaşık 8 milyon ton) seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde Avrupa ülkelerindeki üretim ise Almanya'da 43 milyon, Fransa'da 30 milyon ve İngiltere'de 130 milyon centner olarak kaydedilmiştir. Bu veriler, Birleşik Devletler'in demir üretiminde Avrupa ülkeleriyle rekabet edebilecek düzeye ulaştığını göstermektedir. Pamuklu dokuma sektöründe İngiltere, Birleşik Devletler'e göre üstün konumda olmasına rağmen, ABD'deki fabrika sayısı hızla artmaktadır. 1871 yılında dokumaya özel 5 milyon tezgâh varken,

⁵ Yarım kilogramlık bir ağırlık ölçü birimidir.

⁶ yaklaşık 3,7 milyon ton.

1885 yılına gelindiğinde bu sayı 13 milyonu aşmıştır. Karşılaştırmalı olarak, Almanya’da 5 milyon, Fransa’da 4,7 milyon ve İngiltere’de 40 milyon tezgâh çalışmaktadır (<https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-sources/timeline/rise-of-industrial-america-1876-1900/overview/>). Değerlendirmeye tabi tutulan veriler, Birleşik Devletler’in 1871 sonrasında hızla sanayileşerek dışa bağımlı bir ekonomiden güçlü bir üretici ülkeye dönüşümünü ortaya koymaktadır. Demir üretimindeki büyük artış ve dokuma tezgâhlarının sayısındaki hızlı yükseliş, ABD’nin Avrupa’nın sanayi merkezleriyle rekabet edebilecek bir kapasiteye ulaştığını göstermektedir. Bu gelişme, ülkenin ekonomik yapısının tarım ağırlıklı bir modelden sanayi odaklı bir modele doğru evrildiğini açıkça ortaya koyar.

Ulaşım

1860 yılında Birleşik Devletler’de 46.315 kilometre uzunluğunda demir yolu varken, 1870’te bu uzunluk 78.615 kilometreye ulaşmış ve 1886’da daha da artmıştır. Buna karşılık, Avrupa kıtasında yaşayan nüfus Birleşik Devletleri’nden beş kat fazla olmasına rağmen, toplam demir yolu uzunluğu yalnızca 195.000 kilometreyi bulmaktadır. Birleşik Devletler halkının iş ve ticaretini kolaylaştıran diğer önemli ulaşım araçları, 50.000 kilometre uzunluğunda nehirler ve 5.500 kilometre uzunluğundaki kanallardır. Bu sulara toplam 1.625 vapur faaliyet göstermektedir. En büyük nehir olan Mississippi ve ona bağlı kolların toplam uzunluğu 37.000 kilometreye ulaşmakta ve 1.260 vapur bu hatlarda gidip gelmektedir. Ayrıca, Birleşik Devletleri’nin deniz taşımacılığı kapasitesi de oldukça yüksektir. Sahip oldukları gemiler, 1.168.000 tonluk 4.435 vapur ve 4.000.000 tonluk 28.050 adet yelkenli gemiden oluşmaktadır (Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 13). Bu veriler, 19. yüzyılın ikinci yarısında Birleşik Devletler’in ulaşım altyapısını olağanüstü ölçüde geliştirdiğini göstermektedir. Demiryollarının hızla genişlemesi, geniş nehir ve kanal ağının etkin kullanımı ve güçlü deniz taşımacılığı kapasitesi, ülkenin ekonomik büyümesini destekleyen temel unsurlar hâline gelmiştir. Avrupa’ya kıyasla daha düşük nüfusa rağmen çok daha dinamik bir ulaşım ağına sahip olması, ABD’nin coğrafi avantajlarını iyi değerlendirdiğini ve ulusal ticaret ağını son derece etkin bir şekilde örgütlediğini ortaya koymaktadır.

İletişim Araçları

Birleşik Devletler’de 9.329 telgraf merkezi ve 296.094 kilometre uzunluğunda telgraf hattı bulunmaktadır. Yıllık 18–20 milyon telgraf alınıp gönderilmekte ve bu hizmetten 9–10 milyon dolar gelir elde edilmektedir. Ülkenin posta sistemi, düzeni ve sayısı bakımından dünya genelindeki diğer devletlerin posta teşkilatlarından üstündür. Yıllık olarak yaklaşık 800 milyon gazete ve mektup dağıtılmakta ve 250 milyon posta pulu kullanılmaktadır (Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 13). Bu bilgiler, Birleşik Devletler’in iletişim altyapısında da dönemin en ileri ülkelerinden biri hâline geldiğini göstermektedir. Yaygın telgraf ağı ve güçlü posta sistemi, ülkenin iletişim hızını artırarak idari işleyişi ve toplumsal bütünleşmeyi önemli ölçüde güçlendirmektedir.

Eğitim-Öğretim Kurumları

Zerrât Mecmuası’nın verilerine göre, 1886 yılında Birleşik Devletler’de 108.000 okul bulunmakta ve bu okullarda yaklaşık 5 milyon öğrenci eğitim görmektedir. Ülkede ayrıca 168 üniversite (darülfünun) ile çeşitli müze ve kütüphaneler mevcuttur (Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 14).

Birleşik Devletler’in hızlı kalkınması, ülkenin ticaret ve sanayide Avrupa ile rekabet etmesini sağlamış ve dünya genelinde etkili olmasına imkân tanımıştır. Bu başarı üç temel nedene dayanmaktadır: Birincisi, cumhuriyet yönetiminin sürekli çabaları sayesinde genel huzurun her zaman korunması; ikincisi, Batı ülkelerine kıyasla halktan alınan vergilerin düşük olması;

üçüncüsü ise toprakların geniş, verimli ve maden açısından zengin olmasıdır. Ayrıca, farklı milletlerin yatırımlarını çekerek sanayiye geliştirme çabaları da bu ilerlemeyi desteklemiştir.

UZAK DOĞUNUN ADA ÜLKESİ JAPONYA

Japonya, dört tanesi büyük ve diğer adalar küçük olmak üzere 3511 adanın üzerinde kuruludur (Şevki, 1866, s. 212-220). Söz konusu adaların toplamı 24.796 kare mil veya on üç milyon hektar yani 403.799 km² araziye kapsar. Japonya topraklarının büyük çoğunluğunu dağlar oluşturmaktadır, en yüksek dağı ise Fuji dağıdır (Lee, 2001, s. 570-571). Japonya toprakları konum itibarıyla yabancı saldırılardan korunmuş ve arazisi genel olarak verimli olup havası nemli ve ürünlere yararlıdır. Kıyıları birçok liman ve koyla çevrilidir. Etrafı ile çevresi son derece güzel manzaralıdır (BOA, Y.PRK.TKM, 3-50.)

1871 yılına kadar bu topraklar soylular sınıfına (asilzadeler) aitti ve “kontluk sistemi” yani feodal bir yapı ile yönetiliyordu. Ancak Meiji döneminde bu sistem değiştirilmiş, merkezîyetçi bir yönetim benimsenmiş ve belirli bölgelere valiler atanarak yönetim şekli dönüştürülmüştür (Batal & Koç, 2023, s. 644-647).

Japonya’da başlıca tarım ürünleri arpa, patates, pirinç, buğday, yulaf, çay ve ipek kozasıdır. Tütün üretimi de tarım açısından büyük önem taşımaktadır. Ülkeden yıllık 1,5 milyon pound tütün ihrac edilmekte ve bu miktar her geçen yıl artmaktadır. Japonya tütünü, Osmanlı tütünü gibi hem hoş kokulu hem de şekil açısından kaliteli kabul edilmektedir. Çay üretimi ise 1874 yılında 31 milyon 200 bin şilin değerindeyken, 1881’de 18 milyon şilin olarak kaydedilmiştir. Ancak tarımda çaya verilen önem giderek artmakta ve üretim her yıl yükselmektedir (Şevki, 1866, s. 212-220). 19. yüzyılda Japonya’da tarımın hem temel gıda ürünleri hem de tütün ve çay gibi değerli ürünler sayesinde beslenme ve ihracat için büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür.

Nüfus Dağılımı

Japonya’nın nüfusu 36.350.994 kişiye ulaşmakta olup, bunlardan 18.423.274’ü erkek, 17.935.720’si kadındır. Bu nüfusun yaklaşık 15 milyonu tarım ve zanaatla uğraşmakta ve köy halkı olarak kabul edilmektedir. Memurlar ve görevliler, nüfusun geri kalan kısmını oluşturmaktadır ve bunların yarısı çiftçiden, dördte biri ise hükümet ve çeşitli vakıflardan aldıkları gelirle geçimini sağlamaktadır. Ülkede 16 prens ve 19 prenses, 2.009 asilzade bulunmaktadır. Dini yapı açısından, “Buda” dinine mensup 222.000 ve “Şinto” dinine bağlı 102.500 rahip vardır. Japonya’da yaklaşık 1 milyon dükkân erkekler tarafından işletilirken, 500 bini aşkın dükkân kadınlar tarafından yönetilmektedir. Genel nüfus, her yıl düzenli olarak artmaktadır (Zerrât Mecmuası, S. 1, s. 14). Veriler, Japonya’nın nüfus yapısının büyük ölçüde tarım ve zanaate dayandığını, belirgin bir toplumsal sınıf hiyerarşisine ve güçlü bir dini kurumsallaşmaya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca ticarete kadınların önemli bir rol üstlendiği ve nüfusun düzenli biçimde arttığı anlaşılmaktadır.

Madenler

Yıllık 1 milyon 400 bin gümüş ve yedi bin tonluk bakır ve sekiz yüz tonluk kalay ve bir buçuk milyon ton kömür hasılat verilmekte ve cüzi miktarlar mahiyetinden olmak üzere bir miktar altın ve demir çıkarılmaktadır. Bununla birlikte keşfedilmemiş birçok çeşitli madeni ve kömür madenlerinde fevkalade serveti vardır (Mecmua-i Fünun Dergisi, 1866, s. 253-260). Japonya’nın önemli miktarda gümüş, bakır, kalay ve kömür üreten; ayrıca henüz keşfedilmemiş maden potansiyeliyle oldukça zengin doğal kaynaklara sahip bir ülke olduğu görülmektedir.

Ticaret

Japonya, büyük servete sahip olmasa da disiplinli ve istikrarlı çalışmaları sayesinde ekonomik ilerleme sağlamış, yerli ürünlerin üretimini artırmış ve fabrikalar açmıştır. Özellikle eski dönemlerden kalan kâğıt fabrikası büyük önem taşımaktadır; bu fabrika sayesinde çok sayıda basım malzemesi üretilmiş ve ün kazanmıştır. Ülkenin başlıca ithalat kalemleri arasında İngiltere'den demir ve ham pamuk, Fransa'dan pamuklu ve yünlü kumaşlar, Amerika'dan gaz yağı ve Çin'den şeker bulunmaktadır. İhracat ise başlıca İngiltere'ye ipekli kumaş ve pirinç, Amerika'ya çay ve tütün, Çin'e kuru balık şeklindedir. Ayrıca bakır ve ipek kozası gibi ürünler çeşitli bölgelere gönderilmektedir (Mecmua-i Fünun Dergisi, 1866, s. 212-220). Japonya, Osmanlı Devleti'ne de özellikle pirinç ve çeşitli bakliyat ürünleri ihraç ederek ticari ilişkilerini geliştirmektedir (BOA, HR.İD. 2096-2). Japonya sınırlı servetine rağmen disiplinli çalışma ve yerli üretimi teşvik eden politikalar sayesinde sanayileşme yolunda önemli ilerlemeler kaydetmektedir. Çeşitlenen dış ticaretiyle hem bölgesel hem de küresel pazarlarda yer edinen Japonya, özellikle ipek, pirinç ve çay ihracatıyla ekonomisini güçlendirirken Osmanlı Devleti ile olan ticari ilişkilerini de geliştirmiştir.

Eğitim-Öğretim Kurumları ve Faaliyetleri

Japonya'da 33.878 ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda 2.695.378 erkek ve 666.358 kız öğrenci olmak üzere toplam 3.361.736 öğrenci eğitim görmektedir. Okulların bazıları 3.000-4.000 öğrenci kapasitesine sahiptir ve çoğunda çeşitli bilimler ile medeni icatlar öğretilmektedir. Askeri bilimler, tıp ve matematik alanlarında eğitim veren 7 büyük üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerde 1.010 öğretim görevlisi ve yaklaşık 3.000 öğrenci eğitim görmektedir. Sıradan okullarda ise 69.825 öğretmen görev yapmaktadır (Mecmua-i Fünun Dergisi, 1866, s. 253-260). Japonya'da 19. yüzyılda eğitim yaygın ve organize bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. İlkokullarda milyonlarca öğrenci, üniversitelerde ise daha az sayıda öğrenci ileri bilimler ve mesleki alanlarda eğitim alıyordu.

Japonya'da Örf ve Âdetler

Milletler arasındaki iletişim araçlarının gelişmesiyle, medeni dünya adeta tek bir ülke gibi görülmeye başlanmış ve her yerde meydana gelen olaylar hakkında bilgi sahibi olma imkânı doğmuştur. Bu sayede, daha önce farkına varılmayan gündelik davranışlar bile araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Eskiden "kara kutu" olarak adlandırılan Japonya hakkında bilgi edinmemizi sağlayan en önemli araçlardan biri basındır. 1886-1887 yıllarında yayımlanan Zerrât Mecmuasının kaleme alındığı dönemde Japonya, basının etkisiyle yalnızca güncel gelişmeleriyle değil, geçmişten gelen gelenekleri de dâhil olmak üzere pek çok yönüyle tanınır hâle gelmiştir. Bu çerçevede, farklı kaynaklar ve basın organları aracılığıyla aktarılan Japonya'ya özgü bazı geleneklere aşağıda yer verilmiştir.

Evlenme ve Boşanma

Japonya'da bir çocuk on beş yaşına geldiğinde ergin sayılır ve ciddi bir sanat ya da mesleğe yönelirken, ebeveynleri onun evlenmesini de sağlar. Çoğu zaman çocuklar küçük yaşta akrabalarından biriyle nişanlanır; bu uygulama, literatürde "beşik kertmesi" olarak bilinir. Nişanlısının ergenlik yaşına gelmeden görülmesi ise uygun karşılanmaz. Nişanın resmîyet kazanabilmesi için, soylular sınıfı İmparator'un, ikinci sınıf halk velilerin, alt sınıf halk ise belediye reislerinin iznini almak zorundadır. Bu şekilde yapılan nişanda erkek, kızı reddederse, mahkeme aracılığıyla zorlanır. Evlenme tamamen hukuki bir işlem olup, rahiplerin müdahalesi söz konusu değildir. Nikah töreni, aracı kişinin erkeğin evine gelmesiyle başlar. Burada gelin ve damat oturur;

tören sırasında üç kadeh pirinç rakısı getirilir. Aracı kişi bir kadehi kendisi içer, diğer iki kadehi ise çift birlikte içer. Bu işlem iki kez tekrarlandıktan sonra nikah tamamlanmış sayılır. Gelin utangaç bir şekilde peçesini kaldırır ve eşinin elini tutarak akrabalarının yanına gider. Düğün ziyafeti de bu anda başlar (Şevki, 1866, s. 254-260).

Koca, kendi evinde herhangi bir şart veya sözleşmeyle bağlı değildir ve her zaman serbest kabul edilir. Bir erkek, belirli durumlarda karısını boşama hakkına sahiptir. Özellikle kadın kısır, çok konuşup tartışma çıkarıyorsa, kocasının akrabalarına saygısız davranıyorsa, ev işlerinde yetersizse veya kıskançlık ve haset duygusuyla kocasını rahatsız ediyorsa boşanma uygun görülmektedir. Japonya'da boşanma Avrupa'ya göre daha yaygın gibi görünse de aslında toplumda uğursuz sayılır ve hoş karşılanmaz. Süreyya Bey'in aktardığına göre, geçmişte Japonya'da kadınların toplumsal değeri sınırlı olsa da 1880'lerde gelişen ahlak anlayışı sayesinde kadınlar daha huzurlu bir yaşam sürmeye başlamıştır. Ayrıca kadınların eğitimi için büyük çaba harcanmakta ve bu konuda çok sayıda eser yayımlanmaktadır. (Zerrât Mecmuası, S. 3, s. 78-80). 19. yüzyıl Japonya'sında aile yapısı ve kadınların toplumsal konumuna dair geleneksel uygulamaların sürdüğü görülmektedir. Ancak aynı dönemde ahlak anlayışının ve eğitim faaliyetlerinin gelişmesiyle kadınların yaşam koşullarında belirgin bir iyileşme başladığını söylemek de mümkündür. Boşanmanın belirli gerekçelere dayandırılması ve toplumda hoş karşılanmaması, geleneksel değerlerin güçlü varlığını ortaya koyarken; kadın eğitiminin desteklenmesi, modernleşme sürecinin etkilerini yansıtmaktadır.

Doğum ve Miras

Doğan çocuk erkek ise, bütün akrabası annesine birçok hediyeler verir ve evde şenlikler yapılır. Çocuk otuzuncu gün tapınağa götürülür ve babası üç isim belirleyip Brahman'a takdim eder. Brahman bunları bir kâğıda yazdıktan sonra bir kâsenin içine koyar ve havaya doğru atar. En önce yere düşen kâğıt parçasında yazılı olan isim ile çocuk adlandırılır ve bu isim, tapınakta muhafaza edilen resmi defterlerde kaydolunarak, nüfus kayıtları düzenli bir şekilde tutulur (Zerrât Mecmuası, S. 3, s. 78).

Çocuk ergenlik çağına varıncaya kadar bu isimle anılırsa da ondan sonra ikinci bir isim verilir. Evlendiği ve rütbe ile memuriyet aldığı gün dahi bir başka isim ile isimlendirilir. Vefatında yine bir isim verilerek, bu isim artık mezar taşında ve aile arasında ebedi bir yadigâr olur. Babanın çocuğu üzerinde hak ve yetkisi o kadar büyüktür ki, çocuğun hayatı ve ölümü her zaman onun eline bırakılmıştır. Ünlü seyyahların elde etmiş olduğu bazı bulgulara göre, çocuklarını öldürmüş birçok baba görülmüş ve hükümetin takibinden uzak kalmıştır. Babanın mirası resmen en büyük çocuğa intikal etmekte ve kız çocukları ise bu servetten daima mahrum kalmaktadır. Fakat bir baba en büyük çocuğunu ergenlikten sonra evden kovabilir ve küçük kardeşlerinden birini veya damadını veyahut dışarıdan bir çocuğu evlatlığa kabul eder, yalnız bir yabancıyı evlatlığa alması caiz değildir. Evlatlıktan kovulan kimse, resmen ve nizamden aile fertleri arasında sayılamaz ve mirasa hak kazanamaz (Mecmua-i Fünun Dergisi, 1866, s. 253-260). Mecmuanın verdiği bu bilgiler 19. yüzyıl Japonya'sında çocukların isimlendirilmesinden miras ve aile içi yetkiye kadar geleneksel uygulamaların ne kadar katı ve babanın otoritesine dayalı olduğunu göstermektedir. Çocuklar yaşamları boyunca farklı isimler alırken, babanın mutlak yetkisi, kızların mirastan mahrum bırakılması ve evlatlık uygulamaları, toplumdaki ataerkil yapının ve aile içi hiyerarşinin güçlü bir şekilde korunduğunu ortaya koymaktadır.

Japonya Düello Geleneği: Harakiri ve Kolektif İntikam

Japonya'da "düello" kavramı, Batı'daki bireysel ve fiziksel mücadele formlarından radikal bir biçimde ayrılarak, toplumsal onur mekanizmasının karmaşık bir ritüeli olarak işlev görmektedir. Bu sistemin temelini, bir intikam zincirini başlatan nihai bir onur eylemi olan harakiri oluşturmaktadır. Hakarete uğrayan birey, failiyle doğrudan yüzleşmek yerine, öncelikle aile ve bağlularından oluşan bir topluluk önünde, son derece protokolleşmiş bir törenle yaşamına son verirdi. Bu tören, hakaretin hikâyesinin dokunaklı bir dille anlatılması, kişinin kendi karnını hançerle yararak fiziksel cesaretini ve samimiyetini kanıtlaması ve en nihayetinde bir yakını tarafından başının kesilerek acısına son verilmesi aşamalarından oluşurdu. Ölümün hemen ardından, geride kalanlar için bireysel bir tercih değil, kaçınılmaz bir sosyal yükümlülük başlardı. 1860'ta Dışişleri Bakanı Endo'nun müsteşarı Hevri'yi aşağılaması, bu kavramın somut bir örneğini oluşturmuştur. Hevri'nin ritüel intiharı, akrabalarını Bakan'a ve onun temsil ettiği Amerikalı diplomatı öldürmeye yöneltmiş; böylece bireyin ölümü, grubun onurunu korumanın bir yolu haline gelmiştir (Mecmua-i Fünun Dergisi, 1866, s. 253-260; Zerrât Mecmuası S. 3, s. 82). Dolayısıyla, bu pratik, onurun bireyden ziyade kolektife ait olduğu, hukuk öncesi bir sosyal kontrol ve çatışma çözüm mekanizması olarak anlaşılmalıdır. Verilen gelenek ve uygulamalar sayesinde, Japonya'nın geçmişte bilinmeyen yönleri gün yüzüne çıkarılmış ve ülkenin tarihini öğrenmemize imkân sağlanmıştır. Tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi, Japonya'nın kültüründe de zaman içinde çeşitli değişimler gözlemlenmiştir.

KORE'NİN BİLİNMEYEN YÖNLERİ

Kore, 210.000 km²'lik bir yarımadadır, şekil olarak İtalya'ya benzemektedir. Kuzeyden güneye uzanan büyük bir sıradağ bulunur. Arazisi genellikle taşlıktır, ovaları sınırlıdır ve ormanları fazladır. Başlıca tarım ürünleri arasında pirinç, buğday ve patates yer alır. Avrupa kökenli meyveler yetiştirilmektedir; ancak sık sık kıtlık ve yüksek fiyat sorunları yaşanmaktadır. Yaban hayatı açısından ayı, yaban domuzu ve kaplan gibi vahşi hayvanlar yaygındır. Öte yandan, bit ve pire gibi haşereler halk için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Havası genel olarak sağlıklıdır; ancak suyu lezzetsiz, meyveleri ise tatsızdır; bu durum bazı cilt hastalıklarına yol açabilmektedir. Çiçek hastalığı yaygındır, fakat halk tarafından genellikle hafife alınmaktadır (Kurtuluş, 2002, s. 198-199). Arazinin taşlık ve ormanlık olması, tarımın sınırlı ovalarda yapılmasını zorunlu kılarken, sık kıtlıklar ve sağlık sorunları yaşam standartlarını etkilemektedir. Yaban hayatı zengin olmakla birlikte haşereler ve hastalıklar halk için ciddi sorun teşkil etmektedir.

Kore'nin coğrafi ve çevre koşulları, tarım ve sağlık sorunlarıyla birlikte toplumsal yapısını da şekillendirmektedir. Bu durum, nüfus artışı, dini ve kültürel özellikler ile halkın dış dünyaya karşı izole tavrını anlamada temel bir çerçeve sunmaktadır. Çocuk düşürme olayları ve kürtaj sıradan karşılanırsa da nüfus artmaktadır. Genel din Budizm'dir. Halk, Tatar ve Çin dillerine benzer ayrı bir dil konuşur. İç yönetimde bağımsızdırlar. Korelilerin genel ahlakı taassup ile karakterize edilir ve yabancılarla temas etmekten tamamen çekinmektedirler. Bu izolasyon nedeniyle Avrupalılar uzun süre Kore'yi bilmemiştir (Yıldırım, 2018, s. 118-120).

1700 yılından sonra Kore topraklarının coğrafi konumu hakkında sınırlı ve yüzeysel bilgiler elde edilmiş, ancak iç bölgeler hâlâ tam olarak keşfedilmemiştir. Bu süreçte bir Fransız misyoner, sahile yakın bölgeleri gezerek Avrupa'ya bilgi ulaştırmayı başarmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda, 1774 yılında bir yazar Korelilerin adetleri, yönetim biçimleri ve genel durumu hakkında medeni dünyaya ilk defa fikir sunan bir eser yayımlamıştır. Bunu takiben birçok yazar Kore üzerine yazılar kaleme almıştır. Ancak çoğu, önceki tarihi olaylar arasında bir bağlantı kurmamış ve Çin ile Japonya dillerinde yazılmış bazı eserlerdeki rivayetleri derlemekle yetinmiştir. Koreliler, dış

dünyaya, özellikle Avrupalılara karşı derin bir güvensizlik ve izolasyon politikası izlemişlerdir. 1886 yılında Hristiyan misyonerler ve diğer yabancılar ülkeden kovulmuş, Fransız ve Amerikan donanmalarının tehditleri ise sonuçsuz kalmıştır. 1875 yılında Japonya'nın baskısı ile bazı limanlar dış ticarete açılmış, ancak ülkenin geri kalanı hâlâ kapalı kalmaya devam etmiştir. Kore, 1392' den itibaren 8 eyalete ve 333 alt bölgeye ayrılmıştır. Her eyalet, bağımsız idare hakkına sahip bir vali tarafından yönetilir. Eyaletlerde, doğal kaynaklar olağanüstü ve madenleri çoktur (Kurtuluş, 2002, s. 198-199). Kore'ye dair veriler, 18. ve 19. yüzyıllarda Kore'nin coğrafi keşif ve dış dünyaya açılma sürecinin sınırlı kaldığını, izolasyon ve güvensizlik politikalarının sürdüğünü göstermektedir. Yabancılar kapalı tutulan ülke, zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen dış ticaret ve uluslararası etkileşim açısından kısıtlı kalmıştır; eyalet sistemi ise yerel yönetimde özerklik sağlamaktadır.

Kore Medeniyeti Gelenekleri ve Genel Özellikleri

Siyasi Yapı ve Sosyal Sınıflar

Kore'de sert bir feodal sistem hüküm sürmektedir. Asilzadeler (soylu sınıf), büyük ayrıcalıklara sahiptir. Vergi vermez, askere alınmaz, tutuklanmaz, adalet önünde dokunulmazlıkları vardır. Halk üzerinde büyük bir baskı ve zulüm uygularlar, bu da aşırı yoksulluğa yol açmaktadır. Kendi aralarında ise şiddetli ve kalıcı bir rekabet ve düşmanlık vardır. Halk; hükümete ve asilzadelere karşı aşırı itaatkâr ve boyun eğen bir tavır içindedir. Siyasi hakları yoktur ve zulme karşı ses çıkaramazlar. Genel ahlaki yapı, çöküntü içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ahlaksızlık, fuhuş, sarhoşluk ve kumar yaygındır (Zerrât Mecmuası, S. 4, s. 105-107). Uygulamalar Kore'de 19. yüzyılda feodal ayrıcalıkların halk üzerindeki baskısını ve toplumsal adaletsizliği ortaya koymakta; yaygın yoksulluk, ahlaki çöküntü ve sosyal sorunların sistemin doğrudan bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Merkezi hükümet idaresinde krala danışmanlık yapan üç devlet vekili vardır. Maliye, harbiye gibi işlerden sorumlu altı bakan bulunur, ancak bunların icraatları genellikle köstekleyici ve ilerlemeye engel olarak tasvir edilir (Kurtuluş, 2002, s. 198-199).

Kore toplumunda kadınlar tarihsel olarak oldukça düşük bir statüye sahiptir. Genellikle "sefil bir varlık" olarak görülmüş, neredeyse hiçbir hakka sahip olmamış ve yalnızca çocuk doğurmak için değerli addedilmişlerdir. Asilzade kadınlar örtülü tutulmuş ve ayrı mekânlarda yaşamıştır (Gökmen, 2018, s. 108). Dul kalan bir kadın ise tüm medeni haklarını kaybetmiş, toplum tarafından neredeyse başıboş bir varlık gibi görülmüştür. Ölen kocası asilzadelere ise, yeniden evlenmesi ayıp ve suç sayılmıştır. Buna karşın, daha sonraki yıllarda kadınların durumunu iyileştirmek için çeşitli politikalar uygulanmış ve kadınların bağımsızlık hareketleri baş göstermiştir. Bu gelişmeler, elde edilen verilerle açıkça gözlemlenmektedir (Jeong, 2021, s. 75-80).

Genel olarak Budizm'e sıkı sıkıya bağlıdır ve Hristiyan misyonerlerin çabaları etkisiz görülür. Rüşvet ve yolsuzluk hükümet memuriyetinde yaygındır ve neredeyse geleneksel bir töre haline almıştır. Halk tarafından bu durum bir dereceye kadar kabul edilmiş gibi görünmektedir (Kurtuluş, 2002, s. 198-199).

Koreliler günlük yaşamlarında içki, kumar (satranç, tavla, yasak olmasına rağmen kâğıt oyunları) ve çeşitli eğlencelere (uçurtma uçurma, tiyatro benzeri gösteriler, hokkabazlık) büyük düşkünlük duyarlar (Gökmen, 2018, s. 104-105). Yılın ilk üç haftası en büyük bayramdır. Bu dönemde işler durur, mahkûmlar serbest bırakılır ve yardımlar dağıtılır. Bir erkeğin yaş günü büyük bir törenle kutlanır ve bu, aileler için büyük bir mali yük oluşturur. Evliliklerde, görücü usulü geçerlidir,

evlilik öncesi çiftlerin görüşmesi yasaktır (Yıldırım, 2018, s. 131-132). Uygulana âdetler, Kore'de halkın günlük yaşamında eğlence ve bayramların önemli yer tuttuğunu, sosyal törenlerin mali ve toplumsal yükler oluşturduğunu ve evliliklerin sıkı geleneklere bağlı olarak düzenlendiğini göstermektedir.

Fiziksel Görünüm ve Karakter Özellikleri

Koreliler fiziksel olarak Moğollara benzer ancak Japonlara Çinlilerden daha yakın bulunurlar. Sağlam bünyeli, orta boylu, siyah saçlı ve genellikle köse oldukları belirtilir. Acıya ve ölüme aşırı dayanıklıdır. Aşırı hırslı, rekabetçi, kötü huylu ve şehvet düşkün olarak betimlenirler. Sır saklamamak bir erdem, çok konuşmamak ise nezaket kuralı sayılır. Konuşurken bağırıp çağırmak, sövmek ve karşılık vermek yaygındır. İnatçılıkları ve hainlikleriyle ünlüdürler. Koreliler obur olarak tasvir edilirler. "Bir Koreli hiçbir zaman midesini dolduramaz" ifadesi kullanılır. Öyle ki; tavuk ve balığı kemikleri/kılçıklarıyla ve çiğ yemek, ayrıca köpek eti yemek yaygın ve makbul bir adettir (Zerrât Mecmuası, S. 4, s. 107). Koreliler, fiziksel dayanıklılık ve sert karakterleriyle tanımlanırken, aşırı hırslı, rekabetçi ve obur oldukları yönündeki betimlemeler, 19. yüzyıl Avrupalı gözlemcilerin önyargılı ve genelleyici bakış açısını yansıtmaktadır.

Yönetim ve Yargı Sistemi

Memurlar, aşırı eğlence düşkün, rüşvetçi ve zorba olarak tasvir edilir. Halkı soymakla ve ahlaki bozmakla suçlanırlar. Valiler hem yönetici hem yargıç hem de vergi tahsilatıdır. Yetkileri geniş ama yolsuzluk yaygındır. Başkentteki mahkemelerin reisleri makamı miras alır, halkla teması yasaktır. Bu yargıyı kâtiplerin insafına bırakır ve zulme yol açar. İşkence yaygın bir yöntemdir ve hapisaneler "musibet mezarı" olarak tanımlanır. Bu durumun günümüze kıyasla oldukça değiştiği siyasi yapısının şekillendiği görülmüştür (Aydoğdu, 2017, s. 705-715). Ziraat düzenlidir. Koreliler eğitime meyillidir. Tüm memurlar sınavla seçilir ve terfi eder. Devlet, inançları bozduğu düşünülen eserlere el koyar, okulları sıkı takip altında tutar. Yüksekokul öğrencileri ve öğretmenleri, sınav için başkente gitmek zorundadır (Zerrât Mecmuası, S. 4, s. 108-110).

Kore medeniyeti, sosyo-politik yapısı itibarıyla katı bir hiyerarşi ve dışı kapalı bir toplum yapısı ile öne çıkmaktadır. Toplumsal organizasyon, asilzade sınıfının mutlak ayrıcalıkları ve yönetimdeki kurumsallaşmış yolsuzluklar üzerine kurulmuş olup, bu durum geniş halk kitleleri üzerinde sistematik baskı ve ekonomik sıkıntılar yaratmıştır. Kadınların hukuki ve sosyal statüleri son derece kısıtlayıcı normlarla belirlenmiştir.

FRANKLAR VE MEDENİYET İKİLEMİ

Franklar, Cermen kökenli bir kavim olup, Elbe Nehri ile Baltık Denizi kıyılarından batıya göç ederek Weser ve Vestfalya bölgelerine yerleşmişlerdir. MS 241'de Romalı kumandan Aurelianus onları yenmiş ve bu olay, Frankların tarih sahnesine çıkışı olarak kabul edilmiştir. Roma topraklarına yaptıkları akınlar kalıcı olmamış, ancak MS 358'de İmparator Julianus, Salyen ve Ripuar Franklarını Belçika ve Köln civarına yerleştirerek onları Roma ordusu ve yönetiminin bir parçası hâline getirmiştir. Vandallara ve Attila'ya karşı savaşlarda cesaret gösteren Franklar, Clovis önderliğinde düzenli bir devlet kurarak Frank Krallığı'nı oluşturmuş ve medenileşerek "Fransızlar" olarak anılacak topluluğun temellerini atmışlardır (Demirkent, 1996, s. 173-176).

Franklar, beyaz tenli, uzun saçlı, uzun boylu ve mavi gözlü olarak tasvir edilirler. Erkekler bıyık bırakır, başlarının arka tarafını tıraş eder ve önlerini uzun kâküllerle bırakırlar. Vücut hatlarını gösteren dar, kısa giysiler ve enli kuşaklar giyerler. Cesur, mağrur, hür, inatçı vakur ve savaşta son derece yetenekli oldukları bildirilir. Savaşta, başlarda düzensiz savaşırken, Roma'dan

öğrenmiş oldukları düzenli harp taktikleriyle onları mağlup etmeye başlamışlardır (Demirkent, 1996, s. 175-176).

Franklar, tarımdan ziyade, komşu kavimlerin ekinlerini yağmalayarak geçiniyorlardı. Ormanlık ve bataklık bölgelerde, dağınık köyler halinde yaşarlardı. Her nahiyenin, uzun saçlarıyla ayırt edilen reisleri vardı. Tüm halk silah taşımak ve savaşa hazır olmak zorundaydı. Silah taşımamak veya kalkanını terk etmek, en büyük suçlardan sayılırdı. Savaşa şarkılarla giderlerdi. Galya'yı fethetmeden önceki savaşları savunma veya yağma amaçlıydı. Ganimetler toplanır ve kura ile askerler arasında paylaştırıldı. Başlangıçta mutlak hükümdarlığa sahip olmayan Frankların liderleri sadece savaş zamanında itaat görürdü. Normal zamanda ise herkes örf ve adetlerine tabiidirler. Franklar hususundaki bu bilgiler yapılan kazı çalışmaları sonuçlarında da ortaya çıkarılarak teyit edilmiştir (Güngör – Oraj, 2023, s. 1566-1589). Verilen bilgiler, Frankların savaşçı ve göçebe bir toplum olup, tarımdan çok yağma yoluyla geçindiğini göstermektedir. Franklar sıkı disiplin ve silah taşımaya örgütlenir; liderlerin yetkisi ise çoğunlukla savaş zamanıyla sınırlıdır.

Son derece misafirperver olan Franklar, yabancıları iyi ağırlar ve onlara hediyeler verirlerdi. Nikâh oldukça kutsal sayılırdı. Çok eşlilik olmadığı gibi eşini terk eden kişi ise ağır şekilde cezalandırılırdı. Kadın, kocasını efendisi olarak görürdü. Savaşlarda dahi kadınlar bulunurdu. Erkeklerle şarkılarla eşlik ederlerdi. Evlilikte soyluluk veya servet aranmaz, koca eşi ve ailesi üzerinde mutlak hâkimiyeti sağlardı. Hatta öyle ki eşini öldürme hakkına dahi sahipti. Miras (özellikle toprak) sadece erkek çocuklara kalırdı. Gerekçesi ise, "Arazi, savaşta dökülen kanın bedelidir ve yün eğiren kadınlara geçemez" anlayışıydı. Bu kural, Fransa tahtının da sadece erkeklerle intikal etmesinin temelini oluşturmuştur (<https://www.worldhistory.org/Franks/>).

Frank hukuk sisteminde, maddi delillerin yetersiz kaldığı davalarda, Tanrı'nın iradesini doğrudan yansıttığına inanılan "ilahi yargı" yöntemleri uygulanırdı. Bu yöntemler, temelde fiziksel bir sınav aracılığıyla tanrısal hükmün tecelli etmesi mantığına dayanıyordu. En yaygın uygulamalar, tarafların fiziksel gücünü sınavan düello (mübareze), sanığın dayanıklılığını test eden kızgın demir veya kaynar su deneyleri ve sanıkla birlikte akrabalarının da yemin ettiği şahitlik sisteminden oluşurdu. Başlangıçta Kilise tarafından, dualar ve ayinlerle meşrulaştırılan bu uygulamalar, zamanla adaletsiz ve mantıksız bulunmaya başlandı. Nihayetinde, 1215 Dördüncü Laterano Konsil'inde rahiplerin bu süreçlere katılımının yasaklanması, ilahi yargı geleneğinin gerilemesinde ve daha rasyonel hukukî usullerin önünün açılmasında kritik bir dönüm noktası oldu (Zerrât Mecmuası, S.5, s. 150).

Franklar, savaşçı ve göçebe bir topluluktan, karmaşık sosyal normlar ve hukuki kurumlara sahip bir krallığa evrilirken çeşitli çelişkiler sergilemiştir. Bir yandan misafirperverlik ve evliliğe saygı gibi erdemler ön plana çıkarken, diğer yandan kadınların düşük statüsü, sert cezalar ve adaletsizliğe açık ilkel yargılama yöntemleri dikkati çekmektedir.

AVRUPA'DA GELENEKLERİN DEĞİŞİMİ

Her toplum ve kavim, kendi kültürel geleneklerine sahip olduğu gibi, her hükümet ve cemiyet de zamanın değişimine bağlı olarak bazı törelere uymaktadır. Bu durum, tarih ve insan düşüncesi üzerinde ilginç sonuçlar doğurmuştur. Kıyafetler dahi değişim ve dönüşüme uğramış; geçmiş ve Orta Çağ'da kabul gören giyim tarzları, günümüzdeki âdet ve kıyafetlerle kıyaslandığında büyük bir farklılık ve gariplik göstermektedir. Günümüzde medeniyetin belirlediği âdetler, töreler ve giyim biçimlerinin gelecekte nasıl bir evrim geçireceği ise öngörülemez bir nitelik taşımaktadır. Geçmiş zamanlarda, eğlence ve içki âlemleri ile büyük büyük sofralar tertip ederek ve birkaç saat

içki içerek, davetlileri rahatsız edecek kadar sarhoş ve sersem bırakmak, genel âdetlerden iken, şimdi ziyafetlerde bilinen sınırdan fazla yemek veya içki içmek pek çirkin görülür. Yeme-içme, ziyaret, ziyafet, alışveriş ve daha pek çok âdet ve gelenek Avrupalılar için de değişmişti.

Görüşme ve Ziyaret Usulleri

Avrupa'da sosyal ziyaretler ve resmi görüşmeler, belirli görgü kuralları ve ritüeller çerçevesinde, katı ve özenli bir şekilde yürütülürdü. Bir kişi, zorunlu olmadıkça kendini başkasına tanıtamazdı. Tanıtıldığı kişi, ara sıra gelmesini isterse teşekkür kartı gönderir veya kartı kapıya bizzat iletirdi. Resmî görüşmeler ise genellikle çok kısa sürerdi. (Cooke, 1896, s. 25-44). Bir memur, görev yerindeyken ziyaret edildiğinde ve meşgul olduğu görüldüğü zaman, derhal ayakta ve nazik bir yüz ifadesi ile özür dileyerek kalkıp giderdi. Aynı şekilde yemek vaktine yakın olan bir görüşme çok kısa olmalı ve gidileceği zaman meşguliyetten bahisle izin alınarak gidilirdi. Bir misafir gelirse, oturan misafirler gelen misafirlere karşı ayağa kalkmaz, sadece ev sahibi ve ev sahibesi misafirleri karşılardı. Büyük bir zatın yanına gidildiği zaman, küçük büyük, o zatın ailesine mensup biri odaya gelirse ayağa kalkılırdı. Ev sahibesi, başka biriyle baş başa sohbet ettiği bir sırada yanına gidilirse, mutlaka ziyaret kısa olması gerekirdi. Evcil hayvan ile ve çocukla ziyarete gidilmezdi (Zerrât Mecmuası, S. 2, s. 16-17). Avrupa'da sosyal ziyaretler ve resmi görüşmelerin katı görgü kurallarına bağlı olması, toplumda saygı, nezaket ve hiyerarşi anlayışının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ziyaretlerin kısa tutulması, meşguliyetin gözetilmesi ve belirli davranış kurallarına uyulması hem bireyler arası düzeni hem de sosyal disiplinin korunmasını sağlamaktadır.

Davet ve Davete İcabet Usulleri

Düğün, doğum ve her türlü toplantıda davet edilenler, davetten bir hafta evvel kartlarını davet eden kişiye gönderirdi. Davet eden, kasaba dışında oturuyorsa özel bir yazı ile vazifeyi yerine getirirdi. Yemeğe davetli kişi gidemeyecek durumda ise hemen cevap vermeye ve gideceği takdirde ise kartını göndermeye mecburdu (Cooke, 1896, s. 88-90). Baloya veya bir gece toplantısına davet olunan kişi, kabul veya kabul etmediğini bildirmek için kartını göndermesi gerekirdi. Bir adam, davet olunduğu yere, belirlenmiş vakitten ne çok önce ne de çok sonra gidemezdi. Yemek odasına gitmeden önce ev sahibesi, odaya beraber gideceği erkek bir davetli seçer ve onun koluna girerdi. Kadınların kollarına ev sahibesi tarafından eşlikçi erkekler belirlenmeden diğer erkekler koluna giremezdi. Bir erkeğin, ev sahibesi istemeden onun koluna girmesi büyük ayıp sayılırdı. Bir kadın kendisine takdim edilen kolu reddedemezdi (Cooke, 1896, s. 69, 188-193).

Yemek masasında yerler ismen belirlenmemiş olsa dahi, herkes ev sahibinin belirlediği yere oturur, ev sahibi oturun demeden kimse oturmazdı. Erkekler, kadınlar oturmadan oturamazdı. Sandalyeye yaslanmak veya sofradan uzak durmak kaba bir davranış olarak görülürdü. Sofrada, peçeteler tamamen değil, yarıya kadar açılır ve dizlerin üzerine konulurdu (Cooke, 1896, s. 191). Ekmek bıçakla kesilmezdi. Ev sahibesinin ikram ettiği yemek başkasına verilemez veya eleştirilemezdi. Yemek beğenilmese bile az miktarda yenilirdi. Yemek ne çok hızlı ne de aşırı nazlı yenmezdi. Sol elle yemek yenilir, sağ elle kesilirdi. Erkek, yemek servisinde yanındaki kadına nazıkçe yardım ederdi. Kadınlar erkeklere şarap ikram edemezdi. Evin yardımcısı yüksek sesle çağırılmaz ve kendisine teşekkür edilmezdi. Çatal, bıçakla gürültü yapmak, ağzı şapırdatmak, ağzı fazla açmak kınanacak davranıştı. Tabağı ekmekle silmek ve kemikleri eliyle tutup da ağzıyla yalamak, pek çok iğrenç sayılırdı (Zerrât Mecmuası S. 2, s. 19-20; Cooke, 1896, s. 211-226). Süreyya Bey'in aktardığı bilgilerden 19. yüzyılda yemek adabının oldukça katı kurallara bağlı olduğu ve toplumsal hiyerarşi ile nezaketin sofrada açıkça gözlemlendiği anlaşılmaktadır. Ev sahibine

ve cinsiyet rollerine saygı, yemeğin yavaş ve ölçülü yenmesi, servis ve tabak kullanımı gibi kurallar öne çıkıyor; kaba veya rahatsız edici davranışlar ciddi biçimde hoş karşılanmıyordu. Kısaca, sofrada davranışlar hem sosyal disiplinin hem de kültürel görgünün bir göstergesiydi.

Gece Eğlencesi

Eğlenceye davetiyeler en geç olarak on beş gün önce gönderilirdi. Kıyafetler hususunda dikkat ederler ve kadınların dekolte kıyafetler giydiği bir davete din adamları asla çağrılmazdı. Kadınlar için davetlerde kurallar vardı. Bir kadın arka arkaya birkaç davete katılmak zorundaysa, her davet için elbisesini değiştirmek zorundaydı. Davetlerden en önemli olanına en son gidilirdi. Kadınlar, bir akraba erkeğin refakati olmadan davete gidemezdi. Ancak, yakın akraba veya bir dostun evine gidilecekse herkesten önce gitmek kaydıyla iki kadın yalnız gidebilmekteydi. (Cooke, 1896, s. 64). Bu durum, kadının sosyal statüsü açısından değerlendirildiğinde erkek akrabaların gözetimi ve katı toplumsal kurullarla sınırlı halde olduğu izlenimini vermektedir.

Dans Kuralları

Dans başlamadan önce ev sahibesi, salonun kapısında davetlileri karşılar, sade bir elbise giyer ve salonda başka erkekler varken kendisine yapılan dans tekliflerini kabul etmekten kaçınırdı. Bir erkek önemli bir sebebi olmadığı sürece, ev sahibesi tarafından kendisine dans için bir kadın davet etmesi teklif olursa, onu reddedemezdi. Dans teklifini reddeden gençler, tecrübesiz ve görgüsüz olarak adlandırılırdı ve bu sosyal açıdan kabul edilemez davranıştı (Zerrât Mecmuası, S. 2, s. 19-21; Cooke, 1896, s. 26-27). Ev sahibesinin kızları varsa, öncelikle onlara teklif edilmesi bir zorunluluktur. Reddedilseler bile, ara sıra nazikçe tekrar sormak gerekirdi. Müzik başlar başlamaz hemen dans teklif etmek ayıptı. Yanlışlıkla iki erkeğe de söz veren bir kadın, daha sonra birini tercih edemez, ikisini de reddetmek zorundaydı. Dans etmeye bir kadının yanında başka bir kadına teklifte bulunulamazdı. Dans etmeyen genç kızlar, annelerinin veya koruyucularının yanında oturmak zorundaydı. Bir kadın yelpaze, mendil gibi kişisel eşyalarını sadece akrabasına emanet edebilirdi. Genç kadınlar ve kızlar kumar oynayamaz, salona girebilseler bile masaya katılamazlardı. Bir kadının yanında oturan erkek, müzik biter bitmez yerinden ayrılmamalı, kadının gelişini beklemelidir. Salon içinde eldiven çıkarılarak ikramlar alınmazdı (Cooke, 1896, s. 227-260). Kadınların kişisel eşyaları, kumar oynama ve oturma düzeni gibi davranış kısıtlamaları, dönemin cinsiyet rollerini ve sosyal disiplin anlayışını vurgulamaktadır. Kısaca, salon ve dans adabı hem sosyal nezaketin hem de toplumsal düzenin görünür bir göstergesiydi.

Kart ve Yazışma Usulleri

Kart gönderme uygulamaları, nezaketin ve sosyal görgünün önemli bir göstergesiydi; medeni kişiler, tanıdıklarının rütbe değişiklikleri veya özel durumları için bu uygulamalara özen gösterirdi. Tanıdık bir kişi bir rütbe aldığında veya bir musibete uğradığında derhal kart göndermek gerekirdi. En güzel kart sade olanlardı. Yıldızlı ve parlak kartlar, ancak bir davet için önceden gönderilirdi. Bir doğumu haber vermek için sadece çocuğun babası mektup veya kartvizit gönderirdi. Zarfın üzeri ise her zaman açık bırakılırdı. Erkeklerin kartlarında unvan ve memuriyetleri yazılabilirdi, kadınların kartlarında ise sadece isimleri bulunurdu (Zerrât Mecmuası, S. 4, s. 126; Cooke, 1896, s. 51). Yılbaşı için özel olarak zarf içinde kart gönderilir ve kısa bir tebrik yazılırdı. Bir aile ziyaret edildiğinde, aile fertleri sayısınca ayrı kart bırakılabilirdi. Resmi olarak birisi hastalandığında, ara sıra kart gönderilerek hatırı sorulurdu, hasta iyileştiğinde ise karşılık olarak kendi kartını göndermek zorundaydı. Şehir dışına veya köye gidecek olanlar, gitmeden önce dostlarına kart gönderir ve kartın üzerine vedalaşma cümlelerini yazardı. Bir seyahatten döndüğünde, görüşülmek istenen ailelere kart göndermek âdettendi.

Hayır işleri için bağış toplayan birine bağışa birlikte kartınızı da göndermek usuldendi. Bir kadın hiçbir zaman bekâr bir erkeğe kart gönderemezdi, bir genç kız ise kimseye kart gönderemezdi (Zerrât Mecmuası, S. 4, s. 125-127; Cooke, 1896, s. 51-55).

Büyük adamlara, davetiye ve doğum haberi gibi mektuplar posta ile gönderilmez, özel bir kurye ile evlerine iletilirdi. Bu tür mektuplar, gönderen erkek ve eşinin ortak ismine hitaben yazılırdı. Tavsiye mektupları ise genellikle açık verilebilir, ancak mektubu getiren kişi bir kadınsa mühürlü verilmesi gerekirdi. Hitap şekilleri ise, bir kadın bir erkeğe “azizim efendim” diyemezdi. Bir erkek de bir kadına benzer samimi hitap ifadeleri kullanamazdı. Basılı evraklarda üçüncü şahıs üzerinden “sayın vb.”, el yazısı mektuplarda ise doğrudan “siz” diye hitap edilirdi (Cooke, 1896, s. 51-64).

Ticari mektuplarda satır başlarında boşluk bırakılır, gayri resmi mektuplarda ise satırlar kâğıdın tam kenarından başlardı. Önemli kişilere yazılan mektuplarda tarih, imza ile aynı hizada yer alırdı. Önemli kişilere gönderilen zarflar sıradan pullarla veya anlaşılmaz mühürlerle kapatılmaz, mutlaka gönderenin kendi mührü ile mühürlenirdi (Cooke, 1896, s. 64). Avrupa’da kart ve mektup gönderme uygulamalarının yalnızca iletişim aracı değil, aynı zamanda sosyal nezaket, statü ve toplumsal hiyerarşiyi gösteren bir düzen olduğunu söylemek mümkündür. Kartın türü, göndereni, içeriği, hitap biçimi ve teslim şekli gibi detaylar titizlikle belirlenmiş; böylece medeni kişiler, ilişkilerini saygı, görgü ve toplumsal kurallara uygun şekilde sürdürmüşlerdir. Ayrıca, geleneklerin zamanla değiştiği ve özellikle kadınların toplumsal statüsü ve kıyafet anlayışındaki dönüşümlerin daha belirgin olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, *Zerrât Mecmuası* üzerinden 19. yüzyıl Osmanlı basınında medeniyet anlayışının nasıl şekillendiğini ortaya koymuştur. Avlonyalı Süreyya Bey’in kaleme aldığı mecmua, Osmanlı aydınlarının Batı ve Doğu medeniyetlerini karşılaştırarak kendi konumlarını değerlendirdikleri önemli bir düşünce platformudur. Mecmuada yer alan Amerika, Japonya, Kore ve Franklara dair gözlemler, Osmanlı toplumunun dünyayı tanıma ve kendi ilerleme sürecini değerlendirme çabasını yansıtmaktadır. Süreyya Bey, medeniyet kavramını yalnızca Avrupa merkezli bir ilerleme modeli olarak değil, Osmanlı değerleriyle bağdaştırılabilecek bir gelişim süreci olarak ele almıştır.

Mecmuada yer alan karşılaştırmalı analizler, Osmanlı basınına ansiklopedik nitelik taşıyan yönünü de gözler önüne sermektedir. 19. yüzyılın sonlarında henüz ulaşım ve iletişim araçlarının sınırlı olduğu bir dönemde, bu denli kapsamlı bir içerikle farklı medeniyetlerin tarih, kültür ve toplumsal yapılarının ele alınması, Osmanlı basın tarihinin gelişmişlik düzeyini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle *Zerrât Mecmuası* hem Osmanlı modernleşmesinin bir ürünü hem de bu modernleşmenin entelektüel taşıyıcısı konumundadır. Sonuç olarak, bu çalışma, Osmanlı modernleşmesinin entelektüel yönünü anlamak açısından önem arz eder. Mecmualar dönemin basın-yayın faaliyetlerinin yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda düşünsel dönüşümün aracı olduğunu göstermektedir.

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to reveal how the concept of *civilization* was defined, debated, and represented through different societies in the 19th-century Ottoman press. The primary source of the research is *Zerrât Magazine* published by Avlonyalı Süreyya Bey between 1886 and 1887. The modernization process that became prominent during the Tanzimat and Sultan Abdülhamid II periods progressed not only through administrative and technical reforms but also through intellectual and cultural transformation. In this context, the press functioned as one of the key instruments shaping the collective intellectual consciousness of Ottoman society (Reyhan-Halaçoğlu, 2021, s. 171-172). *Zerrât Magazine* stands out as one of the most significant reflections of this intellectual transformation.

The main purpose of the study is to analyze how the Ottoman intelligentsia, through the depictions of civilization in *Zerrât Magazine*, constructed their understanding of modernity, defined their own civilization, and engaged with other cultural traditions. The study is significant because it demonstrates how the notion of civilization was internalized in Ottoman intellectual thought and how the European-centered concept of *civilization* was reinterpreted within the Ottoman context. Published in the last quarter of the 19th century, the periodical provides evidence that Ottoman intellectuals developed a new framework for identity formation through comparative analyses of Eastern and Western civilizations. In this respect, *Zerrât Magazine* should be regarded not merely as an encyclopedic publication but as a “mirror of civilization” reflecting the intellectual atmosphere of its time.

The scope of the study includes the sections of the periodical devoted to the United States, Japan, Korea, and the Franks. These sections reveal how the historical, cultural, and social structures of different geographies were interpreted through an Ottoman lens. The research adopts a qualitative methodology, employing historical and textual analysis techniques. The content of *Zerrât Magazine* was systematically reviewed to identify thematic categories, which were then compared with other contemporary periodicals, archival materials, and original works. This comparative approach has demonstrated that the concept of civilization in the period was not only a theoretical framework but also an evolving process of intellectual construction.

The findings indicate that *Zerrât Magazine* reflects the intellectual foundations of Ottoman modernization. Süreyya Bey’s writings demonstrate that civilization was conceived not solely as technical advancement but as a phenomenon encompassing moral and cultural progress. Although the term *medeniyet* (civilization) entered Ottoman vocabulary as early as the 1830s, within *Zerrât Magazine* it attained a broader social and cultural meaning. Süreyya Bey argued that civilization is a universal process of progress, yet each society must experience and express it through its own cultural values and historical conditions (Ay, 2024, s. 282).

The section on the United States focuses on the economic and industrial aspects of civilization. Süreyya Bey characterizes America as a symbol of freedom, productivity, and dynamism, emphasizing its progress in industry, transportation, and education. He regards the United States’ rapid development into a power capable of competing with Europe as an instructive and exemplary case for Ottoman society.

The research findings suggest that *Zerrât Magazine* was not merely an information-based journal but a dynamic intellectual platform that redefined the concept of civilization in the Ottoman context. The periodical illustrates the efforts of Ottoman intellectuals to situate themselves within the broader global discourse of civilization. Süreyya Bey’s perspective reflects a distinctive

understanding of modernization-one that does not blindly imitate the West but seeks to synthesize universal notions of progress with local cultural and moral values.

In conclusion, this study reveals the role of *Zerrât Magazine* in shaping the understanding of civilization within the 19th-century Ottoman press through comparative examples of different cultures. The research contributes to the comprehension of the intellectual and cultural dimensions of Ottoman modernization, highlighting the press not merely as a medium of news dissemination but as a central platform for the production and dissemination of ideas. In this respect, *Zerrât Magazine* stands as a valuable historical document that illuminates the civilization-centered debates and intellectual currents of the late Ottoman period.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti Tahrirat Defterleri HR. TH., 235/88, (M. 03. 12. 1899)

Hariciye Nezareti İdare, HR.İD. 2096/2, (M. 24. 12. 1895)

Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği, Y.PRK.TKM, 3/50, (M. 02.12.1880)

Sürelî Yayınlar

Mecmua-i Fünun Dergisi, 1283/1866 İstanbul

Zerrât Mecmuası, 1304/1886-1887 İstanbul

Telif Eserler

Ay, A. (2024). *Avlonyalı Süreyya Bey'in Zerrât İsimli Mecmuası'nın Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (1886/1887 (H.1304))*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Aydoğdu, Y. (2017). Güney Kore'de Uygulanan Hükümet Sistemi Üzerine İncelemeler. *TAAD*, Yıl: 8, S. 31, 691-720.

Batal, S. & Koç, B. (2023). Japonya'da Yerel Yönetim Yapılanması: Tokyo Örneği. *TESAM Akademi Dergisi*, 10 (2), 639-671.

Baykara, T. (1992). *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*. İzmir: Akademi Kitapevi.

Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Cooke, M. C. (1896) *Social Etiquette Manners and Customs of Polite Society*, National Publishing Co. Londra: Ontario: McDermid & Logan.

Demirkent, I. (1996). Franklar. *İslâm Ansiklopedisi*, C.13, 173-176, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Erinç, S. (1991). Amerika Birleşik Devletleri, *İslâm Ansiklopedisi*. C.3, 43-47, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gökmen, M. (2018). Bir Seyyah Olarak Abdürreşit İbrahim'in Seyahatnamesine Göre Kore. *Abdürreşit İbrahim ve Zamanı, Türkiye ve Japonya Arasında Orta Avrasya*. (Yay. Haz. Merthan Dünder), 103-110, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Güngör, Z & Algın, O. (2023). Frank Krallığı'nda Bir Ticaret Kenti Quentovic. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi*. C. 8, S.2, 1566-1589.

Görgün, T. (2003). Medeniyet. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 28, 298-301, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hee Soo (Cemil) L. (2001). Japonya. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 23, 570-571, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Jeong, E. K. (2021). Kore Kadınının Modernleşme Süreci ve Ulusal Hareketinin Tarihi. *Şarkiyat Mecmuası*, C. 38, 67-87.
- Kara, A. (2014). Osmanlı Devleti-A.B.D. Ticaret İlişkileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 1, S.2, 35-49.
- Karaağaç, Y. (2020). *Amerika Birleşik Devletleri, Karşılaştırmalı Politika ve Siyasal Rejimler*. 129-172, İstanbul: Adom Yayıncılık.
- Kurtuluş, R. (2002). Kore Cumhuriyeti. *İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, 198-199, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kırathlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Önder, M. (2018). *Amerika Birleşik Devletleri, Yönetimsel Yapı İncelemeleri*. 59-106. (Yay. Haz. Burhan Aykaç vd.). Konya: Atlas Akademik Basım Yayın.
- Reyhan, C. & Halaçoğlu, B. (2021). Osmanlı Basın-Yayınında Medeniyetçilik: II. Abdülhamid Dönemi Garbiyatçı Söylemde Ben-Öteki İlişkisi ve Kimlik İnşası. *Tarih Yazımı Dergisi*, 3(2), 162-191.
- Reyhan, C. & Halaçoğlu, B. (2023). Osmanlı Basın-Yayınında Medeniyetçilik: II. Meşrutiyet Dönemi Garbiyatçı Söylemde Ben-Öteki İlişkisi ve Kimlik İnşası. *Tarih Yazımı Dergisi*, 5(1), 1-52.
- Şevki, M. (1866). Japonya Memleketi. *Mecmua-i Fünun Dergisi*, 212-220.
- Vatandaş, S. & Vatandaş, C. 19. (2023). Yüzyıl Türkiye'sinde Medeniyetin Kavramlaşma Süreci ve Medeniyete İlişkin tutumlar. *Humanitas- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 INCSOS VIII Özel Sayısı, 412-437.
- Yıldırım, K. (2018). İlk Çin Kaynaklarına Göre Kore Tarihine ve Kültürüne Genel Bir Bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA)*, C. 120, S. 237, 115-138.

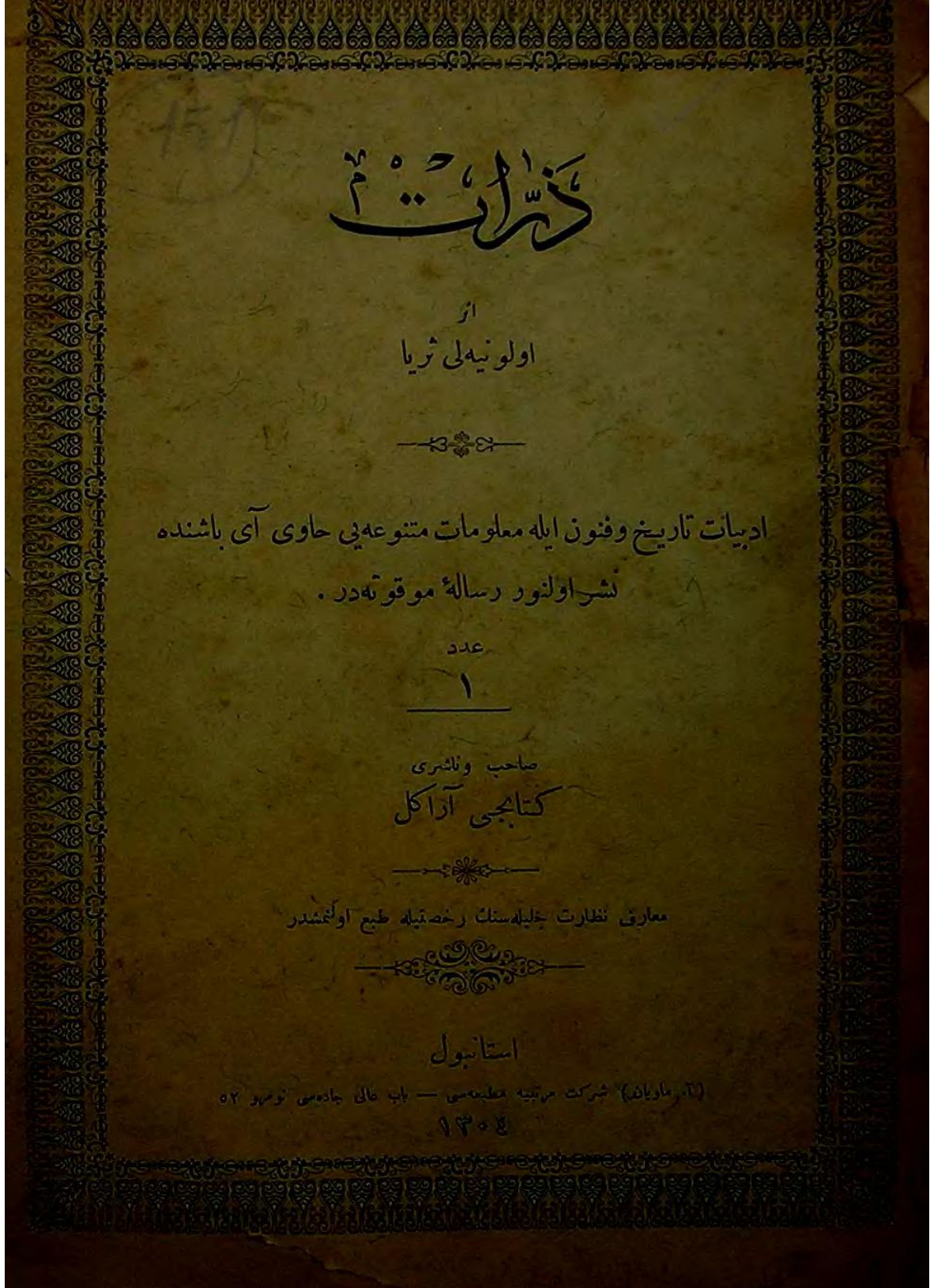
Elektronik Kaynaklar

- <https://lugatim.com/> Kubbealtı Lügati. (05.09.2025).
- <https://www.worldhistory.org/Franks> . (Erişim Tarihi: 20.09.2025).
- (<https://www.worldometers.info/tr/dunya-nufusu/abd-nufusu/> Amerika Birleşik Devleti Nüfus Çetelesi: Erişim Tarihi: 12.09.2025).
- (<https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/rise-of-industrial-america-1876-1900/overview/> Erişim Tarihi: 25.09.2025).

EKLER

Ek 1: Zerrât 1. Sayı Ana Kapak

MAKALE BİLGİLERİ

Etik Kurul Kararı:	Araştırma Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Araştırmada herhangi bir katılımcıya yer verilmemiştir.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Makalede kullanılan telif hakkı içeren herhangi bir görsel yer verilmemiştir.

ARTICLE INFORMATION

Ethics Committee Decision:	The research is exempt from the Ethics Committee Decision.
Participant Consent:	No participant was included in the research.
Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Copyrights:	No images claiming copyright are included in the article.

Gunel Hümnetova

BAHTİYAR VAHABZADE LİRİĞİNİN KONU ÇEVRESİ VE MULTİKÜLTÜREL DEĞERLERİ

Özet: Makalede, Modern Azerbaycan edebiyatının önde gelen şairlerinden, tüm Türk dünyasının şairi olarak kabul edilen Bahtiyar Vahabzade'nin yaratıcılığına millî manevi değerler açısından yaklaşım ve şiirlerinde tasvir ettiği temel konular ile betimleme problemleri tematik bölümler temelinde incelenmiştir. Şairin şiirlerinin temaları çeşitli açılardan analiz nesnesine çevrilmiştir. Nitekim, B. Vahabzade'nin şiirleri çokkültürlü değerler açısından analiz edilmiş ve bu, şiirlerinden verilen örneklerle genellenmiştir. Makalede şairin vatanseverlik temasında yazdığı şiirler geniş bir şekilde ele alınmış ve onun soyuna, tarihine, halkının birliğine ve topraklarının bölünmesine kayıtsız kalmaması analiz kapsamında değerlendirilmiştir. İnsanların içsel duyguları ve heyecandan doğan yüce hislerin ifadesi, vatana, millete, ana dile olan sadakati gösterilmektedir. Bir vatan evladının hangi niteliklere sahip olması gerektiği fikri, toprak sevgisi, vatan hasreti, halk ve millet endişesi, dilin tarihsel hafızası yansıyan şiirleri incelenmiştir. Şairin Azerbaycan edebiyatında, şiirinde, biliminde ve siyasetinde kendine özgü bir yeri vardır. Eserlerinin içeriğine ve fikirlerine bakıldığında, şiirlerinde işlediği temaların tüm yaratıcılığı boyunca birbiriyle bütünleştiği görülmektedir. Nitekim Bahtiyar Vahabzade, şiirlerinde vatanını, onun çalışkan insanlarını, doğasını ve halkının iç dünyasını sanatkar ustalığıyla edebi betimlemelerle işlemiş ve bu yönler çeşitli açılardan analiz edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Şair, Lirik, Millî Değerler, Edebî Betimlemeler, Tasvir.

The Theme Scope and Multicultural Values of Bakhtiyar Vahabzade's Lyrics

Abstract: In the article, the poetry of Bakhtiyar Vahabzade, considered a prominent poet of modern Azerbaijani literature and a poet of the entire Turkic world, is studied in the context of national spiritual values. The main theme and issues of description in his poetry have been analyzed based on thematic divisions. The topic of the poet's work has been examined from several aspects and turned into an object of analysis. For instance, the analysis of B. Vahabzade's poetry from the perspective of multicultural values and the selection of patriotic themes from his poetry have been generalized. In the article, his poetry on patriotism has been extensively analyzed, and his attention to the unity of the nation and the division of its lands has been presented as the object of study. The idea that a person must possess loyalty and love for the homeland, the nation, and the mother tongue, as well as the emotional expression of deep feelings of excitement and belonging, is conveyed. Poems reflecting themes such as love for the land, longing for the homeland, national and public concerns, and historical memory of the language have been explored. The poet has a unique place in Azerbaijani literature, poetry, science, and politics. When we examine the content and ideas of the poet's works, we see that all themes in his creativity are interconnected. Indeed, Bakhtiyar Vahabzade's poems portray his homeland, its hardworking people, nature, and the inner world of its people through artistic expression and aesthetic imagery from various perspectives.

Keywords: Poet, Language, National Values, Artistic imagery, Depiction.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. (Ph.d), Azerbaijan Dövlət Pedaqoji University, Baku, Azerbaijan, gunelpeniyeve@mail.ru

Atf için / How to cite this article (APA 6): Hümnetova, G. (2025). Bahtiyar vahabzade liriğinin konu çevresi ve multikültürel değerleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 5(2), 112-125.

Lisans / Licence: Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ARASTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18071278>
İNTOBA, Aralık/December 2025; 5(2), 112-125.
ISSN: 2791-6766 - www.intoba.org

MAKALE GEÇMİŞİ / ARTICLE HISTORY

Gönderim (Received): 24.06.2025
Revizyon (Revised): 15.11.2025
Kabul (Accepted): 10.12.2025

GİRİŞ

Şairin eserinde, onun gerçek bir vatandaş, halkının bir şairi, milletinin bir evladı olduğu açıkça hissedilmektedir. Sanatçı, sadece Azerbaycan'ın değil, tüm Türk dünyasının sevilen bir şairidir ve büyük şiirsel ustalığıyla Türkçülük ve Azerbaycancılık fikrini şiirlerinde benzersiz bir şekilde yansıtmıştır. Halkına olan bağlılığının ve vatanına olan bağlılığının sanatsal bir yansımasını yaratmıştır. "B. Vahabzadeh'in sanatını, özellikle şiir anlayışını, Azerbaycan'da yüzyıllardır süren ulusal öz farkındalık ve bağımsızlık mücadelesinin sanat alanında bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür" (Heydarova, 2010). Şairin eserini birkaç yönden analiz nesnesine getirebiliriz:

1. Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinin dilsel özelliği,
2. Şairin şiiri üzerine edebi-eleştirel düşünceler ve değerlendirmeler,
3. Sanatçının şiirinin konu alanı,

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinin dilsel özelliklerini ele aldığımızda, şairin dilinin zengin bir kelime dağarcığına sahip akıcı, açık, anlaşılır ve mecazi üslubuyla dikkat çektiğine tanık oluyoruz. "Bakhtiyar Vahabzadeh'in şiir dili, onun bireysel özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Şair, ulusal dilin canlı ifade araçlarına dayanarak, güçlü bir sanatsal ve estetik etkiye sahip örnek bir sanatsal dil yaratmıştır. Kullandığı dil birimleri, imgelerin karakterizasyonu, anlatı yönteminin cazibesi ve anlatılan olayların gerçekliği açısından büyük önem taşımaktadır. Şairin eserlerinde göze çarpan renkli imgeler, doğrudan şairin canlı halk dilinin zenginliklerini yaratıcı bir şekilde kullanma becerisiyle ilgilidir" (Almammadova, 2010, s. 24). Şairin sözlerinin diline bir dilbilimcinin bakış açısıyla yaklaşırsak, her bir sanatsal betimleme aracına dahil edilen sözcüklerin sözcüksel anlambilim ve sözcüksel anlam yüküne uygun olarak seçilip kullanıldığını görebiliriz. Aynı zamanda, B. Vahabzadeh'in edebi dilin normlarına uygun dil kullanımı ve günlük dilin ustaca kullanımı, sözlerinin anlam yükünü daha da derinleştirir.

Şairin şiirlerini kapsayan temanın genel bir resmini oluşturursak, şu ayrımı elde edebiliriz:

- Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerindeki vatanseverlik teması,
- Bağımsızlık temasını yansıtan şiirleri,
- Ulusal ve evrensel değerlerin yansıması,
- Şiirlerinde özgürlük fikirleri,
- Şiirlerinde ulusal uyanış fikirleri,
- Şiirlerinde Türkçülük fikrinin yansıması,
- Felsefi şiirler,
- Aşk şiirleri,
- Doğa şiirleri,
- Ana dilin önemini ifade eden şiirler,
- Bağımsızlık fikri
- Gazeteci çalışma tarzı

Bakhtiyar Vahabzade'nin sözlerinin teması ve multikultural değerler

Vatanseverlik teması şairin sözlerinde ana yerlerden birini işgal eder. "Adı vatanseverlikle anılan seçkin, yeri doldurulamaz halk şairi Bakhtiyar Vahabzade, okuyucuları tarafından her zaman en sevilenlerden biri olmuştur. Bakhtiyar dediğinizde vatan, vatanseverlik aklınıza gelir ve vatan dediğinizde de Bakhtiyar aklınıza gelir" (Mammadova, 2023). Gerçekten de şairin sözlerinin bir bölümünü okuduğunuzda kaçınılmaz olarak vatan sevgisi, vatan borcu ve vatanseverlik duyguları hissedersiniz. Vatanın her karışı için canını feda etmeye hazır bir vatan evladı olursunuz.

"Vatanseverlik teması halk şairi Bakhtiyar Vahabzade'nin yaratıcılığının ana çizgisidir. Vatan, dil, söz ve toprak bağımsızlığı için bir ömür boyu mücadele eden şair, vatanın özgürlüğü için gerçek bir vatansever ve vatandaş olarak iz bırakmıştır. Her karışı harikulade, büyüleyici güzelliklerle dolu vatanımız, şair için kutsal bir yerdir. B. Vahabzade'nin vatanseverlik teması üzerine yazdığı eserlerde, hüznü, şefkatli bir şairin ruh hali hissedilir. Çünkü parçalanmış bir vatandan, en sevimli köşeleri nankör, ikiyüzlü düşmanların iğrenç entrikalarının yeri olan bir vatandan, halkın gözü olan Araz Nehri tarafından ikiye bölünmüş ve şu ve bu damgayla işaretlenmiş bir vatandan bahsediyor" (Heydarova, 2010).

Şairin yaratıcılığında, Araz Nehri'nin ayırdığı Güney Azerbaycan'a duyulan özlem, Güney Azerbaycanlı kardeşlerinden ayrılığı, vatanından ayrılanın ne kadar acı verici olduğunu, vatan evladını bile selamlayamamanın acısının kendisi için ne kadar acı olduğunu anlattı. Vatan acısının Fuzuli'nin acısıyla karşılaştırılması, Bahtiyar'ın vatan sevgisinin ve vatanseverlik duygusunun sanatsal bir ifadesidir. "Vatandaş şair, ana vatanının ikiye bölünmesine, kadim bir tarihe sahip olan milletin ayrı sınırlar içinde yaşamasına tahammül edemez. Halkına yöneltilen bu haksızlık onu son derece öfkelenendirir. Yazar, acısını Bağdat'ta yaşayan ve vatanına dışarıdan bakan Fuzuli ile karşılaştırır. Ancak Fuzuli'den farklı olarak vatanına dışarıdan değil, vatanından bakar" (Mirzayeva, 2017).

Arazın
bu tayı vetenim,
o tayı vetenim,
Veteni görmeye amanım yox benim
**

Füzuli hesretle qürbetden vetene baxırdı.
Men ise..
Vetenden-vetene baxıram.

Bakhtiyar Vahabzadeh'in yaratıcılığının temeli, vatanına, halkına ve vatandaşlarına olan sevgisinin ifadesi ve bunlardan doğan duyguların sanatsal yansımasıdır, her satırı sevgiyle okunur ve dillerin ezberlenmesi haline gelir. Şairin "Ben Azerbaycan'ın bir evladım" şiirini vurgulamak gerekir. Burada gerçek bir vatansever vatandaş, vatanın evladı ve halkına ve vatanına adanmış bir Azerbaycan şairi figürüyle karşılaşırız. "Şiirde vatanseverlik fikri vurgulanır ve ön plana çıkarılır. Aynı zamanda, eski Türklerin dünya görüşlerinin ve inançlarının burada sanatsal yansımasını bulması dikkat çekicidir. Şiir bu dizelerle başlar" (Heydarova, 2010).

Azerbaycan oğluyam,
Odu Allah sanmışam.
Anam torpaq, atam od-
Men oddan yaranmışam.

Bu dizelerde, soyuna ve köklerine sadık vatansever bir şair, bir Azerbaycanlı, bir Türk evladı görüyoruz. Çünkü şairin dile getirdiği bu dizelerde, eski Türk inançlarında kutsal sayılan ve Zerdüştlükten miras alınan Ateş'e olan bağlılığın, Toprak Ana'daki "Otuge" inancının ve ayrıca "Baba, Güneş, ateş, ısı ve Ana, Toprak'ın insanın yaratılışında ana rolü oynadığı" inancının sanatsal tezahürünü görüyoruz. İnsan, yaratıcı güç olan Güneş tarafından yaratılmış ve Dünya'ya ısı vermiştir."

*Azerbaycan oğluyam,
At belinde doğuldum;
Zamanın qazanında
Neçe defe dağ oldum*

**

*Neyleyek ki..
zamanın
Uğursuz yollarında
İkiye bölünmüşem,
İki başlı, bir qelbli
Bir bedene dönmüşem.*

Şiirin bu dizelerinde, Azerbaycan halkı, ne kadar haksızlığa uğramış olursa olsun, bir atın sırtında savaşçı olarak doğmuştur ve beyaz at, hedeflerine ulaşmanın bir sembolü olduğu gibi, şairin geleceğe dair umudu da görülmektedir. Dikenli tellerle beyaz bir kağıda siyah mürekkeple yazılmış bir kararla ayrılmış, bölünmüş ve iki kardeşi birbirinden sürgün edilmiş olan Azerbaycan'ın yeniden birleşeceğine dair büyük bir umut beslediği açıkça fark edilmektedir. "Azerbaycan edebiyatının seçkin şairi, büyük Azerbaycanlı B. Vahabzade'nin eserinde, vatan, ana ve tüm Azerbaycan teması okuyucuların dikkatini çekmektedir. Edebiyat ve kamu düşüncesi tarihimizde büyük Azerbaycanlılardan biri olmaya devam eden B. Vahabzade, Azerbaycancılığın en güçlü temsilcilerinden biri olarak anılacaktır. Oluşturduğu koleksiyon, Azerbaycancılık ideolojisine yapılmış en değerli katkıdır" (Irada, 2016). Şairin eserinin en ustaca dizeleri, vatan sevgisinin ve vatan özleminin her dizede hissedildiği dizelerdir:

*Hem Tebriz, hem Bakıdır
Mekkem, Medinem benim*

Memleketini Mekke ve Medine'ye benzettiği dizeleri sayabiliriz. Bir vatansever olarak Tebriz'i Mekke, Bakü'yü Medine olarak gören şair, okuyucuya aydınlık bir yarının geleceği inancını aşlar. Her dizede acı, isyan, yakarış ve hakikat ve adalet terazisinin doğru çalıştığını görme arzusu insan kalbindeki vatansever duyguların daha da yoğunlaşmasına yol açar. "Sanatçı sosyo-politik konulara geniş yer vermiştir. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ve özellikle 1960'lardan bu yana Asya ve Avrupa ülkelerine seyahatler başlamıştır. Ulusal-demokratik hareketler sonucunda ülke halkları ulusal "ben"lerine, ulusal-manevi öz farkındalıklarına geri dönmüşlerdir" (Askerli, 2020).

Bahtiyar Vahabzadeh'in eserlerinde "Vatan Marşı" şiiri özel bir yere sahiptir; şiirde vatanının bir santimi için savaşmaya ve vatanın bütünlüğünü yeniden sağlamaya çağırır. Şair bu şiirde Anavatan'ın kendisine seslenir. Bu marşın yazıldığı 2018'den bu yana geçen iki yılda vatan bütünlüğü için savaşmaya başlamış ve 30 yıllık geçmişini bugünüyle birleştirmiştir.

*Ey Veten oğlu, düşün, bil ki, senindir bu Veten,
Sabahın, hem bu günün, hem dünendir bu Veten.
Senin öz dövlətin, öz milletin, öz ceddin var
Veten uğrunda ölenler ölümünden doğular.*

Vatan evlatlarını vatan için ölmeye çağırırken, ölümün güzelliğinden, şehitliğin kutsallığından ve vatanın kendisinden bahseder. "Bahtiyar Vahabzadeh'in milli ve manevi hafızası, vatan evladı olma, milli değerleri yaşatma, şiddete ve zorbalığa karşı isyan etme fikrine tamamen adanmıştır. B. Vahabzadeh bu fikrin mutlu bir vatandaşıydı. Öyle ki, sevgili oğluna ithaf ettiği şiirde bile ona her şeyden önce gerçek bir vatandaş olmasını, vatani sevmesini ve vatanın haklarına dikkat etmesini

tavsiye eder. Vatanın ve milli ve manevi değerlerin korunmasını her türlü mutluluk ve maddi nimetten üstün tutan şair şöyle yazmıştır (Guliyeva, 2021; 1926):

*Keşik çekmek! Şeref güdmek!
Bundan büyük şerefmi var?
Şeref güden özü dönüb şeref olar.
Esger kimi sev Veteni.
...İsteyirem Sen alışıb, sen yanasan esger kimi!
İmanına güvenesen, İnamına inanasan esger kimi.
Yeri gelse öz canından
Keçmeyi de bacarasan esger kimi!"*

Şair burada vatanına askerden daha sadık ikinci bir kişi tanımadığını söyler ve her vatandaşa vatanına asker gibi sadık bir vatandaş olmasını öğütler. Milli değerleri, vatan sevgisini, şehitliğin zirvesini ve vatan yolunda gözünü kırpmadan ölüme giden askerlerin vatanın gerçek evlatları olduğunu anlatır.

*Biz Vetən mecnunu, el aşiqi, sülh esgeriyik
Biz Vetən namine ölsek, dirilerden diriyik.
Menim öz ulduzumu bağrına basmış hilalim,
Dedi önder: "Yönü bayraqdaki üç rengden alım".*

Vatan sevgisini her türlü sevginin üstünde tutarak vatan sevgisinden deliliğe dönmenin gerçeğini, sevginin ancak vatan sevgisinden doğduğunu, savaşa değil barışa sadakatin önemini vurgular. Özellikle Azerbaycan halkının barışsever doğasını ortaya koyar. Aynı zamanda vatan için ölenlerin, onu satanlardan sağ olduğunu belirtir ve vatan için her zaman yaşayanlar arasına şehitleri, vatan için yaşarken ölenler arasına da hainleri dahil eder. Şair bu dizelerle sadece vatanseveri çağırarak kalmıyor, aynı zamanda üç renkli bayrağın bize dikte ettiği Türkcülüğü, İslamcılığı ve çağdaşlığı dikkate alarak yolda ilerlememiz gerektiğini bir sözcük örüntüsüyle dile getiriyordu. "Milli duygu, B. Vahabzadeh'in yaratıcılığında öncü faktördür. Vatanseverlik fikirleri hem eserlerinde hem de pratik faaliyetlerinde açıkça görülmektedir. Millet'in ve Anavatan'ın kaderiyle ilgili ciddi sorunların çözümüne yakından katılmaktadır. Halkına düşman olanları tüm keskinliğiyle teşhir etmekte ve Azerbaycan'ın gerçeklerini dünyaya aktarmaktadır. Şairin hayatını ve çalışmalarını dikkatle takip ettiğimizde, Azerbaycan'ın siyasi, ekonomik ve manevi bağımsızlığı için verdiği mücadelelerde işgal ettiği değerli yer açıkça ortaya çıkmaktadır. Bunlar, B. Vahabzadeh tarafından yapılan büyük eserlerin sadece küçük bir kısmıdır. Bunlarla birlikte, şair, yeryüzünde barış için bir savaşçı olarak, eserinde bireysel ulusların ulusal kurtuluş mücadelesinin tasvirine de özel bir yer ayırmıştır" (Khubanli, 2005, s. 67). Bakhtiyar Vahabzadeh'in eserinin her kelimesinde ve satırında vatan sevgisi, bayrak sevgisi ve halk sevgisi hissedilmektedir.

*Senin haqqındır azadlıq, senin eşqindir iman,
Tapmar haqqa ve insanlığa haqqdan doğulan.
Beşerin derdini öz derdi bilib milletimiz.
Bizim öz niyyetimizden doğub hürriyyetimiz.
Geceler yatmadan evvel sor özünden ki:*

"Bu gün Men ne etdim meni yurddaş eden öz yurdum üçün?"

-mısrarlar daha etkili ve isyankâr, biraz da azarlayıcıdır. Şair sanki vatanında yaşarken haksızlıkaltında özgürlüğünü yeterince tadamadığından yakınmaktadır. Tam özgürlüğünü tadamamasının, vatani için gerekli hiçbir şeyi yapmamasının, henüz tamamlanmamış vatanını bir bütün olarak görememesinin, yapılan işi hiç olarak görmesinin nedenini arar. Aynı zamanda bu

şair, tarihi kökleri olan, erkeklerin ve kadınların vatani, bin bir kılıçlı erkeklerin ve kadınların vatani olan Dede Korkut'un Oğuznamelerinin yeniden bir bütün haline geleceğini ve tek bir fikir altında toplanma zamanının geldiğini müjdeleyen bir marştı. Bu şair okuyucuya mücadele azmini, savaşçılığı ve vatan sevgisini aşılar. Şairin "Ayağa kalk" şiiri de marş türünde yazılmıştır. Bahtiyar Vahabzadeh, burada Dağlık Karabağ'ın acımasız Ermeni faşistler tarafından işgaline dikkat çekerek, vatan evlatlarını vatanlarına geri dönmek için seferber olmaya ve onlara karşı savaşmaya çağırıyor:

*Qalx ayağa! Xankendine çatmalıdır,
Bizim zefer arabamız.*

*Veten oğlu! Maya tutmuş senin qanın-
Bu torpaqdan, bu Vetenden.*

Qalx ayağa! İmdad umur Veten senden.

Şair, diğer dizelerinde, yalnızca savaşla, isyanla, ateş ve alevlerle kaybedilen toprakların geri verilmesini ve Anavatan'ın savaşan, korkusuz oğullarından yardım umulmaması gerektiğini söyler. Bu çağrı, anavatanın yaralarını sarmak için değil, kabuk bağlamış yarayı iyileştirmek için bir çağrıdır. Toprakların geri verilmediği her günün, anavatanın oğullarını ve kızlarını affetmediği gün olduğunu belirtir:

*Veten oğlu, maya tutmuş senin qanın
Bu torpaqdan, bu Vetenden.*

Qalx ayağa,

İmdad umur Veten senden.

Sinemizle od-alovu biz yarmasaq,

İtirilen torpaqları qaytarmasaq,

Veten bizi bağışlamaz,

Torpaq bizi bağışlamaz (Vahabzade, 2008, s. 85).

Şiirlerinde, esas olarak Azerbaycan halkının tarihini ve vatansever fikirlere dayalı ulusal kimlikleri için mücadele etme kararlılıklarını yazmıştır. Şair, şiir örneklerinin her birinde ulusal kimlik ve fikirler temasına değinmiş, aşk şiirlerinde ise insan hayatının sorunlarını, vicdanı, ahlakı ve kaderin anlamını, insan duygularını ve hayatın hassas yönlerini geniş ve açık bir dille anlatmıştır. Ayrıca B. Vahabzadeh'in şiirinde toplumda adalet, özgürlük ve hümanizm arayışının tasviri, toplumsal sorunlar konusunda yazdığı şiir örneklerine de yansımıştır. Bu temaların her biriyle ilgili örnekler, ulusal değerlere bir dokunuş ve çok kültürlü değerlerin bir tasvirini içermektedir. "Vahabzadeh'in şiirsel düşünce kültürü doğası gereği ulusaldır... Lirizm ve vatandaşlık, Bakhtiyar'ın yaratıcılığında ayrılmaz ikiz tellerdir" (Vahabzadeh Bakhtiyar, 2004:6). Örnek olarak şairin "Ana Dil" şiirini verebiliriz. Burada şair ana diline olan bağlılığını dile getirir. Bir halkın var olma sebebinden ve ana dilinin içinden geçtiği tarihi dönemlerden bahseder. "Ana diline ve tarihine bağlı olan şair, ana dilini halkın ruhu, sevgisi ve antlaşması olarak görür ve onu tarihe tanıklık etmiş bir anıt olarak değerlendirir. 1954'te yazdığı ünlü "Ana Dil" şiirinde, ana dilini halkın tarihi hafızası, kahramanlık dili ve maneviyatı olarak gördüğünü şiirsel bir dille şöyle ifade eder" (Xudayarova, 2023):

Ana dilim, sendedir xalqın eqli, hikmeti,

Ereb oğlu Mecnunun derdi sende dil açmış.

Üreklere yol açan Füzulinin seneti,

Ey dilim, qüdretinle dünyalara yol açmış.

Sende benim xalqımın qehremanlıqla dolu Tarixi varaqları,

Sende neçe min illik benim medeniyetim,

Şan-şöhretim saxlanır.

Menim adım, sanımsan, Namusum, vicdanımsan. (Vahabzade, 2004, ss. 8-9)

Şiirden de anlaşılacağı üzere şair için dil bir isim, bir ad, bir soyağacı ve bir şereftir. Tarih sayfalarını vicdanla yazmış bir halkı yaratan temel değerlerden biridir. Bir halkın temel göstergelerinden biri olan dilin temeline değinen şair, o halkın tarihinin kadim zamanlara dayandığını da belirtmiştir. “Bahtiyar Vahabzade’nin yaratıcılığı, Türk dünyasının bir bütün olarak manevi birliği ve yükselişiyle yakından ilişkiliydi. Bu açıdan bakıldığında, sadece Azerbaycanlılar tarafından değil, aynı zamanda çağdaş Türk dünyasının aydınları, düşünürleri ve sıradan insanları tarafından edebi ve sosyal çevrelerde sevilen ve çok değer verilen bir kişidir. Onun Bahtiyarlığı, öncelikle kendi halkı tarafından sevilmesinde yatmaktadır.” (Gunesh Guliyeva, 2021:22)

“1918 yılında Ermeni saldırısına uğrayan Azerbaycan’ın yardımına gelen Türk ordusunun bir subayı, kahramanca savaşmış ve Şamahı yakınlarında bir Ermeni kurşunuyla vurulmuştur.

Yaralandığı yere, kendi isteği üzerine gömülmüştür.” Bu şiirin her dizesi ulusal değerleri yansıtmaktadır. Bahtiyar, ilk dizede yalnız olan ve bu milletten olmayan birine ait bir mezardan bahse

Yolun kenarında تنها bir mezar
Üstünde ne adı, ne soyadı var.
Ey yolcu, masını eyle bu yerde
Soruş kimdir yatan تنها qebirde?

İkinci beyitte, mezarın bir Osmanlı Türküne ait olduğunu ve kardeşi Azerbaycan'a yardım etmek için geldiğini biliyoruz, birlik, kardeşlik ve dostluğun ne kadar değerli olduğunu vurguluyor.

Kardeşlik uğruna canını feda etmenin önemini vurguluyor.

O, bir türk zabiti, qehreman, metin!
Doğma qardaşına yardıma geldi.
Qırğına tutulan milletimizin
Haqlı savaşına yardıma geldi.

Uzaqdan hay verib senin sesine,
Geldi, qayıtmadı öz ölkesine.
Düşmen seflerini o, soldan sağa
Biçib destesiyle cebheni yardı.
Torpağın yolunda düşüb torpağa
Senin torpağını sene qaytardı.

Başka bir paragrafta ise Azerbaycan topraklarının ikiye bölündüğüne dair imzadan bahsederek, bölünme için kurulan masanın o mezarın önünde olduğunu, bunun iki halkın dostluğuna

konulan bariyerin imzası olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Özü qoruduğu, hem can verdiyi
Yolun kenarında defn edildi o.
Uğruna canını qurban verdiyi
Torpağı özüne veten bildi o.

Yolcu, masınını bu yerde eyle
O mezar önünde sen tezim eyle.
Secde kıl, dua ver onun ruhuna
Ayak basdığın yer borçludur ona.

Bu şiir, Bakhtiyar Vahabzade'nin eserinin karakteristiği olan vatanseverlik, Türkçülük ve kardeşlik fikirlerinin şiirsel bir ifadesidir. Şiirin içeriği ve fikri, Azerbaycan'a yardım etmek için gelen bir Türk subayını ve kahramanca ölümünü anlatır. Bu hem tarihi gerçekliğin şiirsel bir somut örneği hem de Türk halkları arasındaki ulusal dayanışma fikrinin sanatsal bir ifadesidir. *"Ana fikir - kardeş Türk ordusunun Azerbaycan'ın haklı savaşına katılımı ve şehitlik yoluyla toprağın ele geçirilmesi - çok duygusal ama somut bir şekilde ifade edilmiştir."* (Mammadova, 2020).

Vatanseverlik ve Türkçülük

Şairin eserinde önemli bir yer tutan Türkçülük ve vatanseverlik motifleri bu parçada zirveye ulaşır:

- "Yerli kardeşinin yardımına geldi" dizesi Türkler arasındaki kardeşlik bağının derinliğini gösterir.
- "Toprak yoluna düştü ve toprağa döndü / Toprağın sana" (Vahabzadeh, 1990).

Dize şiirsel olarak şehitliğin kutsallığını ve toprak - şehit - vatan üçlüsünü birleştirir.

3. Kahraman imgesi ve sanatsal araçlar

Şiirde, Türk subayının imgesi hem belirli bir kişi hem de sembolik bir kahraman olarak sunulur. Şehitlik, özverilik ve kardeşlik gibi değerler onun imgesinde yüceltilir:

- "Müfrezesiyle cepheye yardım etti" dizesi onun savaşma gücünü ve kararlı mücadelesini tasvir eder.

- "Geldi, ülkesine dönmedi"

– bu dize hem üzüntü hem de gurur içerir: şehitliğin konumu yüksek tutulur.

4. Üslup ve dil özellikleri

- Epitetler: "yerli kardeş", "kahraman, kararlı" – imgeyi güçlendirir.

- Tekrarlar: "Kurtarmaya geldi" ifadesi fikri vurgulamak için iki kez kullanılır.

- Metaforlar: "Toprak yoluna düştü" şehadetin manevi değerini artıran metaforik bir ifadedir.

5. Bağlamsal bakış (Akhundov, 2005).

Bu şiir sadece şiirsel bir olay olarak değil, aynı zamanda tarihsel bir bağlamda da değerlendirilmelidir - özellikle Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri-politik ilişkiler çerçevesinde. Burada, Türk ordusunun Azerbaycan topraklarının kurtuluşundaki rolü sadece tarihsel bir gerçek olarak değil, aynı zamanda ulusal ruha bir ilahi olarak sunulmaktadır.

Bu şiir parçası, Bahtiyar Vahabzade'nin Türkçülük ideolojisini ve vatansever düşüncüyü yüksek bir sanatsal düzeyde ifade etmesinin örneklerinden biridir. Bir Türk subayının imgesi aracılığıyla hem ulusal dayanışmayı çağırır hem de şehadetin ahlaki yüceliğini gösterir.

Azerbaycan edebiyatında gazetecilik ve şiirin bir araya geldiği birçok an olmuştur. Bu bağlamda, Bahtiyar Vahabzade özel bir yere sahiptir. Sadece lirik ve epik şiirleriyle değil, aynı zamanda gazetecilik ruhu taşıyan çalışmalarıyla da ulusal düşüncenin ve kamuoyunun taşıyıcısı oldu. Şiirleri sadece estetik değil, aynı zamanda ideolojik ve toplumsal niteliktedir.

Bahtiyar Vahabzadeh'in gazeteciliğinin kaynakları

Gazeteci bir şair olarak, Bakhtiyar Vahabzadeh, Sovyet rejiminin katı sansür koşullarına rağmen, halkın sorunlarını gündeme getirmeye ve şiirsel bir dille özgürlük ve ulusal birlik fikirlerini aktarmaya çalıştı. Gazeteciliğın şiirindeki güçlü etkisi özellikle aşağıdaki konularda belirgindir:

- Ulusal kimlik ve özgürlük fikirleri (Abdullayev, 2011).

“Gulustan”, “Azerbaycan”, “Anavatan”, “Latin dili”, “Yol” gibi şiirlerinde ulusal ruh, tarihsel bellek ve dil sevgisi güçlü bir şekilde yansıtılır. “Gulustan” şiirinde, Araz Nehri tarafından ayrılan Azerbaycan topraklarının trajedisi etkili bir şekilde sunulur. “Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan ve Azerbaycanlılık temasını “Vatan”dan - ses-söz, ifade, motif, imge-anlatım, soy-kök, ocak-ocak, gen-hafıza, toprak, vatan ve dünyanın uçsuz bucaksızlığına kadar- dile getirmiştir” (Askerli, 2020).

- Toplumsal ve siyasal protesto ruhu

Bahtiyar Vahabzade, Sovyet döneminde yazdığı eserlerde dolaylı olarak sisteme karşı çıkmıştır. “Latin Dili” şiirinde, dönemin eğitimindeki hatalar, “ölü bir dil” öğretilerek sanatsal olarak eleştirilmiştir.

- Kültür ve ulusal değerlerin korunması (Alizadeh, 2013).

Şairin gazetecilik eserlerinde, ulusal-ahlaki değerlerin unutulması, yabancılaşma, ahlaki yozlaşma gibi sorunlar sanatsal-gazeteci bir üslupla dile getirilmiştir.

Şiir ve gazeteciliğın sentezi

Bahtiyar Vahabzadeh için şiir sadece sanat değil, aynı zamanda bir kamu tribünüydü. Şiirlerinde belirli tarihi gerçeklere, olaylara ve ulusal sorunlara değinerek gazetecilik ifade tarzını tercih etti. Şiirin estetiğini gazeteciliğın etkisiyle birleştirerek okuyucuyu düşündürdü ve harekete geçirdi. Bu anlamda gazeteciliğine “şiirsel gazetecilik” denebilir (Hajiyev, 2020).

Bahtiyar Vahabzadeh, gazeteci bir şair olarak Azerbaycan edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Şiiri toplumsal olaylara tepki göstermeyi, halkın düşüncelerini uyandırmayı ve ulusal kimlik bilincini güçlendirmeyi amaçlıyordu.. Gazeteciliğın şiirin imkânları içinde ince bir üslupla sunarak millî şiirimize yeni bir soluk getirmiştir. “*Vatandaşın coşkusıyla, memleketinin dünü, bugünü ve geleceği için kaygılanan bir sanatçının heyecanıyla yazılmış bir takım şiirler ve manzumeler şiirsel gazeteciliğın güzel örnekleridir. Ancak dünyada, günlük hayatta karşılaşılan önemli olaylar ve öğretici gerçekler de vardır ki, şairin hafızasında ve düşüncelerinde yankısını, kalbinde oluşan duygu ve hisleri vakit kaybetmeden sayfalara aktarmak, halkın ve kamuoyunun dikkatine sunmak için en iyi ve en uygun araç haline gelmiş, bir ölçüye, kalba, kafiyeye sığmayan düşünceler gazetecilik dilinin geniş imkânlarına sığınmışlardır*” (Aliyeva, 2013).

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, Bahtiyar Vahabzade'nin şiirleri yalnız edebi bir değer taşımamakta, aynı zamanda Azerbaycan halkının millî kimliğini, tarihsel hafızasını ve toplumsal duyarlılığını yansıtan güçlü birer kültürel belgedir. Şairin eserlerinde vatan sevgisi, milletin birliğı, dilin korunması ve tarihsel değerlerin yaşatılması temaları baskın olarak öne çıkmaktadır.

Bulgular, Vahabzade'nin şiirlerinde bireyin içsel dünyasının, duygularının, acılarının ve umutlarının millî-manevî değerlerle yoğrulduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda onun şiirlerinde doğaya, emeğe ve halkın günlük yaşamına dair betimlemeler de geniş yer

tutmaktadır. Şair, edebi üslubuyla hem bireysel hem de toplumsal bilinç oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca şiirlerinden yapılan örnek analizler, Vahabzade'nin çokkültürlü değerlere de duyarlı olduğunu ve farklı kimlik ve kültürlere saygı duyan bir edebi duruş sergilediğini göstermektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bu bulgular, şairin sadece Azerbaycan için değil, tüm Türk dünyası için ortak bir edebi miras taşıyıcısı olduğunu doğrulamaktadır.

SONUÇ

Bakhtiyar Vahabzadeh'in sözleri Azerbaycan edebiyatının zengin ve çok katmanlı manzarasında eşsiz bir yer tutar. Şiirsel mirası sadece sanatsal değil, aynı zamanda sosyal, ulusal ve manevi değerler açısından derin bir içerik taşır. Vahabzadeh'in sözlerinde, insanın iç dünyası, vatan sevgisi, özgürlük arzusu, manevi değerlerin savunulması ve toplumsal adaletsizliğe karşı protesto sadece duygusal bir etki aracı olarak değil, aynı zamanda ulusal kimliğin bir ifadesi olarak da işlev görür.

Şairin sözleri, klasik gelenekleri modernite ile ustaca birleştirerek, okuyucunun hem zihnini hem de kalbini etkileyen şiirsel bir alan yaratır. Halkın üzüntüsünü, sevincini, umudunu ve korkularını ifade ederek, ulusal şiirimizdeki gerçekçi ve romantik ruhu uzlaştırdı ve bireysel duyguları ulusal hislerle birleştirdi. Bu yön, sözlerini hem bireysel psikolojik duyuların hem de sosyo-politik düşüncenin ifadesi için bir platforma dönüştürdü. Bakhtiyar Vahabzade'nin şiiri, özellikle Sovyet döneminin ideolojik çerçevesi içinde, ulusal düşünceyi korumada ve halkın ruhunu canlı tutmada yeri doldurulamaz bir role sahiptir. Özgürlük fikri, ulusal öz farkındalık çağrısı ve insanın manevi bütünlüğüne yönelik çağrılar, gizli veya açık bir biçimde sözlerinde ifade edildiği gibi, bugün de geçerliliğini korumaktadır.

Bu nedenle, Vahabzade'nin sözleri yalnızca edebiyatımızın bir incisi olarak değil, aynı zamanda tarihsel hafızanın, ulusal ideolojinin ve manevi canlanmanın bir sembolü olarak değerlendirilmelidir. Şiirsel mirasının incelenmesi ve tanıtılması, gelecek nesiller için ulusal kimliğin ve sanatsal ve estetik değerlerin taşıyıcısı olarak büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda, Bakhtiyar Vahabzade'nin sözlerini çevreleyen konu, yalnızca bir yazarın yaratıcılığını incelemek açısından değil, aynı zamanda Azerbaycan edebiyatının bir bütün olarak gelişim yolunu incelemek açısından da büyük önem taşımaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

The present study examines the artistic forms of expression of multicultural values in the lyrical creation of Bakhtiyar Vahabzade, one of the most prominent representatives of twentieth-century Azerbaijani poetry. The poet's lyricism presents the unity of human, national, homeland, religious, linguistic, moral and universal values, transforming his poetry into a literary phenomenon that is not only national but also universal and multicultural in nature. The study systematically analyzes how multicultural ideas such as tolerance, respect for cultural diversity, interreligious harmony and the acceptance of different cultural identities are formed and represented through specific poetic means in his works. In Vahabzade's lyric poetry, the image of the "I" does not function merely as an individual subject, but as a symbolic entity representing the moral voice of humanity. Different religions, cultures and peoples are portrayed not in terms of confrontation but in the context of mutual enrichment. While preserving national identity, the poet presents it as an inseparable part of the universal moral system, which constitutes one of the main factors defining the multicultural essence of his lyricism. The research demonstrates that multiculturalism in Vahabzade's lyric poetry functions not only as a socio-political concept but as a moral-philosophical category and constitutes one of the fundamental structural components of his poetic worldview. The aim of the research is to identify the artistic manifestations of multicultural values in Bakhtiyar Vahabzade's lyric poetry, to analyze their ideological and aesthetic functions, and to reveal how these values are integrated into the system of universal meanings within the context of national poetry.

1. The poetic model of multiculturalism in Vahabzade's lyric poetry is systematically analyzed;

2. Multicultural values are interpreted as a distinct category within the contexts of tolerance, identity and universality;

3. The mutual transformation of national and universal values in the poet's lyric poetry is comprehensively explained for the first time. The main ideological reading of Bakhtiyar Vahabzadeh's lyrical poetry is the unity of human spiritual perfection, the preservation of national identity, and universal values. For the poet, the human being is not merely an entity confined within a specific ethnic or national framework but the bearer of humanity's collective moral memory. In this sense, the individual "I" in his lyric poetry is synthesized with the social and universal "we." However, these pillars are not exclusive or negating, but rather open to dialogue and receptive to difference. When idealizing national values, the poet does not contrast them with the spiritual heritage of other peoples but presents them as an integral part of universal morality, which forms the ideological basis of the multicultural character of his lyricism. Vahabzade's lyrical hero is not only the expression of personal emotions but also the bearer of intercultural harmony. His "I" speaks in the language of universal values and functions as a bridge between different cultural systems. In his poetry, religion, language and cultural affiliation do not separate individuals from one another but connect them to humanity as a whole. In this context, concepts such as tolerance, empathy and moral responsibility carry the main semantic weight. The poet evaluates the human being not only within his or her own cultural environment but also in relation to other cultures, thus elevating his poetry from a monocultural framework to the level of multicultural discourse. National identity in Vahabzade's lyric poetry is never presented as a closed system. On the contrary, national belonging is modeled as a gateway into humanity's moral universe. Love for one's homeland does not imply the negation of other homelands; love for one's language does not signify hostility toward other languages; and religious affiliation does not

entail the rejection of other beliefs. Accordingly, Islamic culture, Turkic identity and Azerbaijani historical motifs are synthesized with the ideals of universal humanism. This synthesis functions as the poetic form of multiculturalism and creates an ideological balance that prevents the radicalization of the national idea in the poet's work. Vahabzade expresses multicultural ideas not through direct ideological slogans but through artistic images, metaphors, symbols and poetic oppositions. Concepts such as "path," "bridge," "light," "voice," and "conscience" serve as key symbolic images representing intercultural connection in his poetry. Through the extensive use of poetic antithesis, differences are transferred from the sphere of confrontation to that of dialogue. Categories such as East and West, past and future, national and universal are juxtaposed not as contradictions but as complementary elements, thus constructing an artistic model of multicultural thought. He presents the human being as an ethical subject obliged to understand other cultures. This approach produces an ethical-aesthetic synthesis in his lyric poetry and transforms it into a space of moral dialogue. Thus, in Bakhtiyar Vahabzade's lyric poetry, the idea of multiculturalism does not negate national self-awareness but elevates it to a universal level. While preserving national identity, the poet opens it to dialogue with world cultures and makes this dialogue the central moral function of poetry.

KAYNAKÇA

- Abdullayev, R. (2011). Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinde özgürlük fikirleri. *Azerbaycan Diller Üniversitesi Bilimsel Eserleri*, (4), 67–72.
- Ahundov, A. (2005). *Milli ruh ve şiir*. Bakü: Maarif Yayınevi.
- Aliyeva, F. (2013). *Bakhtiyar Vahabzade'nin gazeteciliği*. Bakü: ANL. <https://anl.az/el/Kitab/2015/2013-2272.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Alizade, A. (2020, 24 Ağustos). *Bakhtiyar Vahabzade'nin şiirinin sırrı*. <https://science.gov.az/az/news/open/14068> adresinden edinilmiştir.
- Alizade, N. (2013). *Bahtiyar Vahabzade'nin eserlerinde milli ruh ve gazetecilik*. Bakü: Eğitim Yayınevi.
- Almamedova, S. (2010). *Bahtiyar Vahabzade'nin şiir dili*. Bakü.
- Bahtiyar Vahabzade'nin eserleri* (Cilt 4). (2008). Bakü: Elm Yayınevi.
- Guliyeva, G. (2021). Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerinde milli-manevi hafıza. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(4).
- Hajiyev, M. (2020). Bir reklamcı şairin imajı: Bahtiyar Vahabzade örneği. *Edebiyat ve Hayat*, (2), 45–49.
- Haydarova, K. (2010, 17-24 Ağustos). Vatanın atan kalbi. *Karşıtlıklar*, s. 9. <http://www.anl.az/down/meqale/tezadlar/2010/avqust/130440.htm> adresinden edinilmiştir.
- Jafarov, J. (2005). *Azerbaycan edebiyatında kamuoyu*. Bakü: Nurlan.
- Khubanlı, F. (2025). *Bakhtiyar Vahabzade'nin çalışmaları ve öğrencileri milli ruhla yetiştirme konuları*. Bakü: Adiloğlu Yayınevi.
- Khudayarova, G. M. G. (2023). *Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinde milli düşünce*. Bakü.
- Mammadli, T. (2008). *Azerbaycan şiirinde reklamcılık tarzı*. Bakü: Bilim ve Eğitim.
- Mammadova, M. (2023, 16 Ağustos). *Bakhtiyar dendiğinde, Vatan dediğinde, vatanseverlik dediğinde akla gelen Bakhtiyar*. https://informat.az/news_5376.html adresinden edinilmiştir.
- Memmedova, S. (2020). Bahtiyar Vahabzade'nin eserlerinde dil ve milli kimlik meseleleri. *Azerbaycan Filolojisi Dergisi*, 2(15), 35–40.
- Mirzayeva, A. R. K. (2017). *Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinde bağımsızlık düşüncesi* (Doktora avtoreferatı). Bakü.
- Sariyeva, I. (2016, 21 Haziran). Bahtiyar Vahabzade'nin eserinde Azerbaycanlılığın unsurları. *Bakü Haberleri*, s. 15.
- Türkmen, F. (2009, 21 Şubat). Türk dünyasının büyük şairi Bakhtiyar Vahabzade. *Yeni Azerbaycan*, s. 9. https://anl.az/down/meqale/yeni_az/yeni_az_fevral2009/70061.htm adresinden edinilmiştir.
- Vahabzade, B. (1981). *Seçilmiş eserler* (Cilt 2). Bakü: Yazıçı.
- Vahabzade, B. (1990). *Seçilmiş eserler*. Bakü: Yazıçı Yayınevi.
- Vahabzade, B. (2004). *Eserler* (Cilt 1: Şiirler). Bakü: Önder.
- Vatanın atan kalbi*. (2010, 17-24 Ağustos). <http://www.anl.az/down/meqale/tezadlar/2010/avqust/130440.htm> adresinden edinilmiştir. [https://www.anl.az/down/meqale/bdu_dil_edebiyet/2023/2/37\(meqale\).pdf](https://www.anl.az/down/meqale/bdu_dil_edebiyet/2023/2/37(meqale).pdf)

MAKALE BİLGİLERİ

Etik Kurul Kararı:	Araştırma Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Araştırmada herhangi bir katılımcıya yer verilmemiştir.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Makalede kullanılan telif hakkı içeren herhangi bir görsele yer verilmemiştir.

ARTICLE INFORMATION

Ethics Committee Decision:	The research is exempt from Ethics Committee Decision.
Participant Consent:	No participant was included in the research.
Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Copyrights:	No images claiming copyright are included in the article.

*

Dudu Pelin Koylu

**

Vehbi Uzundağ

***

Mahmut Kaya

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİSİ ÖĞRENCİLERİN OKULA KARŞI TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Özet: Bu araştırma, mevsimlik tarım işçisi (MTİ) öğrencilerin okula karşı tutumlarını incelemek ve bu tutumların çeşitli demografik değişkenler açısından farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel problemi, MTİ olmanın öğrencilerin eğitime bakış açılarını ve okul ortamındaki aidiyet düzeylerini nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Çalışma, özellikle Şanlıurfa'nın Eyyübiye ilçesinde yoğun olarak gözlemlenen MTİ öğrenci profiline odaklanarak, bu alandaki literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, hem özgünlük hem de literatüre katkı sunma açısından önem taşımaktadır. Araştırma, ilişkisel tarama modeline dayalı olarak yürütülmüş; veri toplama aracı olarak Adıgüzel (2012) tarafından geliştirilen "Okula Karşı Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Şanlıurfa ili Eyyübiye ilçesindeki devlet ortaokullarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmakta olup; analiz sürecine 457'si MTİ ve 277'si MTİ olmayan olmak üzere toplam 734 öğrencinin verileri dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, MTİ öğrencilerin okula karşı toplam tutum puanlarının MTİ olmayan öğrencilere kıyasla anlamlı ölçüde düşük olduğu görülmüştür. Özellikle "güven" alt boyutunda anlamlı fark belirlenmiş, bu durum MTİ öğrencilerin okul ortamında daha az aidiyet ve sorumluluk hissettiklerini göstermiştir. Cinsiyet değişkenine göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha olumlu tutumlara sahip oldukları, özellikle "Sevgi" ve "değer" boyutlarında anlamlı farkların olduğu saptanmıştır. Yaş, kardeş sayısı ve ebeveyn eğitimi gibi değişkenlerde ise okula karşı tutum açısından anlamlı farklara rastlanmamıştır. Öğrencilerin göç ettikleri yerde okula devam edip etmeme durumlarının da okula karşı tutum üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Araştırma sonuçları, mevsimlik tarım işçiliğinin öğrencilerin eğitime karşı tutumlarını olumsuz etkilediğini ve bu durumun yalnızca akademik değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişim üzerinde de yansımaları olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, MTİ öğrencilerin eğitim sistemine entegrasyonunu destekleyecek politika ve uygulamalara olan ihtiyaç bir kez daha vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okula Karşı Tutum, Çocuk İşçiliği, Mevsimlik Tarım İşçiliği, Dezavantajlı Öğrenciler, Şanlıurfa .

An examination of the attitudes of seasonal agricultural worker students towards school

Abstract: This research was conducted to examine seasonal agricultural worker (SAW) students' attitudes towards school and to determine whether these attitudes differ in terms of various demographic variables. The main problem addressed by the research is to reveal how being an SAW affects students' perspectives on education and their sense of belonging in the school environment. The study aims to contribute to the literature in this field by focusing on the SAW student profile, which is particularly prevalent in the Eyyübiye district of Şanlıurfa. In this respect, the study is significant in terms of both its originality and its contribution to the literature. The research was conducted based on a correlational survey model; the data collection tool used was the 'Attitude Towards School Scale' developed by Adıgüzel (2012). The research population consisted of students attending state secondary schools in the Eyyübiye district of Şanlıurfa province during the 2024-2025 academic year. Data from a total of 734 students were included in the analysis: 457 of them were secondary school students (MTI) and 277 were non-secondary school students (non-MTI). According to the findings, SAW students' overall attitude scores towards school were found to be significantly lower than those of non-SAW students. A significant difference was particularly identified in the 'trust' sub-dimension, indicating that SAW students felt less belonging and responsibility in the school environment. In terms of the gender variable, it was found that female students had more positive attitudes than male students, with significant differences particularly in the 'love' and 'value' dimensions. No significant differences were found in terms of attitude towards school for variables such as age, number of siblings, and parental education. It was also understood that whether or not students continued their education in the place they migrated to had no statistically significant effect on their attitudes towards school. Research findings reveal that seasonal agricultural labor negatively impacts students' attitudes towards education, with repercussions extending beyond academic performance to encompass their social and emotional development. In this context, the need for policies and practices that support the integration of seasonal agricultural workers' children into the education system is emphasised once again.

Keywords: Attitude Towards School, Child Labour, Seasonal Agricultural Work, Disadvantaged Students, Şanlıurfa.

Bu makale, yazarlar tarafından Kütahya III. Ulusal Sosyoloji Sempozyumu'nda sunulmuş olup, Özetler Kitabı'nın 69. sayfasında yayımlanmıştır.

* **Sorumlu Yazar / Corresponding Author:** Bilim Uzmanı, Milli Eğitim Bakanlığı, Şanlıurfa, Türkiye, dudupelinkoylu@gmail.com

** **Yazar/Author:** Bilim Uzmanı, Milli Eğitim Bakanlığı, Şanlıurfa, Türkiye, vehbiuzundag@mail.com

*** **Yazar/Author:** Prof. Dr. Sosyoloji Bölümü, Fen-Edebiyat Fak., Harran Üniv, Şanlıurfa, Türkiye. mahmutkaya@harran.edu.tr

Lisans / Licence: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18071350>
İNTOBA, Aralık/December 2025; 5(2), 126-142.
ISSN: 2791-6766 - www.intoba.org

MAKALE GEÇMİŞİ / ARTICLE HISTORY

Gönderim (Received): 02.10.2025
Revizyon (Revised): 21.12.2025
Kabul (Accepted): 28.12.2025

GİRİŞ

Eğitim, her insan için temel bir haktır. Ancak her çocuğun eğitim hizmetinden yararlanması eşit düzeyde mümkün olmamaktadır. Sosyal, ekonomik, politik ve kültürel faktörler eğitime erişimde çeşitli oranlarda etkili olan dinamiklerdir. Eğitime erişimin önündeki en temel bariyerlerden biri, ailelerin çocukları işgücü olarak gördüğü çocuk işçiliği alanında ortaya çıkmaktadır. Genel olarak tarım sektöründe çalışan çocuklar, eğitim hakkına erişimde en dezavantajlı gruplar arasında yer almakta olup çocuk işçiliği de en yaygın olarak bu sektörde görülmektedir. Türkiye’de de benzer şekilde, çocuk işçiliği en çok tarım alanında görülmekte ve bu durum göçle gelen çocuklar açısından daha da artmakta ve çok katmanlı problemlerin yaşanmasına yol açmaktadır. Söz konusu durum birçok çalışmada analiz edilmiştir. Avcı ve Ekici’nin (2023) yürüttüğü çalışmada, öğrencilerin devamsızlık nedenleri arasında tarım işçiliği, kardeş bakımı, ekonomik yetersizlik, eğitime ilgi eksikliği, göç kaynaklı uyum sorunları, dışlanma, başarısızlık korkusu ve çadır kentlerdeki olumsuz yaşam koşulları öne çıkmaktadır. Devamsızlıklar, öğrencilerin akademik başarılarının yanı sıra sosyal, duygusal ve öz bakım gelişimlerini de olumsuz etkilemektedir. Öğretmenler, devamsızlığı önlemek için cezai yaptırımlar, eğitim imkânlarının artırılması, ailelere yönelik destek ve bilinçlendirme çalışmaları önermekte; öğrenme kayıplarının telafisi için ise okul içi ek etkinlikler ve yaz kursları yürütülmesini savunmaktadırlar (Avcı & Ekici, 2023).

Uzundere’nin (2015) araştırmasında mevsimlik tarım işçisi (MTİ) ailelerin sosyoekonomik durumları ve çalışma koşulları ele alınmıştır. MTİ ailelerin karşılaştıkları sorunların büyük bir kısmı doğrudan yoksullukla ilişkilidir. Yoksulluk; barınma, ulaşım, sağlık ve eğitim gibi temel yaşam alanlarında bu aileleri olumsuz yönde etkilemektedir. Araştırma, MTİ çocuklarının tarım işçiliğinin zorlu ve düzensiz koşulları nedeniyle eğitim sürecinde ciddi zorluklar yaşadıklarını göstermiştir. Bu zorlukların başında, mevsimlik tarım faaliyetlerinin mart, nisan, mayıs, eylül ve ekim aylarında yoğunlaşması ve bu dönemin okulların açık olduğu günlere denk gelmesi bulunmaktadır. Bu nedenle MTİ çocukları, bir eğitim-öğretim yılının yarısından fazlasında derslere katılamamakta, bu durum devamsızlığa ve akademik başarısızlığa yol açmaktadır (Uzundere, 2015). Küçükkaraca (2001) çalışan çocuklar sorununu sadece ekonomik değil, psiko-sosyal bir mesele olarak değerlendirmiştir. Çocuk işçiliği; yoksulluk, işsizlik, sağlık sorunları ve eğitime erişememe gibi temel toplumsal problemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Geçgin (2018), Polatlı örneğinde yaptığı çalışmada, mevsimlik tarımda çalışan çocukların sosyal dışlanma, ihmal ve gelişim eksikliği yaşadıklarını belirtmiştir. Gökçe ve Fırat’ın (2024) çalışması, mevsimlik tarım işçisi çocuklarının eğitim yaşamlarını etkileyen sosyoekonomik, lojistik ve sosyal etkenlerin iç içe geçtiğini göstermektedir. Ebeveynlerin düzensiz iş koşulları, çocukların okul devamlılığını olumsuz etkilemekte, ekonomik yetersizlikler eğitimle ilgili masrafların karşılanamamasına yol açmaktadır. Sosyal dışlanma, düşük özgüven ve yetersiz okul desteği, çocukların motivasyonunu zedelemektedir. Ulaşım güçlükleri, uzak okul mesafeleri ve yetersiz altyapı da eğitime erişimde ciddi engeller yaratmaktadır. Çalışma, ABD’deki Migrant Education Program (MEP) örneğine benzer şekilde, Türkiye’de de göçmen ve mevsimlik tarım işçisi çocukların eğitim süreçlerine katılmalarına ilişkin görüşlerin değerlendirilmesi Uzun ve Şahan’ın (2021) araştırması, öğretmenlerin rehberlik ve farkındalık çalışmalarına ağırlık verdiklerini, ancak ailelerin ilgisizliği nedeniyle kalıcı sonuçlar elde edilemediğini göstermektedir. Annelerin hem tarlada çalışmaları hem de ev içi yükümlülükleri, çocukların eğitime katılım sağlamalarını sınırlandırmaktadır (Uzun & Şahan, 2021).

Benek ve Ökten (2011), Şanlıurfa Hilvan ilçesinde yaptıkları çalışmada, topraksız veya az topraklı mevsimlik tarım işçilerinin eğitim, sağlık, barınma ve çalışma koşullarında ciddi sorunlar

yaşadıklarını ortaya koymuştur. Kadınların eğitim seviyesinin erkeklere göre daha düşük olduğu, çocukların büyük bölümünün okula düzenli başlayamadığı belirtilmiştir (Benek & Ökten, 2011). Aynı şekilde, Benek ve Baydemir (2021) mevsimlik tarımda çocuk işçiliğini azaltmak amacıyla “Eğitime Erişim ve İletişim Birimi” adlı bir model önererek, çocukların okula kazandırılmasını hedeflemiştir (Benek & Baydemir, 2021). Sağır (2020), Güneydoğu illerinde yaptığı çalışmada, ebeveynlerin ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle çocuklarını okula göndermekte isteksiz olduklarını, barınma koşullarının yetersizliği ve eğitim kurumlarının eksikliğinin süreci olumsuz etkilediğini vurgulamıştır (Sağır, 2020). Güven (2024) ise benzer biçimde, mevsimlik göç nedeniyle çocukların uzun süre okullardan uzak kaldığını, etnik ve dilsel ayrımcılığın eğitime erişimi zorlaştırdığını belirtmiştir (Güven, 2024).

Eğitim, çocukların en temel ve evrensel haklarından biridir ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 42. maddesi ile güvence altına alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi de eğitimi, çocuğun gelişimini destekleyen diğer tüm hakların temel unsuru olarak tanımlamaktadır (United Nations, 1989). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çocuk işçiliğini çocukların çocukluklarını yaşamalarını engelleyen ve fiziksel ile zihinsel gelişimlerine zarar veren işlerde çalıştırılmaları olarak tanımlarken (International Labour Organization [ILO], 2017). UNICEF çocuk işçiliğini çocuğun yaşına ve işin niteliğine bağlı olarak belirlenen asgari çalışma süresini aşan ve çocuğa zarar veren işler şeklinde ifade etmektedir (United Nations Children’s Fund [UNICEF], 2019). Türkiye Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ise, çocuk işçiliği ile mücadelede ILO’nun 138 ve 182 sayılı sözleşmelerini esas aldığı ve düzenlemelerini bu çerçevede yürüttüğünü vurgulamaktadır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2024). Bu çerçevede, mevsimlik gezici tarım işçisi (MGTİ) çocuklarının eğitime erişimlerindeki engellerin yoksulluk döngüsünü derinleştirdiği, bu döngünün ancak devletin sosyal politikalarının güçlendirilmesi, ailelerin desteklenmesi ve kapsayıcı eğitim çözümleriyle kırılabilmesi belirtilmektedir (Kansu, 2025, s.101-119). Çocukların eğitim haklarının korunması, bireysel refahın ötesinde toplumsal kalkınmanın da ön koşuludur. Mevsimlik tarım işçilerinin çocukları, tarımsal arazide çalışmak yerine eğitime yönlendirildiğinde bu döngü kırılabilir. Bunun için çocukların eğitimlerinin sürdürülebilirliği sağlanmalı; gittikleri bölgelerde veya kalıcı ikamet yerlerinde yatılı okullarda eğitim almaları desteklenmelidir (Karaman & Taşçıoğlu, 2020). Gökmen ve Altunbay’ın (2025) araştırması, MTİ çocuklarının okuma ve yazma becerilerinin akranlarına göre düşük olduğunu; dakikada ortalama 33 kelime okuduklarını ve 39 kelime yazabildiklerini ortaya koymuştur. Bu durum düzensiz okul devami, yoksulluk ve yetersiz okuryazarlık ortamlarıyla ilişkilendirilmiştir. Diğer yandan çocuk işçiliğinin önlenmesi için Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) tavsiyelerine uygun düzenlemeler yapılması önem taşımaktadır. Tarım işçiliğinden dolayı eğitim alamayan çocuklara yatılı okul imkânı sağlanmalı, ulaşım ve beslenme gereksinimleri ücretsiz karşılanmalıdır. Bu sorun özellikle kadınlar için daha belirgindir; hem tarlada çalışmak hem de ev içi sorumluluklar çocukların eğitime katılımı kısıtlamaktadır (Havlıoğlu & Koruk, 2013, s.11-12).

Çocuk işçiliğini önlemede caydırıcı yasal yaptırımların ve çocukların güvenli alanlarda sosyal etkileşime katılabilecekleri ortamların önemine dikkat çekilmiştir (Er & Gürbüz, 2022, s. 8). Mevsimlik tarım işçisi öğrencilerde fırsat eşitliği bağlamında yaptıkları derleme çalışmasında, mevcut kurumsal çözümlerin yetersiz kaldığını ve sürdürülebilir politikalar geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Can, Ak, Gülak, Şengül ve Bayındır, 2024 s. 55-78). Yukarıda anılan literatür dikkate alındığında çocuk işçiliğinin en yaygın biçimde tarım sektöründe görüldüğü, bu durum çocukların eğitim hakkına erişimlerini ciddi şekilde engellediği, mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin çocuklarının, eğitim hakkı açısından en dezavantajlı gruplar arasında yer aldığı,

bu çocukların eğitim yılının büyük bir bölümünü göç bölgelerinde geçirdikleri için okula devam konusunda sorun yaşadıkları, okul döneminin yaklaşık yarısını kaçırdıkları anlaşılmaktadır. Benzer şekilde ailelerin perspektifinde- ekonomik yetersizlikleri nedeniyle- eğitim, çoğu zaman öncelikli bir ihtiyaç olarak görülmemektedir. Nitekim, eğitimle ilgili harcamalar genellikle ailelerin karşılayamayacağı düzeydedir, bu da çocukların eğitime devamını zorlaştırmaktadır. Çocukların “kayıp kuşak” haline gelmemesi için ‘Mevsimlik Tarım İşçiliği’ olgusunun detaylı analizini yapan ve kapsamlı politika önerileri sunan akademik çalışmaların elzem olduğu açıktır. Bu çalışma Şanlıurfa’nın temel bir toplumsal sorunu olan ve en yoğun bir şekilde Eyyübiye ilçesinde tezahür eden mevsimlik tarım işçisi (MTİ) öğrencilerin okula karşı tutumlarını incelemek ve bu tutumların çeşitli demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tasarlanmıştır. En temelde araştırma, mevsimlik tarım işçisi (MTİ) olmanın okula karşı tutumlarda nasıl bir etki oluşturduğunu sorunsallaştırmaktadır. Diğer bir anlatımla araştırma, Eyyübiye ilçesinde öğrenim gören mevsimlik tarım işçisi ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumlarının çeşitli değişkenler (cinsiyet, yaş, sınıf, kardeş sayısı, anne-babanın eğitim durumu, çalıştığı yerde işe gitme vd.) açısından ortaya konulmasını hedeflemektedir. Araştırma, ilgili literatüre söz konusu saha ve örneklem üzerinden katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Mevsimlik tarım işçisi çocukların eğitime erişiminde yaşanan kesintiler, yalnızca bireysel öğrenme kayıpları değil, kuşaklar arası yoksulluk döngüsünün yeniden üretimi anlamına da gelmektedir. Bu döngünün kırılması, eğitimde süreklilik ve sosyal adalet ilkeleri temelinde aile-okul-devlet iş birliğiyle mümkün olduğundan çalışma politika yapıcılara da çeşitli öneriler sunmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseni benimsenmiştir. Bu desen, bir evrenin eğilimlerinin, tutumlarının ve düşüncelerinin nicel bir tanımını sağlar veya evrenin değişkenleri arasındaki ilişkileri bu evrenin bir örneğini inceleyerek test eder (Creswell & Creswell, 2021, s.147). Diğer bir ifade ile tarama araştırmalarında genellikle; hedef kitlenin cinsiyet, yaş ve sosyoekonomik durum gibi kişisel özellikleri ile bir olguya ilişkin var olan performans, görüş, düşünce ve tutumlar tekil ya da bazı faktörlerle ilişkileri betimlenir (Kaya ve Şahin, 2021). Çalışmada, mevsimlik tarım işçisi (MTİ) olma durumu ile öğrencilerin okula karşı tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımına karşılık gelmektedir. Bu tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl gerçekleştiği belirlenmeye çalışılır (Karasar, 2011).

Evren ve Örneklem

Bu araştırma, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Şanlıurfa ili Eyyübiye ilçesinde yürütülmüştür. Araştırma evrenini, ilçe genelinde ortaokullarda öğrenim gören toplam 7.730 mevsimlik tarım işçisi (MTİ) öğrencisi oluşturmaktadır. %95 güven düzeyi ve %5 hata payı ile hesaplanan örneklem büyüklüğü 367 iken, uygulamada 457 MTİ öğrencisi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında, ortaokullarda öğrenim gören hem MTİ hem de MTİ olmayan toplam 734 öğrenciye ulaşılmıştır. Özellikle MTİ öğrencilerde öğrenme kayıplarının yüksek olduğu ve buna bağlı olarak okuma-yazma güçlüğü yaşandığı göz önünde bulundurularak, çalışmada ağırlıklı olarak 7. ve 8. sınıf öğrencileri üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım, öğrencilerin eğitimsel ihtiyaçlarını daha doğru ve ayrıntılı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada Adıgüzel (2012) tarafından geliştirilen “Okula Karşı tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Okula İlişkin Tutum Ölçeği’nin geçerlilik incelemelerinde KMO değerinin **.921** olduğu ve ölçeğin toplam varyansın **%53.73’ünü** açıkladığı belirlenmiştir. Yapı geçerliliğini test eden faktör analizinde özdeğeri 1’in üzerinde olan **dört faktör** (Sevgi, Değer, Uyum, Güven) elde edilmiş; 21 madde bu yapılarda toplanmış ve döndürülmüş faktör yükleri **.481–.776** arasında değişmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi (RMSEA=.060; CFI=.91) model uyumunun yeterli olduğunu göstermiştir. Güvenirlik analizinde ölçeğin genel Cronbach Alpha katsayısı **.860** olarak hesaplanmış olup alt boyutlar da kabul edilebilir düzeyde iç tutarlılık sergilemiştir.

Veri toplama sürecinde toplam 983 ölçek formu dağıtılmış, tutarsız cevaplandığı tespit edilen 253 form analiz dışı bırakılmıştır. 457 MTİ, 277 MTİ olmayan öğrenciye ait form analiz sürecine dâhil edilmiştir. Bu örneklem, dezavantajlı sosyoekonomik özellikler taşıyan grupları da kapsamı nedeniyle eğitim hakkı, okula karşı tutum ve çeşitli demografik faktörler arasındaki ilişkileri incelemek adına güçlü bir zemin sağlamaktadır. Çalışma grubuna ait veriler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışma Grubuna İlişkin Bilgiler
Çalışma Grubuna Ait Veriler (x̄)

	Cinsiyet		Yaş (x̄)	Sınıf Düzeyi (x̄)*	Kardeş Sayısı (x̄)	Anne Eğitimi (x̄)**	Baba Eğitimi (x̄)**
	K	E					
MTİ	236	221	12.94	7.21	6.60	1.59	2.64
Normal	138	139	12.75	7.17	5.28	1.95	2.86

*Sınıf Düzeyi:5,6,7,8;

**Anne-Baba Eğitimi: 1- Okur Yazar Değil, 2-İlkokul Mezunu, 3-Ortaokul Mezunu, 4-Lise Mezunu, 5-Üniversite Mezunu

Verilerin Toplanması

Adıgüzel’in (2012) Okula Karşı Tutum Ölçeği kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırma Şanlıurfa ili Eyyübiye ilçesindeki devlet ortaokullarında yürütülmüştür. Etik kurul onayı ve Milli Eğitim Bakanlığından uygulama izinleri alındıktan sonra gönüllü öğrencilerle çalışılmıştır. Ölçek 21 maddeden ve 4 (Güven, Sevgi, Değer, Uyum) farklı boyuttan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 2.0 ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Shapiro-Wilk Testi yapılmış ve normal dağılım gözlenmediğinden nonparametrik testler kullanılmıştır. Ölçek maddelerine verilen cevaplar 1-5 arasında derecelendirilerek kodlanmıştır. Öğrencilerin okula karşı tutum puanları MTİ olma durumu, yaş, cinsiyet, sınıf, kardeş sayısı, anne baba eğitim durumu, çalıştığı yerde işe gitme gibi bağımsız değişkenler üzerinden analiz edilmiştir. Analiz süresinde aritmetik ortalama, standart sapma, Ki-Kare, Kruskal-Wallis, Mann-Whitney U teknikleri kullanılmıştır. Anlamlılık katsayısı .05 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

MTİ olan ve olmayan öğrencilerin okula karşı tutumları dört alt boyutta (Güven, Sevgi, Değer, Uyum) incelenmiştir.

Tablo 2’de MTİ olan ve olmayan grupların toplam tutum puanları ve alt boyutlara ilişkin puanlara yönelik standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri verilmiştir. Bu değerler incelendiğinde; MTİ olmayan öğrencilerin toplam tutum puanına ilişkin ortalamanın yaklaşık 4 puan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum MTİ olma durumunun öğrencilerinin okula karşı tutumları arasında olumsuz bir ilişki olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Ss puanlarının genel olarak MTİ grubunda yüksek olması bu gruptaki cevapların daha değişken/heterojen olduğunu göstermektedir. Güven boyutunda fark dikkat çekici düzeydedir (2,31 puan). Bu, MTİ olmayan

öğrencilerin okula yönelik güven ve sorumluluk duygularının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: MTİ Olan ve Olmayan Öğrencilerin Okula Karşı Tutumları ve Alt Boyutlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Alt Boyut	MTİ Olmayanlar (N=277)	SS (MTİ Olmayan)	MTİ Olanlar (N=457)	SS (MTİ Olan)	Fark (Δ)	P değeri
Toplam Tutum	80,31	15,58	76,38	18,32	+3,93	0,010
Güven	23,50	5,35	21,19	7,16	+2,31	0,005
Sevgi	22,59	6,51	21,99	6,93	+0,60	0,352
Değer	18,72	4,76	17,84	5,41	+0,88	0,080
Uyum	15,50	4,66	15,35	4,67	+0,15	0,616

Sevgi ve Değer boyutlarında düşük de olsa MTİ olmayan öğrenciler lehine bir fark görülmektedir. Ancak Uyum boyutunda elde edilen değerler birbirine oldukça yakındır. Bu durum Uyum boyutunun MTİ olup olmama haricinde farklı değişkenler açısından da incelenmesini gerektirmektedir.

MTİ olan ve olmayan öğrencilerin okula karşı tutumlarına ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre; mevsimlik tarım işçisi (MTİ) olmayan öğrencilerin okula karşı toplam tutum puanları (Ort. Sıra = 393,39), MTİ olan öğrencilere göre (Ort. Sıra = 351,81) anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur (U = 56123,00, Z = -2,576, p = .010). Benzer şekilde, "Güven" alt boyutunda da MTİ olmayan öğrencilerin sıralama ortalaması anlamlı düzeyde daha yüksektir (U = 55545,50, Z = -2,797, p = .005). Diğer alt boyutlarda ise anlamlı bir fark bulunmamıştır: Sevgi (p = .352), Değer (p = .080), Uyum (p = .616).

Tablo 3: MTİ Olan ve Olmayan Öğrencilerin Okula Karşı Tutumlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyut	MTİ Olmayan (N=277) Ort. Sıra	MTİ Olan (N=457) Ort. Sıra	U	Z	p
Toplam Tutum	393,39	351,81	56123,000	-2,576	.010
Güven	395,47	350,54	55545,500	-2,797	.005
Sevgi	376,82	361,85	60714,000	-0,930	.352
Değer	385,04	356,87	58436,000	-1,752	.080
Uyum	372,51	364,46	61907,500	-0,502	.616

Mevsimlik tarım işçisi olan öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumları genel olarak daha düşük olsa da, gruplar arasındaki anlamlı farklılık "Güven" boyutunda gözlenmiştir. Bu bulgular, MTİ öğrencilerinin eğitime daha az aidiyet veya rahatlık hissiyle yaklaştığını gösterebilir.

MTİ olan öğrencilerin okula karşı tutumlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Cinsiyet Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları
Cinsiyet Değişkenine Göre

Alt Boyut	N	Mean	SS	Mean Rank (Kız)	Mean Rank (Erkek)	Mann-Whitney U	Z	p
Toplam Tutum	457	76.38	18.32	245,85	211,01	22101,50	-2,819	.005
Güven	457	21.19	7.16	236,29	221,21	24357,00	-1,226	.220
Sevgi	457	21.99	6.93	254,31	201,97	20104,50	-4,249	<.001
Değer	457	17.84	5.41	241,34	215,82	23165,50	-2,072	.038
Uyum	457	15.35	4.67	232,48	225,28	25256,50	-0,587	.557

Yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre cinsiyet değişkenine göre bazı tutum boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Toplam Tutum puanı açısından kız öğrencilerin (Ort.=245,85) erkek öğrencilere (Ort.=211,01) göre anlamlı ölçüde daha yüksek puanlara sahip oldukları belirlenmiştir (U=22101,50, p=.005). Benzer şekilde, Sevgi boyutunda da kız öğrencilerin puan ortalamaları (Ort.=254,31) erkek öğrencilerden (Ort.=201,97) anlamlı düzeyde

yüksektir (U=20104,50, $p<.001$). Değer boyutunda da kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık gözlenmiştir (U=23165,50, $p=.038$). Ancak Güven ($p=.220$) ve Uyum ($p=.557$) boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

MTİ öğrencilerin okula karşı tutumlarının yaş değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile veriler Kruskal Wallis Testi ile analiz edilmiş ve Tablo 5'te test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5: Yaş Değişkenine Göre Tutum Puanları İçin Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Yaş Değişkenine Göre						
Alt Boyut	N	Mean	SS	H (Kruskal-Wallis)	df	p
Toplam Tutum	457	76.38	18.32	4,838	7	,680
Güven	457	21.19	7.16	7,470	7	,382
Sevgi	457	21.99	6.93	5,548	7	,593
Değer	457	17.84	5.41	3,456	7	,840
Uyum	457	15.35	4.67	7,190	7	,409

Bu sonuçlara göre; Yukarıdaki Tablo 5'te verilmiş olan Kruskal-Wallis testi sonuçlarına göre, yaş değişkenine göre öğrencilerin okula karşı toplam tutum ve alt boyut (Güven, Sevgi, Değer, Uyum) puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). Her bir boyut için Asymp. Sig. (2-tailed) değerleri sırasıyla Toplam Tutum için .680, Güven için .382, Sevgi için .593, Değer için .840 ve Uyum için .409 olarak bulunmuştur. Bu bulgu, öğrencilerin yaşlarına göre tutum puanlarında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

MTİ öğrencilerin okula karşı tutumlarının okudukları sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile veriler Kruskal Wallis Testi ile analiz edilmiş ve Tablo 6'da test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6: Sınıf Seviyesine Göre Öğrencilerin Tutum Puanları: Kruskal-Wallis Testi Sonuçları
Öğrenim Gördüğü Sınıfa Göre

Alt Boyut	N	Mean	SS	H (Kruskal-Wallis)	df	p
Toplam Tutum	457	76.38	18.32	6,019	3	,111
Güven	457	21.19	7.16	7,149	3	,067
Sevgi	457	21.99	6.93	1,986	3	,575
Değer	457	17.84	5.41	3,068	3	,381
Uyum	457	15.35	4.67	16,566	3	<,001

Uyum boyutunda, sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < .001$). Bu bulgu, öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıkça "Uyum" düzeylerinde anlamlı değişiklikler olduğunu göstermektedir. Diğer boyutlarda (Toplam Tutum, Güven, Sevgi, Değer) sınıf düzeylerine göre anlamlı bir fark bulunmamıştır. Özellikle Güven boyutu $p = .067$ ile anlamlılık sınırında yer almakta olup, daha büyük örneklerde veya post-hoc analizlerle detaylandırılması düşünülebilir.

MTİ öğrencilerin kardeş sayısının, öğrencilerin okula karşı toplam tutumları ve alt boyutları (Güven, Sevgi, Değer, Uyum) üzerindeki etkisinde anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için normal dağılmayan veriler Kruskal-Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Tablo 7'de test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7: Kardeş Sayısına Göre Öğrencilerin Tutum Puanları: Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Kardeş Sayısına Göre						
Alt Boyut	N	Mean	SS	H (Kruskal-Wallis)	df	p
Toplam Tutum	457	76.38	18.32	7,235		,925
Güven	457	21.19	7.16	13,964		,452
Sevgi	457	21.99	6.93	9,968		,765
Değer	457	17.84	5.41	9,512		,797
Uyum	457	15.35	4.67	14,412		,419

Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre, öğrencilerin kardeş sayısına göre okula karşı Toplam Tutumları [$\chi^2(14) = 7,24, p = .925$], Güven [$\chi^2(14) = 13,96, p = .452$], Sevgi [$\chi^2(14) = 9,97, p = .765$], Değer [$\chi^2(14) = 9,51, p = .797$] ve Uyum [$\chi^2(14) = 14,41, p = .419$] alt boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

MTİ öğrencilerin çalıştıkları yerde okula gitme durumlarına göre okula karşı tutum puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacı ile Mann Whitney U testi uygulanmış ve Tablo 8’de test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8: Çalıştığı Yerde Okula Gitme Durumuna Göre Öğrencilerin Tutum Puanları: Mann Whitney U Testi Sonuçları

Çalıştığı Yerde Okula Gitme Durumuna Göre							
Alt Boyut	N	Mean	SS	Mann-Whitney U	Z Değeri	p (2-tailed)	Anlamlılık
Toplam Tutum	457	76.38	18.32	13762,000	-,246	,806	Yok
Güven	457	21.19	7.16	13141,000	-,850	,395	Yok
Sevgi	457	21.99	6.93	13836,500	-,174	,862	Yok
Değer	457	17.84	5.41	13576,500	-,426	,670	Yok
Uyum	457	15.35	4.67	13862,500	-,150	,881	Yok

Öğrencilerin çalıştıkları yerde okula gitme durumlarına göre toplam tutum puanları ve alt boyutlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonucunda, Toplam Tutum (U = 13762,00, p = .806), Güven (U = 13141,00, p = .395), Sevgi (U = 13836,50, p = .862), Değer (U = 13576,50, p = .670) ve Uyum (U = 13862,50, p = .881) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin çalıştıkları yerde okula gitme durumları ile okula yönelik tutum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Annenin eğitim durumunun MTİ öğrencilerin okula karşı tutum puanlarında anlamlı bir farklılığa sebep olup olmadığını belirlemek amacı ile Kruskal Wallis testi kullanılarak veriler analiz edilmiş ve sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Annenin Eğitim Durumuna Göre Öğrencilerin Tutum Puanları: Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Annenin Eğitim Durumuna Göre							
Alt Boyut	N	Mean	SS	H (Kruskal-Wallis)	df	p	Anlamlılık
Toplam Tutum	457	76.38	18.32	2,840	4	,585	Yok
Güven	457	21.19	7.16	2,717	4	,606	Yok
Sevgi	457	21.99	6.93	4,764	4	,312	Yok
Değer	457	17.84	5.41	3,559	4	,469	Yok
Uyum	457	15.35	4.67	3,167	4	,530	Yok

Kruskal-Wallis H testi, annelerin eğitim durumuna göre öğrencilerin okula karşı genel tutum puanları ve alt boyutları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Toplam Tutum (H = 2,840, p = .585), Güven (H = 2,717, p = .606), Sevgi (H = 4,764, p = .312), Değer (H = 3,559, p = .469) ve Uyum (H = 3,167, p = .530) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, öğrencilerin okula karşı tutumlarının annelerin eğitim düzeyinden bağımsız olduğunu göstermektedir.

MTİ öğrencilerin okula karşı tutum puanları üzerinde babanın eğitim düzeyinin anlamlı bir farklılığa sebep olup olmadığını belirlemek amacı ile Kruskal Wallis testi kullanılarak veriler analiz edilmiş ve Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Babanın Eğitim Durumuna Göre Öğrencilerin Tutum Puanları: Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Babanın Eğitim Durumuna Göre							
Alt Boyut	N	Mean	SS	H (Kruskal-Wallis)	df	p	Anlamlılık
Toplam Tutum	457	76.38	18.32	2,729	4	,604	Yok
Güven	457	21.19	7.16	3,443	4	,487	Yok
Sevgi	457	21.99	6.93	1,289	4	,863	Yok
Değer	457	17.84	5.41	1,813	4	,770	Yok
Uyum	457	15.35	4.67	2,438	4	,656	Yok

Babanın eğitim durumu ile öğrencilerin toplam tutum puanları ve alt boyutlar (Güven, Sevgi, Değer, Uyum) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p > .05$). Tüm alt boyutlar için p-değerleri .05 anlamlılık düzeyinin üzerindedir. Bu sonuç, öğrencilerin okula yönelik tutumlarının babanın eğitim düzeyine göre farklılaşmadığını göstermektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, mevsimlik tarım işçisi (MTİ) olan ve olmayan öğrencilerin okula karşı tutumları karşılaştırılmış; Cinsiyet, Yaş, Sınıf Seviyesi, Kardeş Sayısı, Ebeveyn Eğitimi ve göç edilen yerde okula devam durumu gibi değişkenler üzerinden anlamlı farklar incelenmiştir. Elde edilen bulgular, MTİ öğrencilerin okula karşı genel tutumlarının, özellikle “Güven” boyutunda, anlamlı şekilde daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, literatürde mevsimlik göçün beraberinde getirdiği devamsızlık, dışlanma, düzensiz yaşam koşulları ve eğitimin arka planda kalması gibi etmenlerin öğrencilerin okul bağlılığını zayıflattığına ilişkin bulgularla örtüşmektedir (Avcı & Ekici, 2023; Uzundere, 2015; Gökçe & Fırat, 2024). Güven boyutunda gözlenen kırılma, MTİ öğrencilerin okul ortamıyla kurdukları ilişkinin süresiz olmasından ve eğitim süreçlerine istikrarlı biçimde katılamamalarından kaynaklanan doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Cinsiyete göre yapılan analizlerde, kız öğrencilerin özellikle “Sevgi” ve “Değer” boyutlarında erkek öğrencilere kıyasla daha olumlu tutum geliştirdikleri belirlenmiştir. Bu bulgu, kız çocuklarının eğitime yönelik daha duygusal ve bağlılık temelli bir yaklaşım sergilediğini belirten çalışmalarla uyumludur (Uzun & Şahan, 2021). Bu durum, özellikle MTİ kız öğrencilerin eğitime kurduğu duygusal bağın güçlendirilmesi için psikososyal desteklerin önemini ortaya koymaktadır.

Yaş, kardeş sayısı ve ebeveyn eğitim düzeyi gibi bireysel değişkenlerin tutum üzerinde anlamlı etki göstermemesi ise, MTİ öğrencilerin yaşadığı güçlüklerin bireysel özelliklerden ziyade yapısal ve sosyoekonomik koşullardan kaynaklandığını desteklemektedir (Küçükkaraca, 2001; Geçgin, 2018). Bununla birlikte, sınıf düzeyine göre yalnızca “Uyum” boyutunda anlamlı fark bulunmuştur. Bu bulgu, sınıf seviyesi yükseldikçe okul beklentilerinin ve akademik sorumlulukların arttığını, buna bağlı olarak özellikle MTİ öğrencilerin okula uyum sürecinde daha fazla zorlanabildiğini göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, öğrencilerin mevsimlik göç ettikleri yerde okula devam edip etmemelerinin, okula yönelik tutumları üzerinde anlamlı fark oluşturmamasıdır. Bu durum, eğitimde yaşanan kırılmanın yalnızca fiziksel devamsızlıkla açıklanamayacağını; yaşam koşulları, sosyal dışlanma, barınma sorunları ve eğitimin sürekliliğini engelleyen diğer yapısal faktörlerin de belirleyici olduğunu göstermektedir (Havlıoğlu & Koruk, 2013). Dolayısıyla, yalnızca okul bulunmasının ya da kısa süreli devamın, öğrencilerin okula ilişkin algısını güçlendirmeye yetmediği anlaşılmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma bulguları literatürde vurgulanan şu önemli noktayı bir kez daha doğrulamaktadır: Mevsimlik tarım işçiliği, çocukların eğitim hakkını yapısal düzeyde zayıflatan, okulla kurulan güven, bağlılık ve uyum ilişkisinde derin kırılmalara yol açan çok boyutlu bir sosyal problemdir. Bu durum, sosyoekonomik düzey farklılıklarından bağımsız biçimde devam etmekte ve özellikle güven boyutunda belirginleşen kırılma, MTİ öğrencilerin eğitim süreçlerinde daha kapsamlı desteklere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

SONUÇLAR

1. Mevsimlik tarım işçisi öğrenciler, MTİ olmayan öğrencilere kıyasla okula karşı daha düşük düzeyde olumlu tutuma sahiptir. Bu fark en belirgin şekilde “Güven” boyutunda ortaya çıkmaktadır.
2. Cinsiyet açısından kız öğrenciler, özellikle “Sevgi” ve “Değer” boyutlarında erkek öğrencilere göre daha yüksek tutum sergilemektedir.
3. Yaş, kardeş sayısı ve ebeveyn eğitimi gibi demografik değişkenler okula karşı tutumda anlamlı bir fark yaratmamıştır.
4. Sınıf seviyesine göre yalnızca “Uyum” boyutunda anlamlı farklılık gözlemlenmiştir.
5. Öğrencilerin çalıştıkları yerde okula devam edip etmemeleri, okula karşı tutumlarını anlamlı ölçüde etkilememektedir.

SINIRLILIKLAR

Bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır:

- Araştırma sadece Şanlıurfa Eyyübiye ilçesinde yürütülmüş olup, elde edilen bulguların genellenebilirliği sınırlıdır.
- Veriler yalnızca öğrencilerin beyanlarına dayalı ölçekle toplanmıştır. Nitel veri toplama teknikleri (bireysel görüşme, Odak grup gibi) ile desteklenmemiştir.
- MTİ öğrencilerin tutumlarını etkileyebilecek okul ortamı, öğretmen yeterliliği, akran ilişkileri gibi çevresel faktörler analiz dışı bırakılmıştır.
- Mevsimlik göçün süresi, sıklığı veya ailelerin ekonomik durumuna ilişkin ayrıntılı alt veriler analizde yer almamıştır.

ÖNERİLER

1. **Politika Geliştirme:** Mevsimlik tarım işçisi çocuklar için sürdürülebilir eğitim politikaları geliştirilmelidir. Mobil okullar, gece eğitimi ve yaz kursları yaygınlaştırılmalıdır.
2. **Psikososyal Destek:** Özellikle “Güven” boyutunda düşük tutum sergileyen MTİ öğrenciler için rehberlik hizmetleri ve okul psikolojik danışmanlık desteği artırılmalıdır.
3. **Aileye Yönelik Bilinçlendirme:** Ailelerin eğitimin önemi konusunda bilinçlendirilmesi için yerel yönetimlerle iş birliği içinde sosyal sorumluluk projeleri geliştirilmeli, eğitim seminerleri düzenlenmelidir.
4. **Okul Ortamının Güçlendirilmesi:** MTİ öğrencilerin daha nitelikli bir okul ortamında eğitim alabilmeleri için fiziki koşullar iyileştirilmeli; ulaşım, beslenme ve hijyen destekleri sağlanmalıdır.
5. **Telafi Eğitimleri:** Özellikle göç dönemlerinden sonra öğrenciler için telafi programları uygulanmalı; bireysel öğrenme kayıplarına göre farklılaştırılmış öğretim stratejileri kullanılmalıdır.
6. **Çapraz Alan Araştırmaları:** Bu tür araştırmalar, öğretmen görüşleri, veli algıları ve okul idarelerinin tutumlarını da içerecek biçimde genişletilmelidir.

Sonuç olarak, mevsimlik tarım işçiliği yalnızca bir ekonomik gerçeklik değil, aynı zamanda eğitim hakkı bağlamında çok boyutlu bir sosyal sorundur. Bu sorunun çözümü ise ancak eğitim, sosyal hizmet ve yerel yönetim politikalarının eşgüdüm içinde çalışmasıyla mümkün olacaktır. Araştırma, bu noktada somut verilerle politika üreticilerine yol gösterici bir zemin sağlamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

This research was conducted to comparatively examine the attitudes toward school among students who are seasonal agricultural workers and those who are not, and to reveal whether these attitudes differ in terms of various demographic variables. The primary problem of the study is to determine how seasonal agricultural labor affects students' perspectives on education, their relationship with the school environment, and their sense of belonging. The study provides an original and locally contextualized contribution to the literature by focusing on the profile of seasonal agricultural worker students, which is intensely observed in the Eyyübiye district of Şanlıurfa province.

The research was carried out using the relational survey model; the "Attitude Toward School Scale," developed by Adıgüzel (2012), was utilized as the data collection tool. The population of the study consists of students studying in public schools in the Eyyübiye district of Şanlıurfa during the 2024-2025 academic year. Data from a total of 734 students—457 of whom are seasonal agricultural workers and 277 of whom are not—were included in the analysis. Students' attitudes toward school were examined in relation to variables such as gender, age, grade level, number of siblings, parental education, and school attendance status at the location of seasonal migration.

The findings indicate that the general school attitude scores of students who are seasonal agricultural workers are significantly lower than those of students who are not. It was determined that this difference is particularly concentrated in the "Trust" sub-dimension. This finding is consistent with studies suggesting that factors such as absenteeism brought about by seasonal migration, irregular living conditions, social exclusion, and the marginalization of education weaken students' school engagement. This vulnerability emerging in the trust dimension can be considered a natural consequence of the discontinuous relationship these students establish with the school environment and their inability to participate consistently in educational processes.

Analyses based on the gender variable revealed that female students exhibit more positive attitudes toward school compared to male students; this difference was found to be significant, especially in the "affection" and "value" dimensions. This result is in line with previous research stating that female students exhibit a more emotional and commitment-based approach to education. This situation suggests that school engagement could be strengthened if the emotional bond that female seasonal agricultural worker students establish with education is supported.

The absence of a significant effect of individual demographic variables—such as age, number of siblings, and parental education level—on attitudes toward school indicates that the problems experienced by seasonal agricultural worker students stem from structural and socio-economic conditions rather than individual characteristics. Conversely, a significant difference was detected only in the "Adaptation" dimension according to grade level. This finding suggests that increasing academic expectations and responsibilities at higher grade levels complicate the school adaptation process, particularly for seasonal agricultural worker students.

Another noteworthy finding of the research is that whether students attend school at the location of seasonal migration does not create a significant difference in their attitudes toward school. This demonstrates that the detachment from education cannot be explained solely by physical absenteeism; structural factors such as housing problems, living conditions, social exclusion, and barriers to the continuity of education are also decisive. Therefore, the mere availability of schooling or short-term attendance is insufficient to strengthen students' perceptions of school.

Overall, the research findings reveal that seasonal agricultural labor is a multidimensional social problem that structurally weakens children's right to education and leads to deep fractures in the relationships of trust, commitment, and adaptation established with the school. This vulnerability, particularly evident in the "Trust" dimension, indicates that seasonal agricultural worker students require more comprehensive support—not only academically but also socially and emotionally—within their educational processes.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A. (2012). Okula ilişkin tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(40), 30–45.
- Avcı, F., & Ekici, T. (2023). Mevsimlik tarım işçisi çocuklar: Okul devamsızlıkları ve öğrenme kayıpları üzerine bir durum çalışması. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 3(5), 757–773.
- Benek, S., & Baydemir, R. (2021). Mevsimlik tarımda çocuk işçiliğini azaltmak için bir model önermesi: “Eğitime Erişim ve İletişim Birimi”nin kurulması. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 45–57.
- Benek, S., & Ökten, Ş. (2011). A study on living conditions of the seasonal agricultural workers: Hilvan County (Şanlıurfa) sample. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(2), 653–676.
- Birleşmiş Milletler. (1989). Birleşmiş Milletler çocuk hakları sözleşmesi. http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf adresinden 24.02.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Can, A., Ak, M., Güлак, B., Şengül, M., & Bayındır, G. (2024). Fırsat eşitliği bağlamında mevsimlik tarım işçisi öğrenciler üzerine bir derleme. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 55–78.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2021). *Araştırma tasarımı: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (E. Karadağ, Ed.; 5. bs.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Er, S., & Gürbüz, İ. B. (2022). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma hayatında karşılaştığı sorunlar: Bursa/Mudanya örneği. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences*, 8, 1–10.
- Geçgin, E. (2018). Ankara-Polatlı örneğinde sosyal dışlanma açısından mevsimlik tarım işçiliği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 3–35.
- Gökçe, İ., & Fırat, N. Ş. (2024). Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının karşılaştığı eğitim zorlukları ve çözüm önerileri: Ebeveyn görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (62), 3072–3086.
- Gökmen, A. D. Y., & Altunbay, M. (2025). Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının okuma ve yazma becerilerinin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 13(3), 672–689.
- Güven, A. (2024). Göç, yoksulluk ve eğitimde eşitsizlik: Mevsimlik tarım işçisi çocukların deneyimleri. *Sosyoloji Dergisi*, 45(2), 211–230.
- Havlıoğlu, S., & Koruk, İ. (2013). Göçebe mevsimlik tarım işçisi ergenlerde yaşam kalitesi düzeyi ve sorun davranışları. *Turkish Journal of Public Health*, 11(1), 11–22.
- International Labour Organization. (2017). *Global estimates of child labour: Results and trends, 2012–2016*. Cenevre: ILO.
- Kansu, A. Ö. (2025). Mevsimlik göç sarmalında çocuk işçiliği ve eğitim: Şanlıurfa örneği. *Göç Dergisi*, 12(1), 101–119. <https://doi.org/10.33182/gd.v12i1.917>
- Karaman, S., & Taşcıoğlu, Y. (2020). Mevsimlik tarım işçiliğinde Türkiye İş Kurumu odaklı yönetim modeli. *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 34(1), 225–236.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Kaya, M., & Şahin, H. (2021). Harran Üniversitesi'ndeki Suriyeli öğrencilerin akademik entegrasyon süreçlerinin analizi. *İnsan ve Toplum*, 11(3), 39-84.
- Küçükkaraca, N. (2001). Modern toplumlarda çocuk işçiliği sorunu. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 459-475.
- Sağır, A. (2020). Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının eğitim süreçlerine katılımı. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(3), 112-130.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2024, 8 Temmuz). Çocuk işçiliği ile mücadele ulusal programı (2017-2023) kapanış etkinliği gerçekleştirildi. <https://www.csqb.gov.tr/cgm/haberler/08-07-2024/> adresinden edinilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Resmi Gazete (Sayı: 17863).
- United Nations. (1989). Convention on the rights of the child. New York, NY: United Nations.
- United Nations Children's Fund. (2019). Child labour: What you need to know. New York, NY: UNICEF.
- Uzun, A., & Şahan, G. (2021). Mevsimlik tarım işçisi annelerin ve çocuklarının eğitimlerine ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Journal of Academic Social Science Studies*, (14)84, 233-251.
- Uzundere, A. (2015). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyoekonomik durumu ve çocukların eğitime erişimi üzerine bir inceleme (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

ETİK KURUL KARARI - ETHICS COMMITTEE DECISION

(Harran Üniversitesi Onaylı - Approved by Harran University)

Evrak Tarih ve Sayısı: 24.02.2025-421375

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Sayı : E-76244175-050.04-421375
Konu : Karar Evrakı Dudu Pelin KÖYLÜ

24.02.2025

Sayın Prof. Dr. Mahmut KAYA
Öğretim Üyesi

Kurulumuzun 17.02.2025 tarihli 2 no'lu oturumunda "**Mevsimlik Tarım İşçisi Ortaokul Öğrencilerinin Okula Karşı Tutumları (Eyyübiye Örneği)**" konulu çalışmanız ile ilgili alınan 2025/35 numaralı kurul kararı ekte sunulmuştur.

Bilgilerinize ve gereğine rica ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Emine YÖNEY
Kurul Başkanı

Ek:1 Sayfa

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BS4N361SAV* Pin Kodu :39072

Belge Takip Adresi :
https://ebys.harran.edu.tr/envision/Validate_Doc.aspx?eD=BS4N361SAV&eS=421375

Adres:Harran Üniversitesi Osmanbey Kampüsü İlahiyat C Blok 2. Kat No:6 Haliliye/Şanlıurfa
Telefon:0414 318 1734 Faks:0414 318 3190
e-Posta:etikkurul@harran.edu.tr Web:https://web.harran.edu.tr/etikkurul/tr
Kep Adresi:harranuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Zeliha SUVEREN
Unvan: Bilgisayar İşletmeni
Tel No: 1734

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 24.02.2025-421375

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU

Tarih: 17.02.2025
Saat : 13:00
Sayı : 2025/35
Konu: Dudu Pelin KÖYLÜ

Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun yaptığı toplantı sonucunda, Osmanlı Ortaokulu Öğretmeni Dudu Pelin KÖYLÜ'nün yürütücüsü, Öğretmen Vehbi UZUNDAĞ'ın yardımcı araştırmacısı ve Prof. Dr. Mahmut KAYA'nın danışmanı olduğu "**Mevsimlik Tarım İşçisi Ortaokul Öğrencilerinin Okula Karşı Tutumları (Eyyübiye Örneği)**" başlıklı çalışma oy birliğiyle uygun bulunmuş ve **17.02.2025** tarihinden geçerli olmak üzere onaylanmıştır.

e-imzalıdır
Dr. Öğr. Üyesi Emine YÖNEY
Başkan

e-imzalıdır
Doç. Dr. Hatice ŞAHİN
Başkan Yardımcısı

e-imzalıdır
Doç. Dr. Abdulkadir GÜMÜŞÇÜ

(Katılmadı)
Doç. Dr. Dursun BARUT

e-imzalıdır
Doç. Dr. Ömer SABUNCU

e-imzalıdır
Doç. Dr. Derya EVRAN

e-imzalıdır
Doç. Dr. Yasin TAŞ

e-imzalıdır
Raportör
Doç. Dr. Hatice ŞAHİN

MAKALE BİLGİLERİ

Etik Kurul Kararı:	Araştırma Etik Kurul Kararı 24.02.2025 / 421375 numaralı evrak tarihi ve sayısı ile HARRAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU tarafından verilmiştir. İlgili “ETİK KURUL KARARI” araştırmanın sonunda verilmiştir.
Katılımcı Rızası:	Araştırma etik kurul kararı doğrultusunda katılımcıların rızası alınarak gerçekleştirilmiştir.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Makalede kullanılan telif hakkı içeren herhangi bir görsel yer verilmemiştir.

ARTICLE INFORMATION

Ethics Committee Decision:	The Research Ethics Committee Decision was issued by the HARRAN UNIVERSITY SOCIAL AND HUMANITIES ETHICS COMMITTEE with document date and number 24.02.2025 / 421375. The relevant “ETHICS COMMITTEE DECISION” is provided at the end of the research.
Participant Consent:	The research was conducted with the consent of the participants in accordance with the research ethics committee decision.
Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Copyrights:	No images claiming copyright are included in the article.

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
Management center and communication

info@intoba.org

www.intoba.org

Sırrı Çelik Bulvarı No: 4 Kat: 9/124 Çekmeköy / İstanbul / Türkiye